

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ

Επιθεώρηση

ΑΔΙΣΠΟ

Τελετή ονομασίας πλατείας
Σμηναγού (Ι) Κωνσταντίνου Ηλιάκη

ΟΥΚ ΕΝ ΤΩ ΠΟΛΛΩ
ΤΟ ΕΥ,
ΑΛΛ' ΕΝ ΤΩ ΕΥ
ΤΟ ΠΟΛΥ

2016
Επετειακό Έτος Αριστοτέλους
2400

Χρόνια από τη γέννησή του

**Η Δημοκρατία και η ευθύνη των πολιτικών
κατά τον Αριστοτέλη.**

**Γεώργιος Λασσάνης,
Ο Κοζανίτης Φιλικός, Διοικητής του Ιερού Λόχου
και Υπασπιστής του Αλέξανδρου Υψηλάντη.**

**Βελτιστοποίηση της χρήσης των πολεμικών παιγνίων
και συμβολή αυτών στη μείωση του κόστους εκπαίδευσης
και σχεδίασης των επιχειρήσεων.**

**Η κυβερνοεπίθεση υπό το πρίσμα του άρθρου 51
του καταστατικού χάρτη του ΟΗΕ - Ανάπτυξη εθνικού
νομικού πλαισίου ή πολιτικής για την Κυβερνοάμυνα.**

**Ο αμυντικός σχεδιασμός. Βελτιστοποίηση τρόπου μετατροπής
της στρατηγικής σε αμυντικό σχεδιασμό.**

Ροτόντα. Το Μαυσωλείο του Κωνσταντίνου στη Θεσσαλονίκη.

ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ Επιθεώρηση

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Τμηματάρχης Τμήματος Μελετών
Σμχος (Ι) Γεώργιος Γερμιτσιώτης

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Υποστράτηγος Νικόλαος Ράμμος
Σμχος (Ι) Γεώργιος Γερμιτσιώτης
Σμχος (ΙΕ) Νικόλαος Χατζηνικολάου
ΜΥ Ελευθερία Καρατσίν

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΧΕΔΙΑΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

ΜΥ Ελευθερία Καρατσίν

ΦΩΤΟΓΡΑΦΟΣ - ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ

Αλχίας (ΠΖ) Ελένη Κισκίνη

ΕΠΙΛΟΓΗ - ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΚΟΝΑΣ

ΜΥ Ελευθερία Καρατσίν

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Σμχος (Ι) Γεώργιος Γερμιτσιώτης

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Τερέζα Πεντζοπούλου Βαλαλά,
Όμότιμη Καθηγήτρια Άριστοτελείου
Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Λάζαρος Νάνος,

Συγγραφέας - Λαογράφος
Ανχης (ΝΟΜ) Θωμάς Σκότης,
σπουδαστής 13ης ΕΣ της ΑΔΙΣΠΟ

Τχης (ΠΖ) Αντώνιος Δήμος,
σπουδαστής 13ης ΕΣ της ΑΔΙΣΠΟ
Ανχης (ΠΒ) Νικόλαος Β. Ζάρας,
σπουδαστής 13ης ΕΣ της ΑΔΙΣΠΟ

Πέλλη Μάστορα,
Αρχαιολόγος Εφορείας Αρχαιοτήτων
Πόλης Θεσσαλονίκης

ΟΡΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ

Στη Διακλαδική Επιθεώρηση δημοσιεύονται:

α. Επιστημονικές εργασίες και διαλέξεις των Σπουδαστών της Σχολής, ομιλίες της Ηγεσίας του ΥΕΘΑ, που αφορούν τις ΕΔ, Καθηγητών Πανεπιστημίων και γενικά Πνευματικών Προσωπικοτήτων, για θέματα Διακλαδικού ενδιαφέροντος, Στρατηγικής, Γεωπολιτικής και Διεθνών Σχέσεων.

β. Συμπεράσματα ή αποσπάσματα από σεμινάρια, ημερίδες και διημερίδες, που διοργανώνει η Σχολή.

γ. Εκπαιδευτικές και λοιπές δραστηριότητες της Σχολής.

Οι εργασίες πρέπει να περιλαμβάνουν πλήρη επιστημονική τεκμηρίωση - βιβλιογραφία, να αναφέρουν πλήρως τα στοιχεία του συγγραφέα και να μην υπερβαίνουν τις 4000 λέξεις.

Δε δημοσιεύονται εργασίες που περιέχουν διαβαθμισμένες πληροφορίες, εργασίες που δεν τεκμηριώνεται το περιεχόμενό τους και έχουν αιχμές πολιτικής φύσεως ή μη ευπρεπείς εκφράσεις.

Δημοσίευση εργασίας δε σημαίνει αποδοχή απόψεων του συγγραφέα της από την ΑΔΙΣΠΟ.

Οι βιβλιογραφικές σημειώσεις πρέπει να έχουν ενιαία αρίθμηση, να βρίσκονται στο τέλος του άρθρου και να δίνονται ως εξής: Ονοματεπώνυμο συγγραφέα, Τίτλος βιβλίου και υπότιτλος, Εκδοτικός οίκος, Έτος έκδοσης, Σελίδα.

Οι μελέτες στρατηγικού και γεωπολιτικού περιεχομένου πρέπει να συνοδεύονται και από σχετικούς χάρτες και σχεδιαγράμματα.

Η οποιαδήποτε εργασία πρέπει να παραδίδεται σε έντυπη και ηλεκτρονική μορφή.

Δεν επιστρέφεται το υλικό, ανεξάρτητα αν δημοσιευθεί ή όχι.

Το περιοδικό “Διακλαδική Επιθεώρηση”
δημοσιεύεται και στο διαδίκτυο
www.adispo.gr

ΕΚΤΥΠΩΣΗ

Τυπογραφείο Ελληνικού Στρατού (ΤΥΕΣ)

ΔΙΑΝΟΜΗ

Υπουργεία, Πρεσβείες, Προξενεία, Μουσεία, Γενικά Επιτελεία,
Στρατιωτικοί Σχηματισμοί, ΓΕΕΦ, ΣΕΘΑ,
Στρατιωτικές Σχολές,
Σπουδαστές ΑΔΙΣΠΟ,
ΑΕΙ, Ινστιτούτα και Ερευνητικά Ιδρύματα

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

Γεωργικής Σχολής 29, ΤΚ 55535 Θεσσαλονίκη

Τηλ. 2310 472603, FAX 2310 471710

e-mail: info@adispo.gr

Πρόλογος

του Υποστράτηγου Νικόλαου Ράμμου
Διοικητού Ανωτάτης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου

Έτος αφιερωμένο στον Αριστοτέλη το 2016 και η ομότιμος καθηγήτρια της φιλοσοφικής σχολής του ΑΠΘ κα Τερέζα Πεντζοπούλου-Βαλαλά θα μας μυήσει στις σκέψεις του μεγάλου Έλληνα Φιλοσόφου και συγκεκριμένα στις απόψεις του για τη δημοκρατία και την ευθύνη των πολιτικών.

Έναν σπουδαίο Έλληνα, τον Κοζανίτη Φιλικό Γεώργιο Λασσάνη, Διοικητή του Ιερού Λόχου και υπασπιστή του Αλεξάνδρου Υψηλάντη, θα μας γνωρίσει ο βραβευμένος Συγγραφέας και Λαογράφος Λάζαρος Νάνος. Είναι μια απότιση φόρου τιμής σε έναν από τους όχι και τόσο γνωστούς ήρωες-αγωνιστές του 1821.

Απότιση φόρου τιμής και στον σύγχρονο ήρωα Σμηναγό (Ι) Κώστα Ηλιάκη πραγματοποίησε η Σχολή την 8η Ιουλίου 2016 δίνοντας στην Κεντρική της Πλατεία το όνομά του, για να υπενθυμίζει σε όλους μας, μόνιμο προσωπικό και εκπαιδευόμενους, το χρέος μας.

Στην στήλη Πολιτιστικά Μονοπάτια δημοσιεύεται για πρώτη φορά ένα εξαιρετικό άρθρο της αρχαιολόγου κας Πέλλης Μάστορα σχετικό με το Μαυσιλείο του Κωνσταντίνου στη Θεσσαλονίκη, τη γνωστή σε όλους μας Ροτόντα.

Τα ενδιαφέροντα όμως άρθρα δεν τελειώνουν εδώ. Υπάρχουν και τα αμιγώς στρατιωτικά θέματα, για τη χρήση των Πολεμικών Παιγνίων στην εκπαίδευση και για τον αμυντικό σχεδιασμό καθώς επίσης θέμα σχετικό με την Κυβερνοεπίθεση.

Καλή ανάγνωση!

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Υποστράτηγος Νικόλαος Ράμμος γεννήθηκε στα Γρεβενά τον Αύγουστο του 1961. Εισήχθη στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων το 1979 και απεφοίτησε το 1983 οπότε και ονομάσθηκε Ανθυπίαρχος. Έχει υπηρετήσει σε μονάδες Όπλων ΤΘ και σε επιτελεία σχηματισμών Ταξιαρχίας και Μεραρχίας. Έχει διατελέσει Διοικητής της Δ'ΕΑΝ, Υποδιοικητής της 30 Μ/Κ ΤΑΞ, Διευθυντής της Έδρας Ειδικών Επιχειρήσεων Ειδικών Όπλων (ΕΕΕΕΟ) & της ΣΔΙΕΠ και Διοικητής της ΣΔΙΕΠ επί 4ετία (2011-2015).

Έχει αποφοιτήσει από όλα τα σχολεία των Όπλων ΤΘ, την Ανωτάτη Σχολή Πολέμου (ΑΣΠ), την Ακαδημία Πολέμου Γερμανίας, την Διακλαδική Σχολή Επιτελών Άμυνας (ΔΣΕΑ) και την Σχολή Εθνικής Άμυνας (ΣΕΘΑ). Έχει τιμηθεί με όλα τα προβλεπόμενα μετάλλια για τον βαθμό του. Είναι έγγαμος και έχει δύο κόρες.

Περιεχόμενα

Τελετή Ονομασίας Πλατείας Σμηναγού (Ι) Κωνσταντίνου Ηλιάκη 1

Ομιλία Διοικητού ΑΔΙΣΠΟ Υποστατήγου Ν. Ράμμου 2

Ομιλία Αντισμηνάρχου (Ι) Ανδρέα Μπαλάφα 4

Ομιλία κ. Φιλίππου Ηλιάκη 5

Τελετή Αποφοίτησεως 13ης ΕΣ ΑΔΙΣΠΟ

Ομιλία Διοικητού ΑΔΙΣΠΟ Υποστρατήγου Ν. Ράμμου 7

Ομιλία κ. Υπαρχηγού ΓΕΕΘΑ Αντιπτε- ράρχου (Ι) Γεωργίου Παρασχόπουλου 9

Άρθρα Εξωτερικών Συνεργατών και Σπουδαστών

**"Η δημοκρατία καί η εύθυνη τών πολιτικών
κατά τόν Αριστοτέλη"**
*της Τερέζας Πεντζοπούλου Βαλαλά, Όμότιμης Καθηγήτριας
Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* 12

**"Γεώργιος Λασσάνης,
Ο Κοζανίτης Φιλικός, Διοικητής του Ιερού Λόχου
και Υπασπιστής του Αλέξανδρου Υψηλάντη"**
του Λάζαρου Νάνου, Συγγραφέα - Λαογράφου 21

**"Η κυβερνοεπίθεση υπό το πρίσμα του άρθρου 51 του
καταστατικού χάρτη του ΟΗΕ - Ανάπτυξη εθνικού νομι-
κού πλαισίου ή πολιτικής για την Κυβερνοάμυνα"**
του Ανχη (ΝΟΜ) Θωμά Σκότη, σπουδαστού 13ης ΕΣ της ΑΔΙΣΠΟ 37

**"Βελτιστοποίηση της χρήσης των πολεμικών παιγνίων και
συμβολή αυτών στη μείωση του κόστους εκπαιδεύσεως
και σχεδίασης των επιχειρήσεων"**
του Τχη (ΠΖ) Δήμου Αντωνίου, σπουδαστού 13ης ΕΣ της ΑΔΙΣΠΟ 48

**"Ο Αμυντικός σχεδιασμός. Βελτιστοποίηση του τρόπου
μετατροπής της στρατηγικής σε αμυντικό σχεδιασμό"**
του Ανχη (ΠΒ) Νικολάου Β. Ζάρα, σπουδαστού 13ης ΕΣ της ΑΔΙΣΠΟ 59

Πολιτιστικά Μονοπάτια

71

Το Μουσείο του Κωνσταντίνου
στη Θεσσαλονίκη

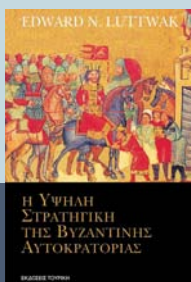
Κοινωνικό Έργο ΑΔΙΣΠΟ

96

Αιμοδοσία για το
Νοσοκομείο “ΑΧΕΠΑ”

Η Βιβλιοθήκη μας

98

99

100

ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΔΙΣΠΟ

Ίδρυση της Ανώτατης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου (ΑΔΙΣΠΟ)

Με απόφαση του Υφυπουργού Εθνικής Άμυνας (Φ.022/27/158782/Σ.4405/25 Ιουλ 2003/ΥΕΘΑ/ΓΕΕΘΑ/ΔΙΔΥΠ&ΟΡΓ.) συγκροτήθηκε η Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου (Α.Δι.Σ.ΠΟ). Στις 1 Οκτ 2003 εκδόθηκε ο Νόμος υπ' αριθ. 3186 (ΦΕΚ230/Τεύχος Πρώτο) για την ίδρυση της Α.Δι.Σ.ΠΟ.

Ως ημερομηνία έναρξης λειτουργίας της Σχολής καθορίστηκε η 9η Σεπ 2003, ημερομηνία κατά την οποία εκλήθη να φοιτήσει η 1η Εκπαιδευτική Σειρά (Ε.Σ)

Στις 27 Οκτ 2003 πραγματοποιήθηκαν τα εγκαίνια της Σχολής με την παρουσία της Πολιτικής και Στρατιωτικής Ηγεσίας του ΥΕΘΑ.

Έδρα της Σχολής

Η Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου έχει την έδρα της στο στρατόπεδο "Ταξιάρχου Λασκαρίδη Κωνσταντίνου" στη Θεσσαλονίκη, όπου μέχρι το έτος 2003 λειτουργούσε η Ανωτέρα Σχολή Πολέμου του Στρατού Ήπρας (ΑΣΠ).

Έμβλημα της Σχολής

Το έμβλημα της Σχολής αποτελείται από το έμβλημα του ΓΕΕΘΑ με τα σύμβολα των 3 Κλάδων, με την προσθήκη ενός βιβλίου και ενός ξίφους που κόβει τον "Γόρδιο Δεσμό", που συμβολίζουν τη δύναμη και την αποφασιστικότητα που δίδει η γνώση για την επίλυση παντός προβλήματος. Στο επάνω μέρος του εμβλήματος φέρεται η επιγραφή "ΕΝ ΤΗ ΕΝΩΣΕΙ Η ΙΣΧΥΣ" για να τονίσει το διακλαδικό χαρακτήρα της Ανώτατης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου.

Τελετή Ονομασίας Πλατείας ΑΔΙΣΠΟ

Τελετή Ονομασίας Πλατείας Σμηναγού (Ι) Κωνσταντίνου Ηλιάκη

Την Παρασκευή 8 Ιουλίου 2016 πραγματοποιήθηκε στην έδρα της Σχολής η τελετή ονομασίας του προαύλιου χώρου της σε "Πλατεία Σμηναγού (Ι) Κωνσταντίνου Ηλιάκη", ως ελαχίστου φόρου τιμής.

Η ιδέα προήλθε από τον Αντισμήναρχο (Ι) Ε. Προεστάκη ο οποίος κατά το εκπαιδευτικό έτος 2015-2016 ήταν σπουδαστής της 13ης Εκπαιδευτικής Σειράς της ΑΔΙΣΠΟ, στην οποία συμμετείχαν και 28 συμμαθητές του ήρωα Σμηναγού (Ι) Κωνσταντίνου Ηλιάκη (67Η Σειρά Ιπταμένων), γεγονός που υπήρξε η αφορμή της ονομασίας.

Η ΑΔΙΣΠΟ υιοθέτησε την ιδέα και υπέβαλε ανάλογο αίτημα στο ΓΕΕΘΑ. Ο κ. Α/ΓΕΕΘΑ συνηγόρησε ασμένως και έδωσε σχετικές κατευθύνσεις για την οργάνωση της τελετής. Δυστυχώς υπηρεσιακές υποχρεώσεις (σύνοδος κορυφής του ΝΑΤΟ στις 8 και 9 Ιουλίου στη Βαρσοβία) δεν επέτρεψαν τόσο σ'αυτόν όσο και στην πολιτική ηγεσία του ΥΕΘΑ να παρευρεθούν στη τελετή.

Η τελετή περιλάμβανε επιμνημόσυνη δέηση, ομιλία του Διοικητού της ΑΔΙΣΠΟ Υποστρατήγου Νικόλαου Ράμμου, του Αντισμηναρχου (Ι) Ανδρέα Μπαλάφα ο οποίος είναι ο αρχηγός της τάξης του ήρωα Σμηναγού (Ι) Κωνσταντίνου Ηλιάκη και του κ. Φιλίππου Ηλιάκη που είναι ο μεγαλύτερος από τους τρεις αδελφούς του ήρωα. Ο Κύριος Υπαρχηγός ΓΕΕΘΑ Αντιπτέραρχος Γεώργιος Παρασχόπουλος έκανε ειδική αναφορά στον λόγο του στην Τελετή αποφοιτήσεως για τον ήρωα Σμηναγό (Ι) Κωνσταντίνο Ηλιάκη.

Κατά τη διάρκεια της τελετής πλησίον της μαρμάρινης πλάκας συμβολικά παρατάχθηκαν οι 28 συμμαθητές στη Σχολή Ικάρων του ήρωα Σμηναγού (Ι) Κ. Ηλιάκη, οι οποίοι ήταν σπουδαστές της 13η ΕΣ της ΑΔΙΣΠΟ.

Η τελετή ολοκληρώθηκε με τα αποκαλυπτήρια σχετικής μαρμάρινης πλάκας από τον κ. Υπαρχηγό ΓΕΕΘΑ, την Υφυπουργό Μακεδονίας-Θράκης κα Μαρία Κόλλια-Τσαρουχά και τους δύο αδελφούς του Σμηναγού (Ι) Κωνσταντίνου Ηλιάκη.

Η τελετή υποστηρίχθηκε πολύπλευρα από το Γ' Σώμα Στρατού το οποίο διέθεσε στην ΑΔΙΣΠΟ το τμήμα αποδόσεως τιμών, τη Στρατιωτική Μουσική Γ'ΣΣ, όργανα στρατονομίας, προσωπικό της ΛΑΦΘ, μεγαφωνικό εξοπλισμό και ανάλογη τεχνική συνδρομή.

Την τελετή τίμησαν με την παρουσία τους η Υφυπουργός Μακεδονίας-Θράκης κα Μαρία Κόλλια-Τσαρουχά, ο Υπαρχηγός ΓΕΕΘΑ Αντιπτεράρχος Γεώργιος Παρασχόπουλος ως εκπρόσωπος του κου Αρχηγού ΓΕΕΘΑ, ο Διοικητής Γ'ΣΣ/NRDC-GR Αντιστράτηγος Αλκιβιάδης Στεφανής, ο Διοικητής της ΜΕΡΥΠ Υποστράτηγος Στέργιος Παπαχρήστος, πολιτικές, θρησκευτικές, στρατιωτικές, προξενικές αρχές καθώς και έτεροι εκλεκτοί προσκεκλημένοι.

Επιπλέον, στη τελετή προσεκλήθησαν και παρευρέθησαν οι κύριοι Φίλιππος και Ευάγγελος Ηλιάκης, αδελφοί του ήρωα Σμηναγού (Ι) Κωνσταντίνου Ηλιάκη.

Ακολουθούν οι ομιλίες του Διοικητού της ΑΔΙΣΠΟ, του Αντισμηνάρχου (Ι) Α. Μπαλάφα και του κ. Φίλιππου Ηλιάκη.

Ομιλία Διοικητού ΑΔΙΣΠΟ Υποστατήγου Ν. Ράμμου

Κυρία Υπουργέ, Κύριε Υπαρχηγέ του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Αμύνης, Κύριε Διοικητά του Γ' Σώματος Στρατού, Κύριε Δήμαρχε, Πανοσιολογιότατοι, Εκλεκτοί Προσκεκλημένοι, Κυρίες και Κύριοι,

Αποτελεί ιδιαίτερη τιμή για την Ανωτάτη Διακλαδική Σχολή Πολέμου, η παρουσία σας στη σημερινή τελετή ονομασίας της πλατείας που βρισκόμαστε, σε πλατεία Σμηναγού (Ι) Κωνσταντίνου Ηλιάκη και στην τελετή της αποφοιτήσεως και απονομής των πτυχίων στους Σπουδαστές της 13ης Εκπαιδευτικής Σειράς.

Σμηναγέ Κώστα Ηλιάκη,

Αν όλα κυλούσαν ήρεμα και ομαλά θα ήσουν σήμερα εδώ, Αντισμηνάρχος, και θα στεκόσουν στο δεξιό της παρατάξεως, ανάμεσα στους αγαπημένους σου συμμαθητές από τη Σχολή Ικάρων και τις άλλες παραγωγικές Σχολές.

Αν ζούσες σήμερα, θα έπαιρνες και εσύ το πτυχίο του Διακλαδικού Επιτελούς!

Αν ζούσες είπα...

Και όμως ζεις!!

Στις καρδιές μας, στις ψυχές μας!

Η θυσία σου θα παραμείνει ανεξίτηλα χαραγμένη στη μνήμη μας. Αποτελείς φωτεινό παράδειγμα, όχι μόνο για το προσωπικό των Ενόπλων Δυνάμεων, αλλά για όλους τους Έλληνες.

Σε μια εποχή που το βόλεμα, η καλοπέραση και ο ωχαδελφισμός κυριαρχούν, εσύ επέλεξες τον δρόμο του καθήκοντος, επέλεξες να παραμείνεις πιστός στον όρκο που έδωσες και να υπερασπιστείς την πατρίδα σου, εκεί, στου γαλαζίου Αιγαίου μας, την ζεστή αγκαλιά.
Σμηναγέ Κώστα Ηλιάκη.

Το ελάχιστο που μπορούμε να κάνουμε προς τιμήν σου, είναι να δώσουμε το όνομά σου στη πλατεία της Σχολής για να υπενθυμίζει σε όλους μας, ποιο είναι το χρέος μας.

Να μας υπενθυμίζει πως πρέπει να μελετάμε, να διευρύνουμε τις γνώσεις μας, να εκπαιδευόμαστε, να εμβαθύνουμε στην Στρατιωτική Επιστήμη και Τέχνη, να βελτιωνόμαστε συνεχώς για να μπορέσουμε, όταν και αν χρειασθεί, να φανούμε αντάξιόι σου, να υπερασπισθούμε και εμείς την πολυαγαπημένη μας πατρίδα.

Σμηναγέ Κώστα Ηλιάκη, αιωνία σου η μνήμη. Είσαι και θα παραμείνεις στις ψυχές μας ΑΘΑΝΑΤΟΣ!

Ομιλία Αντισμηνάρχου (Ι) Ανδρέα Μπαλάφα

"Η μεγαλοσύνη στα έθνη
δεν μετριέται με το στρέμμα
με της καρδιάς το πύρωμα μετριέται
και με το αίμα.."

Λέξεις του ποιητή μας Κωστή Παλαμά
που αναφέρονται στους αγώνες της
πατρίδας μας, η οποία αποτέλεσε

λαμπρό παράδειγμα, αντιμετωπίζοντας πανίσχυρες δυνάμεις και κατορθώνοντας το ακατόρθωτο για άλλους λαούς.

Η Ελλάδα αποτελεί καθημερινά αυτό το παράδειγμα. Εξακολουθεί να δίνει και στις μέρες μας τις μάχες της, χάρη στα παλικάρια της μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται και οι Αεροπόροι της.

Σήμερα αποδίδουμε τον ελάχιστο φόρο τιμής στη θυσία για το καθήκον του γενναίου συμμαθητή μας Σμηναγού (Ι) Κωνσταντίνου Ηλιάκη ο οποίος, πριν από 10 χρόνια έδωσε για την Πατρίδα μας την ίδια του τη ζωή, πάνω από το Καρπάθιο Πέλαγος προασπιζόμενος τα ιερά και τα όσια των προγόνων μας, τα σύνορα και την ελευθερία της πατρίδας και της κοινωνίας, αποτελώντας λαμπρό παράδειγμα προς μίμηση για τις επερχόμενες γενιές.

Στη μνήμη του, τούτο το χώρο της Ανωτάτης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου της Ελλάδας, θα ονομάσουμε σε λίγο πλατεία "Σμηναγού (Ι) Κωνσταντίνου Ηλιάκη", ώστε να θυμίζει σ'εμάς και στους επερχόμενους ανώτερους αξιωματικούς των Ενόπλων Δυνάμεων τη θυσία του για την Πατρίδα και να αποτελεί παράδειγμα προς μίμηση.

Στην αρχαία Αθήνα αποτελούσε τιμή η δημόσια τελετή για εκείνους που σκοτώθηκαν στη μάχη. Λόγια από τον Επιτάφιο του Περικλή αρμόζουν απόλυτα στον άνδρα που τιμούμε σήμερα:

"Σε ανθρώπους που με έργα αναδείχθηκαν γενναίοι, με έργα αρμόζει να δεχτούν κι οι τιμές, όπως αυτά που ετοιμάστηκαν με τη φροντίδα της πολιτείας γύρω από τούτο το χώρο σήμερα, για να μην υπάρχει ο κίνδυνος στο μέλλον να αμφισβητηθεί από κανέναν η ανδρειοσύνη. Πιο δυνατή ψυχή έχουν εκείνοι που ξέρουν τους κινδύνους, και όμως δεν προσπαθούν να τους αποφύγουν... Και αν η Πατρίδα σας φανεί ότι είναι μεγάλη, να συλλογίζεστε πως την έκαναν έτσι

άνδρες τολμηροί, που γνώριζαν το χρέος τους κι είχαν φιλότιμο την ώρα της δράσης.. Γιατί ανδρών επιφανών πάσα γη τάφος και σημάδι της ύπαρξής τους δεν είναι μονάχα η επιγραφή της στήλης, αλλά η άγραφη θύμηση που ζει στην ψυχή καθενός μας...".

Αυτά τα λόγια, που ακούσθηκαν πριν από 2.500 χρόνια από τον Περικλή, ταιριάζουν απόλυτα σήμερα στον Κώστα Ηλιάκη. Κώστα, ήσουν αυτό που οι άλλοι δεν ήθελαν να είναι, πηγες εκεί που οι άλλοι δεν ήθελαν να πάνε. Έζησες μοναδικές στιγμές ελευθερίας στον αέρα και ήσουν περήφανος για αυτό που ήσουν.

Γιατί μόλις μετά από 50 ή 100 χρόνια, πολλά από το σήμερα θα σβήσουν, εσύ όμως και η μνήμη σου θα συνεχίζουν να ζουν αιώνια, αποτελώντας λαμπρό παράδειγμα προς μίμηση για τις επερχόμενες γενιές.

Ομιλία κ. Φιλίππου Ηλιάκη

Νιώθω μαζί με τον αδελφό μου συγκίνηση για την πρόσκληση και την τιμή να παρευρισκόμαστε σήμερα εδώ, ανάμεσα στα στελέχη, αυριανούς Αρχηγούς Επιτελείων και Διοικητών μάχιμων μονάδων πρώτης γραμμής, σε αέρα, στεριά και θάλασσα.

Πολλοί από εσάς είσαστε ίδια σειρά με τον Σμηναγό (Ι) Ηλιάκη ή είχατε συνεργαστεί μαζί του. Σήμερα θα μπορούσε να είμαστε καλεσμένοι του αδελφού μου, όπως είπε και ο κ. Διοικητής.

Η πρόσφατη, σχετικά με το βάθος της πάντα ιστορία, σήμερα συναντά το παρόν, τη ζωντανή ιστορία με νωπές τις μνήμες μα και την πληγή από το πισώπλατο χτύπημά του.

Συγχωρήστε με δεν θα πω ευχαριστώ για την πρωτοβουλία σας να ονομαστεί η κεντρική πλατεία της Ανώτατης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου σε πλατεία στο όνομα του μικρότερου σε ηλικία πολυαγαπημένου μας αδελφού. Ο λόγος σαφής, θα ήταν προσβολή στην πρωτοβουλία σας μα και στη μνήμη του Σμηναγού, που πηγάζει από το βαθύ αίσθημα ευθύνης και καθήκοντος να εντάξετε ένα επιπλέον άτυπο μα ουσιαστικό μάθημα με ορατή για πάντα την υπενθύμιση προς τα στελέχη που θα εκπαιδεύονται εδώ, τι σημαίνει πίστη στο καθήκον, την πατρίδα και τιμή στον όρκο.

Υπενθυμίζετε όμως και στους εκτός συνόρων ότι δεν ξεχνάτε αυτούς που έδωσαν την ζωή τους προκειμένου να προστατεύσουν κυριαρχικά δικαιώματα της χώρας μας.

Στις 23 Μαΐου 2006, στον ουρανό της Καρπάθου με την εθελουσία του ο Σμηναγός απέτρεψε μια πολεμική και ταυτόχρονα κατασκοπευτική αποστολή, σύμφωνα με όλους τους διεθνείς κανονισμούς.

Με τη σημερινή τελετή στέλνετε το μήνυμα ότι οι μάχιμοι άνδρες πρώτης γραμμής δεν θα επιτρέψουν ποτέ ολοκλήρωση επιθετικών αποστολών και στο μέλλον, θα είναι παρόντες να αποτρέψουν κάθε απόπειρα αμφισβήτησης κυριαρχικών δικαιωμάτων της χώρας μας.

Να είστε καλά, με υγεία, δύναμη και καλή τύχη εσείς, οι οικογένειές σας και οι διοικούμενοί σας.

Ας είναι αιωνία η μνήμη του Σμηναγού (Ι) Ηλιάκη και η θυσία του παράδειγμα στους νεότερους, με την ευχή πλέον να παραμείνει το τελευταίο θύμα της Τουρκικής αδιαλλαξίας και επιθετικότητας στο Αιγαίο.

Σας ευχαριστώ για την προσοχή σας.

Τελετή Αποφοίτησεως 13ης ΕΣ ΑΔΙΣΠΟ

Ομιλία Διοικητού ΑΔΙΣΠΟ κατά την Αποφοίτηση της 13ης ΕΣ

Κυρία Υπουργέ, Κύριε Υπαρχηγέ του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας, Κύριε Διοικητά του Γ' Σώματος Στρατού, Κύριε Δήμαρχε, Πανοσιολογιότατοι, Εκλεκτοί Προσκεκλημένοι, Κυρίες και Κύριοι,

Αποτελεί ιδιαίτερη τιμή για την Ανωτάτη Διακλαδική Σχολή Πολέμου, η παρουσία σας, στην σημερινή τελετή της αποφοίτησης και απονομής των πτυχίων στους Σπουδαστές της 13ης Εκπαιδευτικής Σειράς.

Απόφοιτοι Αξιωματικοί της Ανωτάτης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου. Ολοκληρώσατε σήμερα επιτυχώς την φοίτησή σας στην Σχολή. Κατά την 10μηνο παραμονή σας, σας παρασχέθηκε διακλαδική εκπαίδευση επιχειρησιακού και στρατηγικού επιπέδου καθώς και επιμόρφωση σε θέματα Γεωπολιτικής, Διεθνών Σχέσεων, Ασφάλειας και Στρατηγικής.

Η Σχολή προσπάθησε με όλες της τις δυνάμεις και δυνατότητες να σας δώσει όλα εκείνα τα εφόδια προκειμένου να καταστείτε ικανοί διακλαδικοί επιτελείς άξιοι ώστε να χειρίζεσθε τα προβλήματα ενός συγχρόνου πολέμου.

Από την πλευρά σας καταβάλατε ιδιαίτερη προσπάθεια προκειμένου να ανταποκριθείτε στις απαιτήσεις της Σχολής, αρκετοί μάλιστα μακριά από τις οικογένειές σας και κάτω από αντίξοες συνθήκες.

Το μεγαλύτερο κέρδος από όλα τα οφέλη που προέκυψαν από τη φοίτησή σας είναι η αλληλογνωριμία μεταξύ σας, η ανάπτυξη στενών σχέσεων και η αλληλοκατανόηση, συντελώντας στην εμβάθυνση και εμπέδωση της διακλαδικότητας που αποτελεί τον κύριο στόχο της Σχολής.

Η σημερινή ημέρα αποτελεί την αφετηρία μιας νέας περιόδου στην σταδιοδρομία σας. Ως διακλαδικοί επιτελείς έχετε να αντιμετωπίσετε τις συνεχώς μεταβαλλόμενες προκλήσεις του διεθνούς περιβάλλοντος.

Μην μείνετε με τις γνώσεις που σας παρασχέθηκαν στη Σχολή. Συνεχίστε τις προσπάθειες για αυτοβελτίωση και για την ενημέρωσή σας τόσο σε γενικά θέματα όσο και σε θέματα της στρατιωτικής επιστήμης.

Απευθυνόμενος στους αλλοδαπούς σπουδαστές θέλω να να σας συγχαρώ για την προσπάθεια που καταβάλατε κατά τη διάρκεια της φοιτήσεώς

σας. Είμαι βέβαιος ότι θα είστε καλοί πρεσβευτές της Ελλάδος στις χώρες σας και οι δεσμοί φιλίας που αναπτύχθηκαν θα συνεχιστούν.

Απόφοιτοι Αξιωματικοί της Ανωτάτης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου. Σας αποχαιρετώ και εκφράζοντας τα αισθήματα όλου του προσωπικού της Σχολής εύχομαι περαιτέρω επαγγελματική καταξίωση και υγεία σε σας και στις οικογένειές σας.

Ομιλία κ. Υπαρχηγού ΓΕΕΘΑ Αντιπτεράρχου (Ι) Γεωργίου Παρασχοπούλου κατά την Αποφοίτηση της 13ης ΕΣ

Κυρία Υπουργέ, Πανοσολογιότατε εκλεκτοί προσκεκλημένοι, αγαπητοί απόφοιτοι, κυρίες και κύριοι.

Με ιδιαίτερη χαρά βρίσκομαι σήμερα κοντά σας ως εκπρόσωπος του κ. ΑΓΕΕΘΑ στην τελετή αποφοίτησης της 13ης εκπαιδευτικής σειράς Επιτελών της Ανωτάτης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου.

Όμως, η σημερινή συγκυρία της ονοματοδοσίας της πλατείας της Σχολής σε πλατεία Σμηναγού (Ι) Κων/νου Ηλιάκη, με συγκινεί. Είναι υποχρέωσή μας να τιμούμε τους ήρωες μας, που υπερασπίστηκαν με τη ζωή τους τα κυριαρχικά δικαιώματα της πατρίδας και την εθνική μας αξιοπρέπεια. Οι Ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις δεν ξεχνούν.

Σήμερα, στους δύσκολους καιρούς για τη χώρα, όλοι μας και ιδιαίτερα οι νέοι, έχουν ανάγκη προτύπων που να αναδεικνύουν το σωστό και το άριστο, αποτελώντας παράδειγμα με την εν γένει πορεία και τις πράξεις τους στον χώρο που έχουν επιλέξει να δραστηριοποιηθούν.

Ο Κώστας Ηλιάκης αποτελεί πρότυπο ηρωισμού, λεβεντιάς και αυτοπάρνησης, γιατί καθόλη τη διάρκεια της σταδιοδρομίας του υπηρέτησε αξίες και ιδανικά, έχοντας βαθιά χαραγμένη μέσα του την αίσθηση του καθήκοντος, «ταγμένος να φυλάει Θερμοπύλες».

Η Ελλάδα, στο σύγχρονο περιβάλλον «εύθραυστης σταθερότητας», καλείται να διαδραματίσει σημαντικό περιφερειακό ρόλο, δεδομένου ότι αποτελεί τη γέφυρα φιλίας και συνεργασίας μεταξύ των λαών και των περιοχών της ΝΑ Ευρώπης, Βαλκανίων, Ευξείνου Πόντου, Μ. Ανατολής και Β. Αφρικής.

Στο πλαίσιο αυτό, οι εξελίξεις στην ευρύτερη περιοχή ενδιαφέροντος, δεν μας αφήνουν άλλη επιλογή, από το να δίνουμε ιδιαίτερη σημασία στην αμυντική προετοιμασία μας.

Παράλληλα, το σύγχρονο επιχειρησιακό περιβάλλον επιβάλλει την σωστή εφαρμογή της διακλαδικότητας για την αντιμετώπιση όλων των προκλήσεων άμυνας και ασφάλειας, τόσο στο εθνικό όσο και στο διεθνές επίπεδο. Η διακλαδικότητα, μέσω της συνέργειας των Κλάδων, μεγιστοποιεί την αποτελεσματικότητα τους και δημιουργεί τις κατάλληλες προϋποθέσεις επιτυχούς αντιμετώπισης κρίσεων ή διεξαγωγής επιχειρήσεων.

Η αναγκαιότητα αυτή οδήγησε και στη δημιουργία της Ανωτάτης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου, απόφοιτος της οποίας είμαι και εγώ. Μέσα από το ομολογουμένως πολυδιάστατο και ευρύ εκπαιδευτικό πρόγραμμα της Σχολής, στόχος είναι η παραγωγή επιτελών που θα διακρίνονται για την κριτική τους σκέψη, αλλά και την ικανότητά τους να καταλήγουν γρήγορα, συχνά υπό συνθήκες μεγάλης πίεσης, στις κατάλληλες εισηγήσεις και αποφάσεις.

Η Ανωτάτη Διακλαδική Σχολή Πολέμου αποτελεί την ανεξάντλητη πηγή της διακλαδικής αντίληψης και κύριο φορέα καλλιέργειας και ανάπτυξης του διακλαδικού πνεύματος. Αυτό είναι ένα ιδιαίτερα σοβαρό έργο που πρέπει να στηρίξουμε και να ενισχύσουμε ακόμη περισσότερο. Επιπρόσθετα μέσω των συνεργασιών με τα ΑΕΙ της περιοχής επιτυγχάνεται η αλληλεπίδραση με φορείς εκτός Ενόπλων Δυνάμεων.

Νέοι Διακλαδικοί Επιτελείς,

Η αποφοίτησή σας από την ΑΔΙΣΠΟ αποτελεί κομβικό σημείο της σταδιοδρομίας σας. Η ευθύνη που αναλαμβάνετε από την ημέρα της αποφοίτησής σας είναι μεγάλη, αλλά και ανάλογη του υψηλού επιπέδου γνώσεων που αποκτήσατε.

Οι Ένοπλες Δυνάμεις έχουν ανάγκη τις καινοτόμες ιδέες σας και την ποιότητα των επαγγελματικών εφοδίων σας. Μη σταματάτε να μελετάτε και να προβληματίζεστε. Συμμετέχετε ενεργά στις διαδικασίες λήψεως αποφάσεων μη διστάζοντας να εκφέρετε αβίαστα τη γνώμη σας μέσα στο πλαίσιο της στρατιωτικής δεοντολογίας. Δώστε έμφαση στη μέριμνα για το προσωπικό. Αξιοποιήστε πλήρως τις υπάρχουσες δυνατότητες. Διατηρήστε υψηλά το αίσθημα πειθαρχίας, ηθικού, υψηλοφροσύνης, αφοσίωσης και αγάπης προς την πατρίδα μας.

Απόφοιτοι από τις φίλες χώρες, της Αιγύπτου, της Αλβανίας, της Αρμενίας, της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης και της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας και της Κύπρου, θα ήθελα να εκφράσω την ελπίδα ότι η φοίτησή σας στην Ανωτάτη Διακλαδική Σχολή Πολέμου θα συμβάλει ακόμη περισσότερο στην ενίσχυση των καλών σχέσεων των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων με τις Ένοπλες Δυνάμεις των χωρών σας και θα ενισχύσει περαιτέρω τις διαπροσωπικές σχέσεις.

Τέλος, θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθώ στο στρατιωτικό, στο πολιτικό προσωπικό της Ανωτάτης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου καθώς και στους κ. επισκέπτες καθηγητές. Η συνεχής βελτίωση και διαρκής αναβάθμιση του επιπέδου της σχολής και των σπουδαστών της, είναι αποτέλεσμα της άοκνης προσπάθειας και της άψογης συνεργασίας του συνόλου του διδακτικού, στρατιωτικού και πολιτικού προσωπικού.

Νέοι Διακλαδικοί Επιτελείς,

Πεπεισμένος ότι, θα ανταποκριθείτε στις υψηλές προσδοκίες που δημιουργούνται με την αποφοίτησή σας από τη Σχολή, σας συγχαίρω και σας εύχομαι καλή επιτυχία στα νέα σας καθήκοντα και καλή σταδιοδρομία.

"Ἡ δημοκρατία καί ἡ εὐθύνη τῶν πολιτικῶν κατά τόν Ἀριστοτέλη"

της Τερέζας Πεντζοπούλου Βαλαῆ

Ζωγραφικός πίνακας που κοσμεῖ την Αίθουσα Τελετῶν της ΑΔΙΣΠΟ και απεικονίζει σκηνή της ὥρας διδασκαλίας του Ἀριστοτέλη με τον μαθητή του Ἀλέξανδρο. *

... οὐκ ἔστι δὲ εὐνομία τὸ εὖ κεῖσθαι
τοῖς νόμοις μὴ πείθεσθαι δέ...

Πολιτικά Γ' 1294 α 3-4

Δέν ὑπάρχει στὸν Ἀριστοτέλη μιά συγκροτημένη θεωρία τῆς δημοκρατίας. Διάσπαρτες στὰ Πολιτικά συναντοῦμε τίς θέσεις του, ὅταν μελετᾷ τὰ παρεκβατικά πολιτεύματα. Μὲ βάση τό Γ', τό Δ' καί, κυρίως τό Ε' βιβλίο, μπορούμε νά τίς ἀνασυγκροτήσουμε.

Πέντε διαφορετικές μορφές δημοκρατίας διακρίνει ὁ Ἀριστοτέλης (Πολ. 1291β, 31 κ. ἐπ.). Τί εἶναι ἐκεῖνο πού τόν ὀδηγεῖ σ' αὐτή τήν διαφοροποίηση; Εἶναι μιά παρατήρηση πού φωτίζει τήν πολιτική του σκέψη. Δέν ὑπάρχει μιά μορφή πολιτεύματος - ἡ δημοκρατία ἢ ἡ ὀλιγαρχία - πού νά ταιριάζει σέ ὅλους τοὺς λαούς. Σέ κάθε λαό χρειάζεται τό πολίτευμα ἐκεῖνο πού ἀρμόζει στήν ἰδιοσυγκρασία τοῦ λαοῦ. Ἡ προσπάθεια ὅσων ἀσχολοῦνται μέ τήν πολιτική ἐπιστήμη εἶναι νά μελετήσουν ποιό εἶναι αὐτό. Εἶναι μέλημα τοῦ πολιτικοῦ καί τοῦ νομοθέτη νά διερευνήσουν τίς *συμφέρει τίσιν* (Πολ. 1317α 14-15). Θά τό ἰδοῦμε, στήν συνέχεια, ὅταν ἔρθουμε στοὺς πολιτικούς.

*. Ἔργο του Ἑλλήνα ζωγράφου Τεν Φλωριά (1897-1969). Το 1958 ἀνέλαβε τὴ ζωγραφική διακόσμηση τῆς Αἰθούσας Τελετῶν τῆς Σχολῆς Πολέμου στη Θεσσαλονίκη· τὸ ἔργο που ἀπεικονίζετε παραπάνω, ἐτέλεσε με ἐμπνευση καὶ ευρηματικότητα.

Ἐκεῖνο πού διακρίνει τήν μία μορφή δημοκρατίας ἀπό τήν ἄλλη εἶναι ὁ βαθμός ἀποκλίσεως ἀπό τήν ὀρθή δημοκρατία. Ἡ χειρότερη μορφή εἶναι ἐκείνη ὅπου ὅλες οἱ ἀρχές καταλύονται, ὅταν δηλαδή ἐκλείψει ὁ σεβασμός στούς νόμους.

Μέ ἕνα γενικό τρόπο δημοκρατικό εἶναι τό πολίτευμα πού θεμελιώνεται στήν κυριαρχία τοῦ νόμου καί στήν συμμετοχή τῶν πολλῶν καί ἐλευθέρων στά κοινά.

Ὅταν ὅμως μελετοῦμε τά διάφορα πολιτεύματα πρέπει πάντα νά ἔχουμε ὡς γνώμονα ὅτι δέν σκεφτόμαστε τό ἄριστο πολίτευμα ἀλλά αὐτό πού εἶναι δυνατό νά ὑπάρξει. Μελετοῦμε τό ἐφικτό πολίτευμα (Πολ.1288α 37-38) καί σ' αὐτό τό πλαίσιο ὁ Ἀριστοτέλης θά τονίσει τήν σημασία, γιά τό δημοκρατικό πολίτευμα, τοῦ ρόλου τῶν πολιτῶν ἀλλά καί τῶν πολιτικῶν. Καί θά ἐπιμείνει στό ζεῦγος *ἄρχειν - ἄρχεσθαι*.

Ὑπάρχει μία ἀρχή, γράφει - ἐννοώντας τήν ἐξουσία -, ἡ ὁποία ἀσκεῖται σέ ὅσους εἶναι ὅμοιοι στό γένος καί ἐλεύθεροι. Αὕτη ἡ ἐξουσία εἶναι ἡ πολιτική ἐξουσία. Ἀλλά ὅποιος θέλει νά τήν ἀσκήσει πρέπει νά ἔχει μάθει νά εἶναι ἀρχόμενος. Καί ἐδῶ θά διαλέξει παραδείγματα ἀπό τό στρατεύμα:

ἱππαρχεῖν - ὑπαρχηθέντα
στρατηγεῖν - στρατηγηθέντα κ.α.

Καί γι' αὐτό, συνεχίζει, δέν εἶναι δυνατόν νά εἶναι ὀρθή, καλή, ἡ ἄσκηση ἐξουσίας, ἐάν προηγουμένως αὐτός πού τήν ἀσκεῖ δέν ἔχει ἀσκηθεῖ, δέν ἔχει μάθει νά τήν δέχεται.

... διὸ λέγεται καὶ τοῦτο καλῶς, ὡς οὐκ ἔστιν εὖ ἄρξαι, μὴ ἀρχθέντα

Πολ. 1277b 7κ.ἐπ.

Τό πλαίσιο στό ὁποῖο ὁ Ἀριστοτέλης ἀναπτύσσει ἐδῶ τίς παρατηρήσεις του εἶναι πάντα τό δημοκρατικό πολίτευμα, καί σ' αὐτό ἀναφέρεται ὁ ὅρος «πολίτης». Τονίζει ὅτι ὁ λόγος εἶναι γιά τήν ἀρετή τοῦ πολίτου.

Ποιά εἶναι ὅμως ἡ ἀρετή τοῦ πολίτου; Ἀρετή, γιά τόν πολίτη, εἶναι νά κάνει καλά τό ἔργο του: *τὸ καθ' αὐτὸν ἔργον εὖ ποιεῖν*. Δέν ἀρκεῖ ὅμως αὐτό. Κι ἕνα ἄλλο γνώρισμα ἔρχεται νά προστεθεῖ στό πρῶτο. Καί εἶναι σημαντικό γιά τήν δημοκρατία. Ἀρετή τοῦ πολίτου εἶναι, ὅπως εἴπαμε, νά γνωρίζει νά κυβερνᾷ ἀλλά καί νά κυβερνᾶται.

Καί πολίτου «δοκεῖ» δοκίμου ἡ ἀρετή εἶναι τὸ δύνασθαι καὶ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι καλῶς.

Πολ. 1277α 27-28

Βλέπουμε νά γίνεται ὅλο καί πιό συγκεκριμένη ἡ ἔννοια τοῦ πολίτου. Τονίζει ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι ὁ λόγος εἶναι γιά τόν δόκιμο - δηλαδή τόν ὥριμο πολίτη - τόν ἐλεύθερο πολίτη τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος. Ἐλεύθερος πολίτης δέν σημαίνει ὅμως ὑποχρεωτικά καί ἀγαθός πολίτης. Αὐτό μᾶς λέγει, καί τό λέγει

καθαρά - καί πόσο ὀρθά! - ὁ Ἀριστοτέλης. Μπορεῖ ὁ ἐλεύθερος πολίτης νά μήν ἐπιτελεῖ καλά τό ἔργο του, μπορεῖ ὁ ἐλεύθερος πολίτης νά μήν γνωρίζει νά κυβερνᾶται. Ὡριμος εἶναι ὁ πολίτης, ὅταν γνωρίζει νά κυβερνᾷ καί νά κυβερνᾶται. Ἀπαιτεῖται συνεπῶς γνώση.

δεῖ δέ τὸν πολίτην τὸν ἀγαθὸν ἐπίστασθαι καὶ δύνασθαι καὶ ἄρχεσθαι καὶ ἄρχειν,

Πόλ. 1277β 13-15

Ἡ ἀναφορά στὴν ἀρετὴ ὡς προϋπόθεση ἀσκήσεως ἐξουσίας προσδίδει ἰδιαίτερη βαρύτητα στὴν ἔννοια τοῦ πολίτου ἀλλὰ καὶ τοῦ πολιτικοῦ. Τό εὖ ποιεῖν ἔχει μιά προϋπόθεση: *τὴν ὀρθὴν δόξαν* δηλαδή τὴν ὀρθή κρίση. Ἀρετὴ καὶ κρίση πρέπει νά ἔχει ὁ πολίτης. Καὶ ἀρετὴ καὶ κρίση πρέπει νά ἔχουν οἱ περισσότεροι, οἱ πολίτες, στό δημοκρατικό πολίτευμα, πού εἶναι πολίτευμα ἐλευθέρων καὶ πλειόνων. Ἐδῶ, πιστεύω, βρίσκεται τό λεπτό ἐκεῖνο σημεῖο στό ὁποῖο στηρίζεται ἡ ὀρθή δημοκρατία. Ὅταν ὁ δῆμος ἀσκεῖ τὴν ἐξουσία, ὅταν ἡ ἀρχὴ εἶναι στά χέρια τῶν πλειόνων, δέν ἀρκεῖ ἡ ὀρθή κρίση τῶν ὀλίγων. Ἀπαιτεῖται ἀρετὴ καὶ ὀρθή κρίση ἀπὸ τούς περισσότερους.

Τί ἐννοοῦμε ὅμως ὅταν ὁμιλοῦμε γιὰ ἀρετὴ τοῦ πολίτου; Εἶναι, ἄραγε, ἡ ἴδια μέ ἐκεῖνη τοῦ “ἀγαθοῦ ἀνδρός”; Ἀσφαλῶς ὄχι. Γιατί, ὁ “σπουδαῖος” πολίτης - ἐκεῖνος πού ἀσκεῖ ἐξουσία - δέν εἶναι ἀναγκαστικά καὶ “σπουδαῖος ἄνδρας”.

ὅτι μὲν οὖν ἐνδέχεται πολίτην ὄντα σπουδαῖον μὴ κεκτεῖσθαι τὴν ἀρετὴν καθ’ ἣν σπουδαῖος ἀνὴρ φανερόν.

Πολ., Γ 1276β 34-36

Μέ ἀπλά λόγια ὁ Ἀριστοτέλης μᾶς λέγει ὅτι αὐτός πού ἀσκεῖ ἐξουσία δέν εἶναι ἀναγκαστικά καὶ σπουδαῖος ἄνθρωπος, σπουδαῖος πολίτης. Πρέπει νά ἔχει φρόνηση, σωφροσύνη. Ὅποιοι ἡγεῖται τοῦ κράτους, ὅποιοι ἔχει στά χέρια του τὴν διακυβέρνηση τῆς χώρας πρέπει νά διαθέτει φρόνηση. Ὁ ἐπικεφαλῆς, ὁ ἄρχων, αὐτός πού ἄρχει, ὁ σπουδαῖος, πρέπει νά εἶναι “φρόνιμος”.

Φαμὲν δὴ τὸν ἄρχοντα τὸν σπουδαῖον ἀγαθὸν εἶναι καὶ φρόνιμον.

Πολ.1277α 14-16

Συνοπτικά καὶ ἐπιγραμματικά στό 5ο βιβλίο τῶν πολιτικῶν ὁ Ἀριστοτέλης δίνει τὰ χαρακτηριστικά τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρα:

... ὀφείλει, κατ’ ἀρχήν, νά εἶναι πιστός στό πολίτευμα· πρέπει, κατὰ δεύτερο λόγο, νά διαθέτει μεγάλη ἰκανότητα νά ἐπιτελεῖ τό ἔργο του· νά ἔχει, τέλος, ἀρετὴ καὶ δικαιοσύνη, τὴν δικαιοσύνη πού ἀρμόζει σέ κάθε πολίτευμα:

*φιλίαν πρὸς τὴν πολιτείαν
δύναμιν μεγίστην τῶν ἔργων τῆς ἀρχῆς
ἀρετὴν καὶ δικαιοσύνην*

Πολ. 1309α 33 κ. ἐπ.

Αυτά είναι τὰ γνωρίσματα τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρα, ὅχι τοῦ κατ' ἐπαγγελματίαν πολιτικοῦ.

Με ἰδιαίτερη προσοχή ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρεται στὸν πολιτικό ἀποδίδοντας στὸν ὅρο ὅλη τὴν βαρύτητά του.

Πολιτικός δὲν γίνεται κάποιος πού θεωρεῖ τὴν πολιτική ἐπάγγελμα, δὲν γίνεται ἀπὸ συνήθεια πολιτικός:

οὐδὲ γὰρ ἐγίγνωτ' ἂν διὰ τῆς πολιτικῆς συνηθείας πολιτικοί.

Ἠθικά Νικομάχεια 1181a 10-11

Ἡ πολιτική συνήθεια μεταβάλλει τὸν πολιτικό, σέ ἐπαγγελματία. Πράγματι. Οἱ περισσότεροι πολιτικοὶ διαλέγουν τό ἐπάγγελμά τους, γιὰ νὰ ἱκανοποιήσουν τὴν πλεονεξία τους, γιὰ νὰ κερδίσουν χρήματα.

Οἱ περισσότεροι πολιτικοί, διαβάζουμε στὰ *Ἠθικά Εὐδήμια*, κακῶς ὀνομάζονται πολιτικοί. Γιατί, δὲν εἶναι πραγματικοὶ πολιτικοί. Γιατί, ὁ πολιτικός εἶναι ἐκεῖνος πού ἐπιλέγει νὰ κάνει καλές πράξεις γιὰ τίς ἴδιες τίς πράξεις, ἐνῶ οἱ πολλοὶ ἐπιλέγουν αὐτὴ τὴν ζωὴ γιὰ τὰ χρήματα καὶ τὴν πλεονεξία:

οἱ πολλοὶ τῶν πολιτικῶν οὐκ ἀληθῶς τυγχάνουσι τῆς προσηγορίας· οὐ γὰρ εἰσι πολιτικοὶ κατὰ τὴν ἀλήθειαν, ὁ μὲν γὰρ πολιτικός τῶν καλῶν ἐστι πράξεων προαιρετικός αὐτῶν χάριν, οἱ δὲ πολλοὶ χρημάτων καὶ πλεονεξίας ἕνεκεν ἄπτονται τοῦ ζῆν οὕτω.

Ἠθικά Εὐδήμια, 1216 a 23-27

Τολμηρός ὁ λόγος τοῦ Ἀριστοτέλη. Κατονομάζει τὴν αἰτία τοῦ κακοῦ καί, κατονομάζοντάς την, φωτίζει τὴν εὐθύνη τῶν πολιτικῶν. Καί ἡ εὐθύνη συνδέεται ἄμεσα μέ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἀρχῶν, ὅχι μέ τίς ἴδιες τίς ἀρχές. Στούς πολιτικούς ἔρχεται τό βάρος τῆς “σωτηρίας τῆς πολιτείας”.

Τί ἐννοοῦμε;

Ἄς στραφοῦμε καί πάλι στίς δύο θεμελιώδεις ἀρχές τῆς δημοκρατίας: τὴν ἰσότητα καὶ τὴν ἐλευθερία. Ἡ ἰσότητα εἶναι τό θεμέλιο τῆς δημοκρατίας. Κανείς πολίτης δὲν ὑπερέχει τοῦ ἄλλου ἐνώπιον τοῦ νόμου. Οὔτε ὁ ἄπορος οὔτε ὁ εὖπορος, οὔτε ὁ φτωχὸς οὔτε ὁ πλούσιος. Εἶναι νόμος τῆς δημοκρατίας:

ἴσον γὰρ φησὶν ὁ νόμος ὁ τῆς τοιαύτης δημοκρατίας τὸ μηδὲν μᾶλλον ὑπερέχειν τοὺς ἀπόρους ἢ τοὺς εὐπόρους, μηδὲ κυρίους εἶναι ὀποτερουσοῦν ἀλλ' ὁμοίους ἀμφοτέρους.

Πολ., 1291 β 32 κ. ἐπ.

Ἡ ἐλευθερία πάλι σημαίνει ὅτι ὁ ἐλεύθερος πολίτης ὑπακούει στοὺς νόμους. Ὅταν ὁ Ἀριστοτέλης ζητεῖ ἀπὸ τὸν πολίτη ὀρθὴ κρίση, συνδέει αὐτὴ τὴν ἀπαίτηση ἄμεσα μέ τίς δύο παραπάνω ἀρχές. Ὁρθὴ κρίση δὲν σημαίνει νὰ δέχομαι ἀπλὰ τίς ἀρχές. Σημαίνει κάτι βαθύτερο. Σημαίνει νὰ γνωρίζω ὅτι καί ἡ ἰσότητα καὶ ἡ ἐλευθερία ἔχουν ὅρια τὰ ὁποῖα ὁ πολίτης δὲν μπορεῖ νὰ ὑπερβεῖ. Ἐλευθερία σημαίνει γνώση τῶν ὁρίων τῆς ἐλευθερίας. Τό ἴδιο ἰσχύει καί γιὰ τὴν ἰσότητα. Ὑπάρχει ὅμως σύγχυση γύρω ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς ἰσότητας. Ἡ ἰσότητα

νοείται με δύο τρόπους, γιατί είναι δύο τὰ εἶδη τῆς ἰσότητος: ἡ ἀριθμητική καὶ ἡ ἀναλογική ἰσότητα. Ἀναλογική ἰσότητα σημαίνει κατ' ἀξίαν ἰσότητα, δηλαδή εἶναι ἡ ἰσότητα μέ βάση τὴν ἀξία.

Ἔτσι, π.χ. ἡ πολιτεία ἀπονέμει ἀξιώματα στὸν πολίτη σύμφωνα μέ τὴν ἀξία του. Καί αὐτό εἶναι δίκαιο. Εἶναι ἡ διανεμητική δικαιοσύνη πού σημαίνει ὅτι ἡ πολιτεία μεταχειρίζεται τὸν πολίτη μέ δίκαιο τρόπο ὅταν τοῦ ἀπονέμονται ἀξιώματα πού ἀξίζει. Ἄδικο εἶναι ὅταν κάποιος ἐνεργεῖ ἀντίθετα μέ τὸν νόμο καί παίρνει περισσότερα ἀπὸ ὅ,τι πρέπει. Ἀδικία εἶναι νά μὴν παίρνει ὁ ἄνθρωπος ὅ,τι τοῦ ὀφείλεται ἀλλὰ καί ἀδικία εἶναι νά παίρνει περισσότερα ἀπὸ ὅ,τι πρέπει.

Εἶναι συνεπῶς ἀνάγκη νά ἔχουμε πάντα ὑπόψη μας τίς δύο μορφές ἰσότητος, τὴν ἀριθμητική (ὅλοι ἴσοι ἐνώπιον τοῦ νόμου) καί τὴν γεωμετρική (ὁ καθένας σύμφωνα μέ τὴν ἀξία του) ἰσότητα. Ὅταν τὰ δύο εἶδη συγχέονται, τότε ἡ ἰσότητα παρερμηνεύεται καί τότε τὸ δημοκρατικό πολίτευμα κινδυνεύει. Οἱ πολίτες παρερμηνεύουν τὴν ἰσότητα, ὅταν θεωροῦν ὅτι, ἐφόσον εἶναι ἴσοι μεταξύ τους σέ ὀρισμένα πράγματα, εἶναι καί σέ ὅλα τὰ πράγματα. Τό ἴδιο συμβαίνει καί μέ τὴν ἔννοια τῆς ἐλευθερίας. Ὅταν παρερμηνεύεται, τότε ἐπικρατεῖ ἡ φαυλότητα. Γιατί εἶναι φαῦλο νά νομίζει κανεὶς ὅτι μπορεῖ νά ζεῖ ὅπως ὁ καθένας θέλει.

Ἄς ἀκούσουμε τὸν Ἀριστοτέλη πού ἐξηγεῖ μέ ποιὸν τρόπο οἱ ἔννοιες αὐτές παρερμηνεύονται:

... κακῶς ὀρίζονται τὸ ἐλεύθερον. δύο γάρ ἐστὶν οἷς ἡ δημοκρατία δοκεῖ ὀρίσθαι, τῷ τὸ πλεῖον εἶναι κύριον καὶ τῇ ἐλευθερίᾳ. Τὸ μὲν γάρ ἴσον δίκαιον δοκεῖ εἶναι, ἴσον δ' ὅτι ἂν δόξη τῷ πλῆθει, τοῦτ' εἶναι κύριον, ἐλεύθερον δὲ [καὶ ἴσον] τὸ ὅτι ἂν βούληται τις ποιεῖν· ὥστε ζῆν ἐν ταῖς τοιαύταις δημοκρατίαις ἕκαστος ὡς βούλεται, ... τοῦτο δ' ἐστὶ φαῦλον·

Πολ., 1310 α 28-34

Τὰ γνωρίσματα τῆς δημοκρατίας εἶναι δύο: πρῶτον, ἡ κυριαρχία τῆς πλειοψηφίας καί δεύτερον ἡ ἐλευθερία. Ἐδῶ ὅμως γίνονται οἱ παρερμηνείες.

Ὡς ἰσότητα θεωρεῖται ὅτι τὸ κυρίαρχο πλῆθος (ὅπου ὅλοι ἐκλαμβάνονται ὡς ἴσοι) ἀποφασίζει καί αὐτό τὸ θεωροῦν δικαιοσύνη. Τὴν δὲ ἐλευθερία τὴν θεωροῦν, πάλι, ὡς ἐλευθερία νά κάνει κανεὶς ὅ,τι θέλει. Ἐδῶ ἐγκτεται ἡ φαυλότητα.

Μέ ἄλλα λόγια, θά λέγαμε σήμερα ὅτι ἡ γνωστή φράση διαφόρων «δημοκρατία ἔχουμε, ὅ,τι θέλουμε κάνουμε» καθιστᾷ τὴν δημοκρατία φαύλη, ὅταν ἀκολουθεῖ ἀνάλογη συμπεριφορά.

Εἶναι ἔκφραση φαύλης δημοκρατίας, σέ ὅποια χώρα καί ἂν τὸ φαινόμενο παρατηρηθεῖ. Αὐτό εἶναι τὸ νόημα τοῦ ἀριστοτελικοῦ λόγου. Ἄν, καί ὅπου, ἰσχύουν αὐτές οἱ παραρμηνείες ἡ δημοκρατία φθείρεται, μεταβάλλεται σέ φαύλη δημοκρατία.

Ὅταν τὴν δικαιοσύνη τὴν ὀρίζουν ὡς ἀπόλυτη ἰσότητα καί τὴν ἐλευθερία ὡς ἐλευθερία νά ζεῖ κανεὶς ὅπως αὐτός θέλει, τότε ἡ δημοκρατία εἶναι φαύλη. Ὅσοι κάνουν αὐτὴ τὴν σύγχυση κάνουν μεγάλο σφάλμα. Γιατί πιστεύουν ὅτι εἶναι ἔκφραση δουλείας νά ζεῖς σύμφωνα μέ τοὺς νόμους πού εἶναι κυρίαρχοι στὴν δημοκρατία. Ὁ σεβασμός στοῦ πολίτευμα ὄχι μόνο δέν εἶναι δουλεία ἀλλὰ εἶναι ὅρος τῆς σωτηρίας τοῦ πολιτεύματος.

οὐ γάρ δεῖ οἶσθαι δουλείαν εἶναι τὸ ζῆν πρὸς τὴν πολιτείαν ἀλλὰ σωτηρίαν.

Πολ. 1310 α 35-36

Ποιός θά διδάξει ὁμως στὸν δῆμο τὰ ὅρια τῆς ἐλευθερίας, τὰ ὅρια τῆς ἰσότητος; Ἡ ἀπάντηση εἶναι εὐλόγη: ὁ πολιτικός Ὁ σκοπὸς τοῦ πολιτικοῦ, τοῦ πολίτου δηλαδή πού ἔχει γνώση τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, εἶναι νά κάνει τούς πολίτες ἀγαθοὺς, ὥστε νά ἐνεργοῦν σωστά. Ὁ πολιτικός ὀφείλει νά συμβάλλει στὴν διαμόρφωση, ἀπὸ τὸν πολίτη, ὀρθῆς κρίσεως. Εἶναι βαρὺς ὁ ρόλος τοῦ πολιτικοῦ. Ἐπάνω ἔρχεται ἡ εὐθύνη τοῦ *παιδεύεσθαι πρὸς τὰς πολιτείας*. Εἶναι ἡ κατηγορική προσταγή τοῦ Ἀριστοτέλη. Καί ἡ ὑποχρέωση τῶν πολιτικῶν εἶναι νά ἀναγνωρίζουν πότε τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας βλάπτεται· νά διαισθάνονται πότε ἀρχίζει σ' ἓνα πολίτευμα τὸ κακό, ὥστε ἐγκαίρως νά τὸ ἀντιμετωπίσουν. Καί ἂν ὁ πολιτικός δέν ἔχει τὴν δυνατότητα νά τὸ διαγνώσει, τότε δέν εἶναι πολιτικός μέ τὴν σημασίαν τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρός.

Ποιὸ μπορεῖ νά εἶναι τὸ κακό σέ μιὰ δημοκρατία; Ἡ παρανομία, γιατί ὅπως οἱ περιουσίες καταστρέφονται ἀρχίζοντας μέ μικρὲς δαπάνες, ἔτσι καί οἱ μικρὲς παρανομίες ὀδηγοῦν σέ μεγάλες καί, τελικά, στὴν κατάλυση τῶν νόμων.

Ἡ εὐθύνη συνεπῶς τοῦ πολιτικοῦ εἶναι ἡ ἐγκαιρὴ διάγνωση τῆς παρανομίας. Εὐθύνη τῶν πολιτικῶν εἶναι ἡ διαφύλαξη τῶν νόμων ἀπὸ τούς παραβάτες (Πολ. 1289 α 20).

Ὑπάρχει ὁμως καί ἄλλη μία εὐθύνη, ἀκόμη μεγαλύτερη: νά προφυλάσσεται ὁ λαός, ὥστε νά μὴν ἐξαπατᾶται μέ δημαγωγικά συνθήματα:

... ἔπειτα μὴ πιστεύειν τοῖς σοφίσματος χάριν πρὸς τὸ πλῆθος συγκεκριμένοις, ἐξελέγχεται γὰρ ὑπὸ τῶν ἔργων...

Πολ. 1307 β 40, 1308 α 1-2

Μέ τὰ ἔργα ἐλέγχεται ὁ πολιτικός· ὄχι μέ τὰ συνθήματα. Ποιὰ εἶναι τὰ δημαγωγικά συνθήματα πού χρησιμοποιοῦν ὅσοι ἔχουν ἢ ἐπιδιώκουν τὴν ἐξουσία;

Γνωρίζει ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι ἀπόλυτη ἐλευθερία, ἀπόλυτη ἰσότητα δέν ὑπάρχουν.

Αὐτές ὁμως ἀκριβῶς οἱ ἔννοιες γίνονται ἀντικείμενο δημαγωγίας ὅταν ἔντεχνα συγχέεται τὸ νόημά τους.

Σαφὴς καί εὐθύς ὁ λόγος τοῦ Ἀριστοτέλη, ὅταν καταδικάζει τὴν δημαγωγία καί τούς δημαγωγούς πού χρωστοῦν τὴν φήμην τους στό γεγονός ὅτι ἀφήνουν τάχα τὸν λαό νά εἶναι κυρίαρχος, ἐνῶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι κυριαρχοῦν στό μυαλό τῶν πολλῶν, ἐπειδὴ οἱ πολλοὶ τούς πιστεύουν. Καί κάνουν καί κάτι πιὸ ἐπικίνδυνον οἱ δημαγωγοί: καταγγέλουν τίς ἀρχές - καί λένε ὅτι ὁ λαός θά ἔπρεπε νά δικάζει· καί ὁ λαός τὸ δέχεται μέ ευχαρίστηση, καί ἔτσι καταλύονται ὅλες οἱ ἀρχές:

ἔτι δ' οἱ ταῖς ἀρχαῖς ἐγκαλοῦντες τὸν δῆμόν φασι δεῖν κρίνειν, ὁ δὲ ἀσμένως δέχεται τὴν πρόκλησιν· ὥστε καταλύονται πᾶσαι αἱ ἀρχαί.

Πολ. 1292 α 28-30

Ἡ φθορά τῆς δημοκρατίας ἐπέρχεται συνεπῶς μέσα ἀπό τὴν ἀταξία καὶ τὴν ἀναρχία, γιατί ἐκεῖ ὅπου δέν κυριαρχοῦν οἱ νόμοι δέν ὑπάρχει κράτος.

ὅπου γὰρ μὴ νόμοι ἄρχουσιν, οὐκ ἔστι πολιτεία.

Πολ. 1292 α 32-33

Ἡ εὐνομία δέν συνίσταται στὴν ὑπαρξη καλῆς νομοθεσίας ἀλλὰ στὴν τήρηση τῶν νόμων.

Θά διατυπώσει ἔτσι ὁ φιλόσοφος τὸν ἀναγκαῖο καὶ ἀποχρῶντα λόγο ἑνός σωστοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος: *ἀπαιτεῖται τό εὖ κεῖσθαι τῶν νόμων ἀλλὰ καί τό πείθεσθαι τοῖς κειμένοις νόμοις.*

Καί ἐδῶ εἶναι ἡ μεγάλη εὐθύνη τῶν πολιτικῶν. Ὁ πολιτικός δέν μπορεῖ νά δημαγωγεῖ. Δημαγωγός δέν εἶναι ὁ λαός - καί ἡ ἴδια ἡ λέξη «δημαγωγία» τό λέγει. Ὁ λαός ἄγεται, τόν λαό ἄγουν οἱ δημαγωγοί. Στά χρόνια μας τὴν λέξη «δημαγωγία» τὴν ἀντικατέστησαν μέ τὴν λέξη «λαϊκισμός». «Λαϊκιστής» εἶναι ὁ πολιτικός, σήμερα πού λέγει στὸν λαό παραπλανῶντας τον, ὅ,τι τό ἀκούει εὐχάριστα, προσφέροντάς του κενή χαρά καί ἐλπίδα.

Ὁ πολιτικός ὅχι μόνο δέν πρέπει νά δημαγωγεῖ ἀλλὰ πρέπει νά φέρει καί τὴν εὐθύνη τῆς παιδείας τῶν πολιτῶν.

Ἀπαιτεῖται παιδεία τῶν πολιτῶν. Καί ἡ παιδεία τῶν πολιτῶν δέν σημαίνει νά κάνουν οἱ πολίτες ὅ,τι εὐχαριστεῖ τούς πολιτικούς, ἀλλὰ αὐτό πού χρειάζεται γιὰ τό ἴδιο τό δημοκρατικό πολίτευμα. Ἡ εὐθύνη τοῦ πολιτικοῦ ἀνάγεται ἀκριβῶς στό νά μὴν προτρέπεται ὁ λαός σέ ἐνέργειες πού ὠφελοῦν τούς πολιτικούς, ἀλλὰ σέ ἐνέργειες πού βοηθοῦν τό πολίτευμα.

Αὐτό σημαίνει ἡ ἔκφραση *«παιδεύεσθαι πρὸς τὰς πολιτείας»* καί στὴν περίπτωση τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος ὁ ὅρος εἶναι «δημοκρατεῖσθαι».

Ὁ πολιτικός καί ὁ νομοθέτης ἔχουν ἔτσι τὴν εὐθύνη τῆς ἀγωγῆς τοῦ πολίτου. Οἱ καλύτεροι νόμοι καί ἡ ὁμόφωνη ψήφισή τους ἀπό τὴν πλειοψηφία δέν ὠφελοῦν, στὴν δημοκρατία, ἂν οἱ πολίτες δέν ἔχουν ἀποκτήσει συνήθειες καί παιδεία πού ἀρμόζουν στό δημοκρατικό πολίτευμα.

Οἱ ὠφελιμότετοι νόμοι δέν ἔχουν κανένα ὄφελος, ἀκόμη καί ὅταν ψηφίζονται ἀπό τὴν πλειοψηφία, ἐάν δέν ἔχουν ἀποκτήσει οἱ πολίτες τὴν συνήθεια καί δέν ἔχουν διδαχθεῖ νά τούς σέβονται, γράφει.

Πολ. 1310 α 14-18

«Εἰθισμένοι» καί «πεπαιδευμένοι» πρέπει νά εἶναι οἱ πολίτες.

Ἡ συνήθεια ὅμως νά εἶναι σεβαστοί οἱ νόμοι εἶναι κάτι πού ἀπαιτεῖ ἀσκηση.

Ἡ εὐθύνη τοῦ πολιτικοῦ στὴν ἀπόκτηση καλῶν συνηθειῶν ἐκ μέρους τῶν πολιτῶν εἶναι τεράστια. Γιατί ἡ ἀπόκτηση γίνεται ἀπό νεανικὴ ἡλικία. Νά ἐθιστοῦν σ' αὐτό οἱ νέοι ἀπό τὴν ἀρχὴ εἶναι «τό πᾶν».

Ἡθικά Νικομάχεια, 1103 b -23-26

Ἡ παιδεία δηλαδή τῶν νέων, πού θά γίνουν πολίτες, εἶναι «το πᾶν». Ὅσοι πολιτικοί δέν ἀντιλαμβάνονται ὅτι ἡ παιδεία καί ἡ ἀσκηση τῶν νέων στὴν ἀρετὴ, ἀπὸ νεανικὴ ἡλικία, εἶναι «το πᾶν», ἢ ὅσοι δέν ἔχουν τὴν πολιτικὴ βούληση γιὰ τὴν μέριμνα τῆς ἀρετῆς τῶν πολιτῶν, αὐτοί οἱ πολιτικοί σφάλλουν («ἀμαρτάνουν»).

Τό νά πείθονται οί πολίτες νά σέβονται τούς νόμους εἶναι εὐθύνη τῶν πολιτικῶν καί κυρίως τοῦ πολιτικοῦ πού ἀσκεῖ τήν πολιτική ἐξουσία.

Δέν χρειάζεται ὅμως μόνο νά ἔχει τήν γνώση ὁ πολιτικός. Ἡ γνώση μόνο δέν ἀρκεῖ.

Χρεάζεται ἀκόμη ἡ σταθερότητα τοῦ χαρακτήρα τοῦ ἀνθρώπου πού δέν ματαβάλλει συμπεριφορά καί γνώμη ἀλλά μένει σταθερός καί ἀμετακίνητος σ' αὐτό πού πράττει.

Αὐτά εἶναι τά γνωρίσματα πού πρέπει νά ἔχει ὁ πολιτικός: γνώση, βούληση, σταθερότητα:

εἰδῶς (νά γνωρίζει), προαιρούμενος (νά θέλει), ἀμετακίνητως ἔχων πράττει (νά παραμείνει ἀμετακίνητος σέ ὅ,τι κάνει).

Ἀπό τά τρία γνωρίσματα τά πιό σημαντικά εἶναι ἡ βούληση καί ὁ χαρακτήρας. Πράγματι, μπορεῖ ὁ πολιτικός νά θέλει ἀλλά νά μήν τόν βοηθάει ὁ χαρακτήρας του. Μπορεῖ ἀκόμη νά ἔχει τήν γνώση, νά ἔχει τήν βούληση, νά μήν εἶναι ὅμως σταθερός, νά εἶναι εὐμετάβλητος. Ὅλα τά ἀναλύει μέ θαυμαστή παρατηρητικότητα καί ὀξυδέρκεια ὁ Ἀριστοτέλης.

(Ἠθικά Νικομάχεια 1105 a 28-1105 b 5)

Ἄς σταματήσουμε ἐδῶ. Τό ἀληθινό πρόσωπο τῆς δημοκρατίας δέν βρίσκεται τόσο στό θεσμικό πλαίσιο ὅσο στις πράξεις τῶν πολιτῶν καί τῶν πολιτικῶν. Αὐτό διαπιστώνει ὁ φιλόσοφος. Οἱ ἐνέργειες εἶναι ἐκεῖνες πού καθορίζουν τήν ὀρθή δημοκρατία. Καί, στό ζεῦγος ἄρχων - ἀρχόμενος, ἡ πολιτικός - πολίτης, τό βάρος ἔρχεται στόν πολιτικό, στούς πολιτικούς.

Ἡ εὐθύνη τοῦ πολιτικοῦ εἶναι τεράστια. Ἡ χειρότερη μορφή δημοκρατίας εἶναι ἐκείνη ὅπου ὁ λαός εἶναι μέν κυρίαρχος ἀλλά ὄχι οἱ νόμοι. Σεβασμό στούς νόμους ἀπαιτεῖ ἡ ὀρθή δημοκρατία.

Καί ὅπου δέν κυριαρχεῖ ὁ νόμος ἀνθίζει ἡ δημαγωγία, ἐμφανίζονται στήν πολιτική σκηνή οἱ δημαγωγοί καί διεκδικοῦν τήν ἐξουσία:

ὅπου δ' οἱ νόμοι μή εἰσι κύριοι ἐνταῦθα γίνονται δημαγωγοί
(Πολ. 1292 a 10-11)

Εἶναι ἔργο, βαρὺ ἔργο τοῦ πολιτικοῦ νά διαφυλάττει τό πολίτευμα διδάσκοντας στούς πολίτες τά ὅρια τῆς ἰσότητος, τά ὅρια τῆς ἐλευθερίας.

Σ' αὐτό τό πλαίσιο καί μέ γνώμονα τό συμφέρον τοῦ πολιτεύματος, - τήν «σωτηρία» ὅπως γράφει ὁ Ἀριστοτέλης, τῆς πολιτείας, τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος - πρέπει νά κινεῖται καί νά πράττει ὁ ἀσκῶν τήν ἐξουσία. Ἐνεργώντας πρὸς ὄφελος τῆς πολιτείας, ὁ πολιτικός, - ὁ «ἄρχων» - ὁ ὁποῖος ἀσκεῖ τήν πολιτική ἐξουσία διαφυλάττει τήν δημοκρατία καί πείθοντας τούς πολίτες νά ὑπακούουν στούς νόμους προσστατεῖ τήν δημοκρατία ἀπό τήν φθορά πού ἐπέρχεται μέσα ἀπό δημαγωγικά συνθήματα καί παρανομίες, ὥστε νά μήν μεταβάλλεται ἡ ὀρθή δημοκρατία σέ φαύλη δημοκρατία.

Ὁ πολιτικός ὀφείλει νά ἔχει τήν πολιτική βούληση νά κάνει τούς πολίτες καλούς, νά τούς καταστήσει καλύτερους. Καί ὀφείλει νά κοπιᾶζει γιά νά τό ἐπιτύχει.

... βούλεται γάρ τούς πολίτας ἀγαθοὺς ποιεῖν καί τῶν νόμων ὑπηκόους.

Ἠθικά Νικομάχεια 1102 α 7-11

Ἄς τό ἐπαναλάβουμε. Δέν ἄρκει νά ἔχουμε καλή νομοθεσία. Πρέπει αὐτή νά ἐφαρμόζεται. Μέ άλλα λόγια δέν ἄρκει τό *εὔ κεῖσθαι τῶν νόμων* ἀλλά καί τό *πειθεσθαι τοῖς νόμοις*. Τό τελευταῖο ἐπιτυγχάνεται μέ τήν παιδεία. Παιδεία ὅμως δέν σημαίνει χειραγώγηση τῶν νέων. Σημαίνει νά μορφώνονται σωστά - σήμερα θα λέγαμε ὅπως το ἐπιβάλλει το Σύνταγμα - οἱ νέοι ὥστε νά ἔχουν ὀρθή κρίση.

Αὐτό εἶναι τό μέγιστο μέλημα ενός πολιτικοῦ πού θέλει νά εἶναι πολιτικός ἄνδρας, «κατ' ἀλήθειαν πολιτικός», σέ ἓνα δημοκρατικό πολίτευμα.

Στόν Ἀριστοτέλη ὀφείλουμε πολλά. Μᾶς διδάσκει ἀκόμη καί σήμερα πῶς πρέπει νά ἐνεργοῦν οἱ πολίτες ἀλλά κυρίως ὁ πολιτικός ὥστε νά διατηρεῖται πάντα τό ἀληθινό πρόσωπο τῆς δημοκρατίας.

Τερέζα Πεντζοπούλου Βαλαᾶ
Ὁμότιμη Καθηγήτρια Ἀριστοτελείου Πανεπι-
στημίου Θεσσαλονίκης Ἀντεπιστέλλον
Μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

Βιογραφικό Σημεῖωμα

Η Τερέζα Πεντζοπούλου - Βαλαᾶ, γεννήθηκε το 1934 στην Αθήνα, αποφοίτησε από το Αμερικανικό Κολλέγιο Θηλέων το 1951 και κατέχει, Bachelor of Arts από το Southern Methodist University, Dallas - Texas, Πτυχίο Φιλοσοφίας από το Πανεπιστήμιο της Σορβόννης, Διδακτορικό Φιλοσοφίας από τη Φιλοσοφική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καθώς και δίπλωμα σολίστ στο πιάνο από το Εθνικό Ωδεῖο Αθηνών.

Εἶναι Ὁμότιμη Καθηγήτρια Φιλοσοφίας στην Φιλοσοφική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, όπου δίδαξε φιλοσοφία από το 1973 ἔως το 2001. Δίδαξε Φιλοσοφία στα Πανεπιστήμια του Στρασβούργου, της Dijon και του Montpellier.

Το 1995 ἐξελέγη ἀντεπιστέλλον μέλος της Ακαδημίας Αθηνών. Διετέλεσε Πρόεδρος της Ελληνικής Φιλοσοφικής Εταιρείας (1989-1991), Αντιπρόεδρος και Γενική Γραμματέας της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών.

Εἶναι Ἀντιπρόεδρος της Ελληνικής Εταιρείας Αισθητικής (ΕΕΑ) και ἀντιπρόσωπος της Εταιρείας στη Γενική Συνέλευση της Διεθνούς Εταιρείας Αισθητικής. Εξελέγη Γενική Γραμματέας του Συνδέσμου Εταιρειών Διαβαλκανικής Συνεργασίας Γυναικών, και μέλος του Δ.Σ. του Συλλόγου Φίλων Μουσικής Θεσσαλονίκης.

Το 1995 ἔλαβε γιά τήν ὅλη ἐπιστημονική και κοινωνική δράση της το βραβείο "Γυναίκα της Μακεδονίας" από τούς Σοροπτιμιστικούς Ομίλους Θεσσαλονίκης

Η Γαλλική Κυβέρνηση της ἀπένειμε το παράσημο Chevalier de l'Ordre National du Merite, γιά τήν προώθηση των πολιτισμικών και επιστημονικών σχέσεων μεταξύ Ελλάδος και Γαλλίας.

Δίδαξε Φιλοσοφία στα Πανεπιστήμια του Στρασβούργου, της Dijon και του Montpellier και ἔχει μεγάλο συγγραφικό ἔργο. Μελέτες της ἔχουν δημοσιευθεῖ στα Kant-Studien, Fichte Studien, Etudes Philosophiques, Phaenomenologica Analecta, Φιλοσοφία, κ.ά.

"Γεώργιος Λασσάνης, Ο Κοζανίτης Φιλικός, Διοικητής του Ιερού Λόχου και Υπασπιστής του Αλέξανδρου Υψηλάντη"

του Λάζαρου Νάνου, Συγγραφέα - Λαογράφου

Ο Γεώργιος Λασσάνης γεννήθηκε στην Κοζάνη το έτος 1793 και ήταν γιος του Ιωάννη Λάτσκου ή Σαπουντζή και της Αικατερίνης Χατζηκλήμου. Έμεινε ορφανός από πολύ μικρός, καθώς τον πατέρα του, που ήταν έμπορος σαπουνιών, τον είχαν φονεύσει ληστές Τουρκαλβανοί, λίγο έξω απ' το Βελιγράδι, κατά την επιστροφή του από τη Βιέννη. Την ανατροφή του τότε την ανέλαβε εξολοκλήρου η μητέρα του, η Κατερίνα Χατζηκλήμου.

Σα να μην έφτανε όμως το κακό αυτό, εκεί, που κλαίγανε για τον άδικο χαμό του πατέρα του, μήνες ολόκληρους τώρα, εκεί, που πήγαιναν να ξεχάσουν και να συνηθίσουν να ζουν συντροφιά με το πόνο τους, άλλο κακό τους συντυχαίνει ξαφνικά με τους Αλμπάνηδες του Αλή Πασά... Το ανήμερο θερίο των Ιωαννίνων, είχε μάθει για την ασύγκριτη ομορφιά της Κατερίνας κι έστειλε ζαπτιέδες τη νύχτα να την αρπάξουν και να την πάνε λάφυρο στο χαρέμι του.

Ήταν Μάρτης του 1797. Ο Λασσάνης, μικρό παιδί ακόμα, βυζαχταρούδι, δεν είχε κλείσει, καλά-καλά, τα τέσσερά του χρόνια, κι απάνω εκεί που βράδιαζε, απάνω κει, που έτρεχε μες στον οντά του, μη χορταίνοντας ακόμα το παιχνίδι της μέρας, άκουσε ένα τρελό βρόντημα της εξώθυρας, το οποίο τάραξε συθέμελα το μαντρότοιχο του σπιτιού τους και η ανάσα όλων κόπηκε στα δύο.

Η κυρα-Λάτσκαϊνα, η γιαγιά του, το 'νιωσε γρήγορα το κακό. Το ίδιο και η νύφη της η Κατερίνα, η μάνα του. Αλλά κι αυτός ακόμα, ο ίδιος, το 'νιωσε, πως..., «...αυτοί που βροντάν νυχτιάτικα την πόρτα δεν ήρθαν για καλό...» κι έτρεξε αμέσως να κρυφτεί κάτω από την κεντητή ποδιά της μάνας του.

Μαύρα φίδια έζωσαν την κυρα-Λάτσκαϊνα η οποία έκανε νεύμα στη νύφη της, την Κατερίνα, να κρυφτεί για κάθε κακό.

Η Κατερίνα αρπάζει παραμάσχαλα το μικρό Γιωργάκη και τρέχει γρήγορα να κρυφτεί μέσα στην ειδική κρυψώνα του σπιτιού τους.

Οι Αρβανίτες μπήκαν μέσα κι έκαναν φύλλο και φτερό ολάκερο το σπίτι. Δεν μπόρεσαν όμως να τους βρουν πουθενά...! Κατά τα μεσάνυχτα, δυο σκιές παράξενες φάνηκαν να γλιστρούν και να χάνονται στο πίσω μέρος της ρούγας, πέφτοντας μέσα σε ξένες αυλές, κι από φράχτη σε φράχτη, πηδώντας ξερολιθιές και σύνορα, έφτασαν στο σπίτι του άρχοντα Καράτζια. Εκεί πικρογέλασε το στεγνωμένο αχείλι της μάνας. Εκεί, τώρα, ένιωθαν κι οι δυο τους ασφαλείς, όσο πουθενά αλλού.

Εκεί, μέσα στ' αρχοντικό του Καράτζια, ο μικρός Γιωργάκης μπαινόβγαινε λεύτερα, ντυμένος «κοριτσιίστικα», για να μην τον αναγνωρίζουν οι γείτονες και οι αντίχριστοι. Αλλά και η ίδια η μάνα του, «καλού-κακού», ντύθηκε κι εκείνη «παραδουλεύτρα» και φαινόταν ωσάν να ξενοδούλευε, τάχα..., στ' αρχοντικό

Γεώργιος Λασσάνης

του μεγάλου αυτού νοικοκύρη κι άρχοντα της Κοζάνης, του Καράτζια. Κι όταν με τον καιρό ξεχάστηκε κάπως το κακό, η αρχόντισσα γύρισε πάλι στο σπίτι της μαζί με το μικρό Γιωργάκη.

Τα πρώτα γράμματά του ο Λασσάνης τα διδάχτηκε στη γενέτειρά του, την όμορφη Κοζάνη, στο περίφημο σχολειό της «Στοάς», πλάι στον Αϊ-Νικόλα, από τους αυστηρούς και αγνούς πατριώτες δασκάλους του, το Χριστόδουλο Κλωναρίδη και το Στέφανο Σταμκίδη, όπου διακρινόταν μεταξύ των συμμαθητών του για την υψηλού βαθμού ευφυΐα του και την καταπληκτική επίδοσή του.

Κλεφτόπουλο στον Όλυμπο

Ο καιρός όμως διάβαινε γοργά, ωσάν φτερό. Κι έρχονταν χειμώνες, κι έρχονταν καλοκαίρια κι άνοιξες και χινόπωρα, και, οι μέρες γίνονταν μήνες, οι μήνες γίνονταν χρόνια κι ο Λασσάνης από μικρό παιδί γίνονταν παλικάρι ακέριο. Μπίτισε και το αγαπημένο του Σχολειό, τη «Στοά», στη Χώρα, και τώρα είν' έτοιμος να πραγματοποιήσει τον μεγάλο του όρκο, που είχε δώσει στον ίδιο του τον εαυτό, όταν ακόμα ήταν μικρός. Να γίνει δηλαδή κλέφτης, να γίνει καπετάνιος...! Το επιθυμούσε πολύ μέσα του αυτό. Ήθελε πάση θυσία να γίνει πραγματικότητα ο όρκος του αυτός. Ήθελε να 'βγει στα βουνά αρματωμένος, με καριοφίλια και φυσεκλίκια, για να μπορέσει έτσι, με την ιδιότητά του αυτή, να πάρει εκδίκηση από τους Τούρκους για τα πολλά βάσανα που είχαν σωρεύσει στην πατρίδα του, αλλά κυρίως για τον άδικο χαμό του πατέρα και την άτιμη αρπαγή της μάνας του...!

Έτσι, αμούστακο παιδί ακόμα, μυείται από το θείο του, τον καπετάνιο Πρασινονικόλα, στα μυστικά των κλεφτών, όπου έμελλε να λειτουργήσει ως σύνδεσμός τους αργότερα. «Οι κλέφτες ημείς είμεθα παιδιά ελευθερίας, χαράτσι δεν πληρώνομεν, αγάν δεν προσκυνούμεν...», θα γράψει αργότερα σ' ένα του ποίημα «Το κλεφτόπουλο», το οποίο αναφέρεται στην περίοδο αυτή της ζωής του.

Και δεν έβλεπε την ώρα, πότε να αντρωθεί, πότε ν' αδράξει τ' άρματα και τα καριοφίλια ο αντρεωμένος και να πετάξει λεύτερα κι αδούλωτα στα πανύψηλα βουνά των Πιερίων και του Ολύμπου.

Συχνά-πυκνά, έβλεπε τους λεβεντονιούς, τους κλέφτες και τους αρματολούς, να κατεβαίνουν κρυφά τα βράδια απ' τα ψηλά βουνά και τους καλοτύχιζε...! Τους έβλεπε και ήταν σα ν' άνοιγαν χίλιες πόρτες μπροστά του. Σα να ξεχώριζε μύριες στράτες καινούργιες μέσα στη δόξα...! Μια δόξα όμως που όλο ζύγωνε να 'ρθει, κι όλο αργούσε κι αλάργευε, κι όλο ξέμακρα έπεφτε...!

Στον ύπνο και στον ξύπνιο του έβλεπε μπροστά του κλέφτες κι αρματολούς. Μελετούσε με τρόπο ξέχωρο τη σπιρτάδα και την καπατσουσίνη τους, τα τσαπράζια και την αρματωσιά τους, τη θάρρητα και τη λεβεντιά τους, κρυφαναστέναζοντας και λέγοντας μέσα του: «...Αχ, και να 'μουν τώρα λίγο μεγαλύτερος...! Αχ, και να μπορούσα τώρα να τους ακολουθήσω, να σμίξω κι εγώ μαζί τους κι η ψυχή μου να γένει ένα με τη δική τους, λεύτερη κι αδούλωτη...!».

Χρόνια το βάσταε μέσα του το όνειρο αυτό ο Γιωργάκης κι όλο άπιαστο ήταν...! Η μάνα του με γλυκόλογα και υποσχέσεις, με ιστορίες και ταξίματα, προσπαθούσε να τον κρατήσει κοντά της, λέγοντας:

- Είσαι μικρός ακόμα, παιδάκι μου. Μεθαύρο, σα μεγαλώσεις και γίνεις 17-18 χρονών παλικάρι, όλα τα βουνά και τα λαγκάδια δικά σου θα 'ναι...! Όρεξη

να 'χεις, παιδάκι μου, όρεξη να 'χεις για τέτοια...! Ο δρόμος της σκλαβιάς είναι μακρύς ακόμα, γιόκα μου, είναι πολύ μακρύς ακόμα...!

.....

«...Πουρνό φιλεί τη μάνα του, πουρνό ξεπροβοδιέται...». Θέλει να βρεθεί γρήγορα στο πανύψηλο και ιερό βουνό των δώδεκα θεών, στον Όλυμπο. Κι από κει, από «της Γριάς τη Ρόκα», ν' αγναντέψει λεύτερα πια το σπίτι του. Πόσο λαχταράει να πάει να φέρει νερό απ' τ' Ανάβρυτα αντάμα με τ' άλλα κλεφτόπουλα, ζεστό ψωμί απ' το Λιβάδι κι αρνί ψητό και σουβλιστό απ' του Νιζερού τα μέρη...! «...Να γιοματίσει στο Νιζερό αρνί σουβλοψημένο, / μ' ελεύθερα κλεφτόπουλα, τα μαύρα τα Δαξήλια...», θα γράψει χαρακτηριστικά αργότερα σ' ένα του ποίημα.

Θέλει να τρέξει στα γνώριμα λημέρια τους, ν' ανασάνει καθαρό αγέρα, λεύτερο κι ευωδιαστό, απ' τ' ανθισμένα ελάτια. Να σκύψει μπρομυτα στις λαγαρές πηγές και να ποτιστεί, να ποτιστεί..., όσο ν' αποχορτάσει...!

Έτσι κάπως τα φανταζόταν όλα εκεί απάνω. Έτσι φανταζόταν και τον Όλυμπο. Με πεύκα κι οξιές στα χαμπηλά, με ρόμπολα κι ελάτια στα ψηλώματα. Όπως ακριβώς τα φανταζόταν, έτσι ακριβώς και τα βρήκε...! Ένας αγέρας παλικαριάς ένιωθε να φυσάει αδιάκοπα εκεί απάνω και να γεμίζει τα στήθια του περηφάνια.

Ο τόπος εκεί, στην αρχαία κατοικία των θεών, δεν είχε σύνορα. Δεν είχε άκρη και τέλος. Κάνας αντίλογος από τη σκλάβια γης δεν έφτανε ως εκεί απάνω, να ταραξει την ηρεμία και τη βασιλική μεγαλοπρέπεια του μυθικού αυτού βουνού:

*«...Εγώμ' ο γερο-Όλυμπος στον κόσμο ξακουσμένος
Τούρκος από τας βρύσεις μου ποτέ δεν εποτίσθη.
Ποτέ δεν τον εδρόσισεν ο ίσκιος των κλαδιών μου
Κλεφτόπουλα ανίκητα, ανδρεία παληκάργια
Τον καθαρόν κι ελεύθερον αέρα μ' αναπνέουν
Κ' ενόσω ζουν, δεν προσκυνούν Πασάν ή και Βεζύρην...»*

Ο Γιώργης δένεται και γίνεται ένα με το βουνό ετούτο. Γίνεται ένα με το ορμητήριο αυτό της θέλησης και της δύναμης των θεών. Γίνεται ένα με το άχρονο σύμβολο του άβατου ναού, που παρέμεινε ασύλητο αιώνες τώρα απ' την Τουρκιά...!

Εδώ, απάνω, νιώθει να ιερουργεί μονάχα η κλεφτουριά, λεύτερη κι αδούλωτη, στέλνοντας αισιόδοξα μηνύματα κάτω στη σκλάβια γη. Μηνύματα ανυπόταχτης λεβεντιάς και περηφάνιας σ' όλα τα σκλαβοχώρια και τις πολιτείες του απέραντου θεσσαλικού κάμπου που ολοένα τα φοβέριζε η Τουρκιά.

Δεν παντύχαινε ποτέ, όμως, να τα βρει τόσο όμορφα εδώ απάνω...! Ξυπνάει με το χάραμα. Τραβάει για τις βρυσομάνες, όπου, κάτω απ' την ελατόφλουδα βρέχει τα νυσταγμένα μάτια του. Μια δροσερή ανάσωση λευτεριάς νιώθει ν' αναδύει τριγύρω του η αμάλαγη πλάση. Τα πλεμόνια του δε χορταίνουν να ρουφούν καθάριο αγέρα λεύτερο.

Ε, τούτο το πέρασμα, από το βουνό ετούτο, των θεών και των ημίθεων, του άφησε ανεξίτηλη μες στην ψυχή του μια θεϊκή φεγγοβολή που θα μένει

άσβηστη σ' ολάκερη τη ζωή του...!

Ο καιρός όμως περνούσε κι ο Λασσάνης, μέρα με τη μέρα, μήνα με το μήνα, και χρόνο με το χρόνο, μεγάλωνε. Συνήθιζε στη ζωή αυτή και μάθαινε καλά όλα τα μονοπάτια και τα κατατόπια. Τώρα έδειξε τις αρετές και τα πλούσια χαρίσματά του. Τώρα ο καπετάνιος, ο μπάρμπας του, ο Πρασινονικόλας, του 'χει μεγάλη εμπιστοσύνη. Τον στέλνει τακτικά κάτω στη χώρα να φέρνει μηνύματα στους προεστούς και στους αρχόντους. Γίνεται ο πιο ανυποψίαστος σύνδεσμος μεταξύ τους. Όποια προσταγή κι αν του δώσει ο καπετάνιος δεν φέρνει καμιά αντίρρηση. Τη φέρνει εις πέρας, εκτελώντας την πάντα πρόθυμα και χαρούμενα.

Κοντοζύγωνε να μπει στα είκοσί του χρόνια ο Γιώργης κι ο Αλή Πασάς, ο Τεπελενλής δεν τον αφήνει πάλι σε ησυχία. Πήρε όρκο τ' ανήμερο θεριό, στον Αλλάχ και στον Προφήτη του, το Μωάμεθ, ρουθούνι να μην αφήσει από την κλεφτουριά του Ολύμπου και των Χασίων. Ορκίστηκε να τους χαλάσει όλους: Λαζαίους, Νικοτσάρα, Ταμπάκη, Μάντζαρη, Γούλα Δράσκου, Μπζιωταίους, Θύμιο Βλαχάβα, το Μπάρμπα του, τον Πρασινονικόλα, κι όλους τους άλλους. Θέλει, λέει, να ησυχάσει μια και καλή από δαύτους...!!

Το βλέπει κι αυτός τώρα, το νιώθει, πως, δε θα 'χουν καλά ξεμπερδέματα με το ανήμερο θεριό των Ιωαννίνων...! Ο καπετάνιος, ο μπάρμπας του, τον καλεί, κάθε τόσο, στο γιατάκι του, και τον συμβουλεύει «να σηκωθεί να φύγει από τον Όλυμπο, να πάει έξω στη Βλαχιά και στη Βεσσαραβιά, για να γλιτώσει από δαύτον, γιατί διαφορετικά...».

«Φύγε, παιδί μου Γιωργάκη... ! Φύγε, όσο μπορείς πιο γρήγορα...! Πήγαινε όξω στη Βλαχιά, στην Πέστα, στην Οδέσσα..., όπου μπορείς. Πήγαινε να σπουδάσεις, να γένεις άνθρωπος, για να βοηθήσεις από κει και μ' άλλον τρόπο το άμιοιρο και δύστυχο Γένος μας. Εσύ τα παίρνεις τα γράμματα και κόβει η γκλάβα σου...!»

Ο Λασσάνης το σκέφτεται. Δε θέλει να φύγει. Δε θέλει να τους αποχωριστεί. Έχει δεθεί μαζί τους και θέλει να μείνει κοντά τους. Η μόνη όμως ελπίδα και παρηγοριά, που του 'χει απομείνει τώρα, είναι η φυγή του στο εξωτερικό. Ύστερα, που ξέρεις..., εκεί, ίσως γίνει πραγματικότητα το άλλο του όνειρο, το δεύτερο. Να γίνει δηλαδή δάσκαλος, Μεγάλος Δάσκαλος, του Γένους, όπως ακριβώς το ονειρευόταν...!

Κι απάνω, εκεί, στη δύσκολη γι' αυτόν ώρα, ήρθαν και τ' αρραβωνιάσματα με μιαν όμορφη και χαριτωμένη κοπέλα. Πατριώτισσά του κι αυτή, αρχοντοπούλα, κόρη του πλούσιου Κοζανίτη μεγαλέμπορα, Νικόλα Τακιατζή από την Πέστα. Πόλη στην οποία καταφεύγει κρυφά, μόλις αρραβωνιάζεται, ο Λασσάνης. Εκεί, εργάζεται στα μαγαζιά του πεθερού του για κάμποσο καιρό. Γρήγορα όμως κατάλαβε, πως, το εμπόριο δεν είναι γι' αυτόν. Ο Κερδώςος Ερμής φαίνεται πως δεν τον συγκινεί. Εκείνο που τον συγκινεί και τον συνεπαίρνει, πióτερο απ' όλα, είναι ο άλλος Ερμής, ο Λόγιος. Γι' αυτό και γράφεται στο καλύτερο πανεπιστήμιο της Ευρώπης, στο πανεπιστήμιο της Λειψίας, μιας όμορφης και παραδοσιακής πόλης της Γερμανίας, όπου σπουδάζει ιατρική και φιλολογία.

Με την επιστροφή του από τη Λειψία, με σπουδές ιατρικής και πτυχίο καθηγητή φιλολογίας στο χέρι, έχει αλλάξει πολύ η ζωή του. Τώρα δε σταματά ούτε στιγμή. Περιοδεύει νύχτα μέρα τον κόσμο όλο. Δίνει και παίρνει γράμματα απ' όλους τους επιφανείς της Ευρώπης. Γνωρίζεται και πιάνει φιλίες με αριστοκρατικές οικογένειες, οι οποίες τον καλούν ταχτικά στο σπίτι τους για τραπέζι.

Εκεί συζητά μαζί τους, ώρες ατέλειωτες, για τα ανέσπαστα βάσανα της πατρίδας...! Πιάνει φιλίες με τον Πρίγκιπα Νικόλαο Υψηλάντη, ο οποίος έχει μεγάλη πέραση στην Οδέσσα και την Πετρούπολη, και προθυμοποιείται να τον γνωρίσει με τον άλλο Πρίγκιπα αδερφό του, τον Αλέξανδρο Υψηλάντη.

Φιλικός και Δάσκαλος του Γένους

Το 1817 φεύγει για την Οδησό, ένα σπουδαίο εμπορικό και πνευματικό κέντρο, με πλούσια ελληνική παροικία, ανεπτυγμένη στις τέχνες και τα γράμματα. Το όνομά του, λίγο-λίγο, άρχισε ν' ακούγεται, ν' ανεβαίνει. Κι ολάκερη η Βεσσαραβιά, απ' την Οδέσσα ως το Κισνόβι κι από τη Μοσκοβιά ως τη Βλαχιά και το Γιάσι, δεν έχουν να δείξουν κανέναν άλλο, τόσο γραμματιζούμενο, ωσάν αυτόν και το Γεώργιο Γεννάδιο.

Όλα τα κηρύγματα που κάνει έχουν αντίλαλο εθνικό. Δε βλέπει τίποτ' άλλο μπροστά του, παρά, το πώς θα βοηθήσει την έρμη την πατρίδα του, το πώς θα μπορέσει να πυρπολήσει τις ψυχές των υπόδουλων Ελλήνων.

Η αίσθηση αυτής της αποστολής τον κάμνει, βολές-βολές, να βλέπει το ξεσηκωμά αυτό του Γένους να 'ρχεται, σιγανό-σιγανό, μα γιγάντιο κι ορμητικό, σαρώνοντας τα πάντα στο πέρασμά του, λυτρώνοντας το άμοιρο Γένος από τα βαριά δεσμά της ανυπόφορης σκλαβιάς του...!

Όλο αυτό το διάστημα μια πίστη κυριαρχεί μέσα του: Η ΛΕΥΤΕΡΙΑ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΑΣ...! «...Δεν είναι μακριά η μέρα όπου θ' αστράψουν στον ήλιο τα σπαθιά των κλεφτών και θα λάμψουν στον Όλυμπο τα καριοφίλια των αρματολών, και τότε...!», έγραφε χαρακτηριστικά σε κάποια επιστολή του. Ένωθε όμως τη δυσκολία του πράγματος και συλλογιζόμενος έλεγε, πάλι, μέσα του: **«Ποιος όμως θα μπορέσει να περιμαζέψει και να οργανώσει το έρημο και σκόρπιο αυτό Γένος μας, έτσι, όπου το καταντήσαμε...! Ποιος θα συμμαζέψει όλ' αυτά τα εκατομμύρια των παιδιών, όπου 'ναι διασκορπισμένα, εδώ κι εκεί, στα πέρατα της οικουμένης...!»** .

Μια χειμωνιάτικη όμως βραδιά του Φλεβάρη, κοντά στο έμπα του Μάρτη του 1818 η απάντηση ήρθε από μόνη της. Βρισκόταν για κάποια προσωπική του δουλειά στη Μόσχα, όπου έξω απ' τον καφενέ που σύχναζε, είδε, δυο-τρεις, πατριώτες να σιγοκουβεντιάζουν. Μαζί τους ήταν και κάποιος που τον γνώριζε απ' το Γιάσι, ακόμα, ο Λασσάνης. Πεντεδέκα, θαρρεί, πως τον έλεγαν κι ήταν από την Ήπειρο. Πήγε κοντά τους και τους χαιρέτησε.

Οι πατριώτες αυτοί δεν ήταν άλλοι από τους Μοραίτες πολεμιστές: Χρυσοσπάθη, Αναγνωσταρά και Δημητρακόπουλο. Είχαν ανεβεί στην Πετρούπολη να γυρέσουν από τον Τσάρο τους μισθούς που τους χρώσταγε από την εποχή που υπηρετούσαν στα Εφτάνησα, όταν τα νησιά αυτά ήταν ακόμα ρωσοκρατούμενα.

Μυημένος καλά στα μυστικά της Φιλικής Εταιρείας ο Αναγνωσταράς, το πρώτο που σκέφτηκε, μόλις είδε το Λασσάνη, ήταν να τον μπάσει στη Φιλική Εταιρεία, αφού είχε ακούσει, κι αυτός, τα καλύτερα λόγια για τον Κοζανίτη αυτόν Λόγιο. Για τον σκοπό αυτόν έβαλε τον Πεντεδέκα να του μιλήσει, επειδή τον γνώριζε καλύτερα απ' αυτόν. Τον γνώριζε απ' το Γιάσι, όταν είχαν συναντηθεί στο σπίτι του Αθανασίου Καρπενησιώτη.

Τον γνώριζε καλά τον Κοζανίτη καθηγητή ο Πεντεδέκας. Γνώριζε, πως, δεν ήταν μέλος άλλης οργάνωσης, και, πως, επιθυμούσε πολύ να ενταχθεί στην

Εταιρεία, όχι από απλή περιέργεια και μόνο, όπως κάνανε πολλοί, αλλά καθαρά από αγνό και καθαρό πατριωτισμό. Η Εταιρεία την εποχή αυτή βρισκόταν ακόμη στα σπάργανα. Τα μέλη της ήταν ελάχιστα. Εικοσιπέντε (25) μέλη αριθμούσε, όλα κι όλα, η Εταιρεία...!! Εικοστός έκτος (26ος) φαίνεται πως θα ήταν ο Κοζανίτης Λόγιος...!

Χρόνια και χρόνια δούλευε αθόρυβα και μυστικά η Εταιρεία ετούτη, μαζεύοντας σπυρί-σπυρί, τις σκόρπιες δυνάμεις του υπόδουλου Γένους της.

Πεντεδέκας και Λασσάνης από δρόμο σε δρόμο, από στενό σε στενό, βρέθηκαν σ' ένα λιθόστρωτο καλντερίμι που οδηγούσε σ' ένα απλό και ταπεινό σπιτάκι. Μπήκαν κι οι δυο μέσα. Εκεί ο Πεντεδέκας τα είπε όλα στον καθηγητή. Τα είπε όλα, με το νι και με το σίγμα, χωρίς περιστροφές. Γιατί ήξερε από την αρχή με ποιον είχε να κάμει. Μέλι έσταζε από το στόμα του τούτος ο Ηπειρώτης, όταν μιλούσε για την πατρίδα...! Σε σκλάβωνε κυριολεκτικά με τη γλυκύτητα της ματιάς του και με τη χριστιανική ιερότητα του προσώπου του. Όταν τελείωσε, όρισε την ημέρα και την ώρα στον καθηγητή, που θα ορκίζονταν: **«Παρασκευή βράδυ, πρώτη (1) του Μάρτη, του 1818, την ώρα που θα πήγαινε να σμίξει το φως με το σκοτάδι, σ' αυτό εδώ το χαμόσπιτο...».**

Την Παρασκευή το βράδυ, λίγο πριν ανάψουν οι λάμπες στα σπίτια, λίγο πριν πέσει το μούχρωμα και βγουν τα καρακόλια στου δρόμους της πολιτείας, δυο σκιές γλιστρούν και χάνονται στο βάθος του καλντεριμωτού στενοσόκακου της εσχατιάς. Οι δυο αυτές σκιές δεν είναι άλλες από τον Κοζανίτη καθηγητή και τον Ηπειρώτη Φιλικό Πεντεδέκα. Κατεβαίνοντας τα λιγοστά σκαλοπάτια βρέθηκαν, ξαφνικά, μπρος σ' ένα ερμάριο, όπου απάνω του ήταν τοποθετημένα το ιερό Ευαγγέλιο και μια παμπάλαια και ξεθωριασμένη εικόνα. Πλάι του ακριβώς έστεκε κατανυκτικός και σιωπηλός ο ιερέας που θα τον όρκιζε. Μια γηρασμένη κι ασκητική μορφή που περιμένε, χρόνια ολάκερα, με την Ιώβεια υπομονή του, να ορκίσει, όσους περισσότερους μπορούσε, κι ύστερα, ας αφήνε την τελευταία του πνοή. Κατόπιν πισωδρόμησε κι ήρθε λιγάκι παραπίσω, αφήνοντας χώρο για τον κατηχητή και τον κατηχούμενο. Τότε ο Πεντεδέκας, ο κατηχητής, κάνει νεύμα στο Λασσάνη να σιμώσει στην τράπεζα, να λυγίσει ελαφρώς το δεξί του γόνατο και να κάμει το σημείο του Σταυρού. Ο ιερέας φέρνει μπροστά του την ιερή εικόνα και τον προτρέπει να βάλει το δεξί του χέρι ανοιχτό απάνω σ' αυτή. Κι ευθύς, αμέσως, κάνει νεύμα στον κατηχητή (στον Πεντεδέκα) να εκφωνήσει χαμηλόφωνα την κατήχηση: **«Ενώπιον του Αοράτου και πανταχού παρόντος Αληθινού Θεού, του μόνου αυτοδίκαιου και εκδικούντος τους παραβάτας και πονηρούς κατά τους κανόνες της Φ. Εταιρείας και με δύναμιν την οποίαν έδωκαν οι μεγάλοι ιερείς των Ελευσινίων, Καθιερώ, τον Γεώργιον Λάτσκον ή Λασσάνην, εκ Κοζάνης, ετών 25, επαγγέλματος διδασκάλου, και τον δέχομαι δια μέλος, ως κι εγώ εδέχθην, εις την Εταιρείαν των Φιλικών».**

Ο καθηγητής τότε γονατίζει με δέος, τοποθετεί το χέρι του πάνω στην ιερή εικόνα και δίνει τον «κεκανονισμένο» όρκο των φιλικών: **«... Ενώπιον του Αληθινού Θεού, του δικαίου και πανταχού Παρόντος, ο ρ κ ί ζ ο μ ι αυτοθελήτως ότι θέλω μείνει πιστός εις την Εταιρείαν κατά πάντα και δια πάντα...»**

... Τέλος πάντων, ορκίζομαι εις Σε, ώ Ιερά και αθλία Πατρίς! Ορκίζομαι εις τας πολυχρονίους βασάνους Σου. Ορκίζομαι εις τα πικρά δάκρυα, τα οποία τόσους αιώνας έχυσαν και χύνουν τα ταλαίπωρα τέκνα σου....

.....

...Τέλος ο θάνατός μου ας είναι η άφευκτος τιμωρία του αμαρτήματός μου, διά να μη μολύνω την Αγιότητα της Εταιρείας με τη συμμετοχήν μου!»

Νιώθει βαριές και ιερές τις στιγμές αυτές για τον εαυτό του. Νιώθει την εσωτερική αυτή επανάσταση της Εταιρείας να βρίσκεται διάχυτη και να κυκλοφορεί ανεπαίσθητα σ' όλες τις καρδιές των υπόδουλων Ελλήνων, που καρτερούν αδημονώντας «το πλήρωμα του χρόνου...!».

Αυτή η Επανάσταση, που οραματίζεται ο ίδιος και η Εταιρεία στην οποία λίγο πριν ορκίστηκε, πιστεύει πως θα κάνει κι αμέτρητες άλλες καρδιές να ζήσουν μια μέρα - όχι πολύ μακριά από την ώρα εκείνη - στιγμές απερίγραπτης δόξας και μεγαλείου. Τώρα λαβαίνει μέσα του την εντολή της ιερής αποστολής του να παλέψει με όλες του τις δυνάμεις σκληρά, ενάντια στην άγνοια και την αγραμματοσύνη του Γένους. Τώρα, μάλιστα, που έχει προσληφθεί κι ως δάσκαλος στη μεγάλη και πασίγνωστη Εμπορική Σχολή της Οδέσσας, όπως ήταν και το μεγάλο του όνειρο...!

Η Σχολή κάλεσε δασκάλους απ' όλη την Ευρώπη να διδάξουν. Ρίχτηκαν στην πλάστιγγα της Παιδαγωγικής πολλά και μεγάλα ονόματα παιδαγωγών. Μα, πιο πολύ απ' όλα, όμως, βάραιναν τρία κυρίως ονόματα μεγάλων διδασκάλων: **Του Γεωργίου Γενναδίου, του Αθανασίου Βαρδαλάχου και του Γεωργίου Λασσάνη.**

Από την ώρα που προσλαμβάνεται στη Σχολή η παραπάνω πνευματική τριάδα, «φωτίζεται» ολόκληρη η Σχολή. Ο Λασσάνης γίνεται ο κύριος μοχλός προώθησης και εφαρμογής, με απόλυτη επιτυχία, των νέων προγραμμάτων και των πιο σύγχρονων μεθόδων διδασκαλίας και Παιδαγωγικής. Εφαρμόζει ο ίδιος, μέσα στη νέα μεταρρυθμιστική περίοδο, με άριστα αποτελέσματα, τη νέα για την εποχή εκείνη Αλληλοδιδασκτική Μέθοδο διδασκαλίας του Γεωργίου Κλεόβουλου.

Συνεργάζεται αρμονικά με τον άλλο συνάδελφό του, τον κολοσσό των Ελληνικών Γραμμάτων της εποχής εκείνης και Μεγάλο Διδάσκαλο του Γένους, το Γεώργιο Γεννάδιο. Εκπονούν μαζί τα πιο σύγχρονα προγράμματα εκπαίδευσης για την εποχή τους. Συντάσσουν και εκδίδουν μαζί τη **«Στοιχειώδη Εγκυκλοπαίδια των Παιδικών Μαθημάτων»**, η οποία αποτελείται από πέντε ογκοδέστατους τόμους.

Η φήμη του, από σχολειό σε σχολειό κι από παροικία σε παροικία, διαδίδεται ταχύτατα παντού, ξεπερνώντας κι αυτά ακόμα τα σύνορα της Ευρώπης. Εφημερίδες και περιοδικά προβάλλουν κι επαινούν το νεαρό δάσκαλο της Οδέσσας στα πρωτοσέλιδά τους: **«...Την εις ολίγον διάστημα καιρού πρόοδον βλέποντες, οι Οδηγησινί εξεπλήτοντο, και με μεγάλην της ψυχής των χαράν έκραζον προς τον κ. Λασσάνην το Ζήτω. Δόξα και τιμή, φίλε Λασσάνη, εις την ελλογιμότητά σου, αν πρώτος με το παράδειγμά σου υποχρεώσεις και τους άλλους να σε μιμηθώσι, και μακάριοι όσοι των συγχρόνων ή μεταγενεστέρων σε ακολουθήσωσιν...».**

Το ανήσυχο και δυναμικό πνεύμα του δεν περιορίζεται μονάχα μέσα στην αίθουσα διδασκαλίας. Έχει πλήρη συνείδηση και σαφή επίγνωση πια του ρόλου του ως πνευματικού ηγέτη του Γένους. Δίνει δημόσιες διαλέξεις, δημιουργεί κύκλους φιλολογικών συζητήσεων, ξενυχτά συνθέτοντας πατριωτικά ποιήματα.

Κατά τη διάρκεια της παραμονής του στην Οδησσό ο Λασσάνης επιδιόδετα σε μια πληθώρα δραστηριοτήτων. Ανάμεσα σ' αυτές ξέχωρη θέση κατέχει η ενασχόλησή του με το **θέατρο**. Την εποχή εκείνη οι ιδέες του διαφωτισμού είχαν δημιουργήσει τις απαραίτητες συνθήκες, οι οποίες οδήγησαν στην ανάπτυξη της συγκεκριμένης μορφής τέχνης. Ο Λασσάνης κοινωνός και φορέας των ιδεών αυτών του διαφωτισμού, δεν έμεινε ανεπηρέαστος από τα γεγονότα που είχαν συνταράξει την πνευματική ζωή της Ευρώπης.

Υπήρξε ένας από τους πιο δραστήριους Φιλικούς στην πόλη της Οδησσού. Άνθρωπος του πνεύματος και της δράσης κατάφερε να συνδυάσει την αγάπη του για την Πατρίδα με τις συγγραφικές και σκηνοθετικές του ικανότητες, έχοντας ως πρωταρχικό του σκοπό την αφύπνιση όλων των Ελλήνων. Σ' ένα, μάλιστα, άρθρο του στο περιοδικό «Λόγιος Ερμής», έγραφε σχετικά για το θέατρο: **«...Εν από τα φωτίζοντα τον νουν και αγαθίνοντα την καρδίαν μέσον είναι αναμφιβόλως και το θέατρον...ως ουσιώδες μέσον της παιδείας και της αρετής. Οι εν Οδησσώ Γραικοί ησθάνθησαν από πολλού τα προτερήματα ταύτα του θεάτρου και επαρέστησαν πολλάκις εις το εκεί κοινόν θέατρον διάφορα δράματα εις την Νεωτέραν Γραικικήν Γλώσσαν...»**.

Τα θεατρικά του έργα, μάλιστα, πυρπολούν τις ψυχές όσων τα παρακολουθούν και τα δάκρυά τους ρέουν άφθονα από τις κόγχες των ματιών από τη μεγάλη συγκίνησή τους...! **«Ρήγα του Θεάτρου»** τον αποκαλούν όλοι, όσοι τον απαντούν στο δρόμο. Με τον πανάρχαιο και ελληνικότατο αυτόν τρόπο, δηλ. το θέατρο, προσπαθεί **«ν' ανανήψει τους Έλληνες, ν' ανατρέψουν και να σαρώσουν την τυραννία...!»**.

Μεταβάλλει, με τρόπο ευχάριστο και προσιτό σ' όλους, τη θεατρική σκηνή σε **«Εθνικό Άμβωνα»** και προετοιμάζει στις ψυχές των υποδούλων Ελλήνων το έδαφος για την Ελευθερία...! Την εποχή αυτή γράφει και ανεβάζει στο θέατρο το θεατρικό του έργο **«Η ΕΜΑΣ ΚΑΙ Ο ΞΕΝΟΣ»**, στο οποίο παίρνει μέρος κι ό ίδιος ως ηθοποιός, υποδουόμενος το ρόλο του **«Ξένου»**. Το βράδυ εκείνο της 15ης Φεβρουαρίου 1819 η αίθουσα, όπου θα δινόταν η παράσταση είχε πλημμυρίσει από κόσμο. Μέσα δε χώραγε άλλους μήτε ορθούς. Μπροστά-μπροστά, στις πρώτες θέσεις των επισήμων κάθεται και παρακολουθεί με μεγάλη προσοχή το έργο ο Γενικός Δ/ντής της Βεσσαραβίας και Νότιας Ρωσίας κόμης Λαγκρόν, ο οποίος στο τέλος τον συνεχάρη λέγοντας: «Κύριε Λασσάνη, τα θερμά μου συγχαρητήρια δια την έντεχνον και ποιητικωτάτην σύνθεσίν σας και δια την ευδόκιμον παράστασίν σας...».

Τα τρία πρόσωπα που πήραν μέρος στην παράσταση υποδύθηκαν τέλεια τους ρόλους τους, του «Ξένου» ο Λασσάνης, του θεού «Ερμή» ο Γιάννης Αβραμιώτης και της «Ελλάδος» ο Σπύρος ο Δρακούλης.

Κάτω από το έργο του υπογράφει, λόγω της αυστηρής λογοκρισίας που του γίνεται, με το ψευδώνυμο **Γοργίδας Λυσανίου**. Μ' αυτό περνά τα μηνύματά του σ' όλους τους πατριώτες. Η σύνδεση του ψευδώνυμου αυτού, του Λυσανίου, με το Λασσάνης, είναι σχετικά εύκολο να το κατανοήσουμε. Μας παραξενεύει, όμως πολύ η επιλογή του ονόματος Γοργίας. Το μυστήριο όμως αυτό μας το λύνει ο ίδιος ο συγγραφέας μέσα απ' το έργο του, όταν παρουσιάζει το Γοργίδα, τον άνθρωπο ο οποίος δημιούργησε τον **Ιερό Λόχο** κατά την αρχαιότητα. Ο παραλληλισμός ανάμεσα στον αρχαίο Γοργίδα και στον αντίστοιχο του έργου του (ο οποίος ταυτίζεται με τον ίδιο το Λασσάνη) είναι εμφανής, όταν αργότερα με τους σπουδαστές του θα ιδρύσει τον **«Ιερό Λόχο του Δραγατσανίου»**.

Με το θέατρο βρίσκει την ευκαιρία ο Λασσάνης να εξωτερικεύσει και να καυτηριάσει τα μεγάλα μειονεκτήματα της φυλής και τις διχόνοιες του Γένους μας, τονίζοντας, πως, **«δεν πρέπει να κάθονται με σταυρωμένα χέρια και να περιμένουν αδρανείς βοήθεια από τους ξένους. Αλλά, πως, θα πρέπει να στηριχτούν στις δικές τους μονάχα δυνάμεις και θυσίες...»**. Και προτρέπει, με το έργο του, όλους ανεξαιρέτως τους πατριώτες, να μιμηθούν με πάθος ερωτικό τους ένδοξους προγόνους τους: **το Μίνωα, το Λυκούργο, το Σόλωνα, τον Όμηρο, το Σωκράτη, τον Πλάτωνα, τον Αριστοτέλη, το Θεμιστοκλή, το Λεωνίδα, το Μιλτιάδη...**

Και το δράμα του κλείνει με την εμφάνιση του θεού Ερμή, που παρηγορεί κι ενθαρρύνει την αλυσοδομένη γυναίκα (Ελλάδα), λέγοντάς της χαρακτηριστικά: **«Θάρσει, ω Ελλάς! Οι θεοί εισήκουσαν τας δεήσεις σου. Εις την βουλήν των Αθανάτων απεφασίσθ' η παύσις των δεινών σου. Η Αθηνά, ο Απόλλων, η χορεία των Μουσών, και αυτός ο θρασύς Άρης διορίσθησαν από τον Ύψιστον Κρονίωνα να γίνωσι καθοδηγοί των υιών σου. Λαμπράν πορφύραν σ' ετοιμάζουν τα τέκνα σου. Και η βάσκανος τύχη δε θέλει κατισχύσει κατ' αυτής, διότι αυτ' είναι η βουλή του Ουρανίου Πατρός. Άγγελος αυτού είμ' εγώ, και εστάλην να σε φέρω τα Ευαγγέλια...!»**.

Το έργο του η «Ελλάς και ο Ξένος» ανέβηκε πολλές φορές στο θεατρικό σανίδι, από και χειροπιαστό σημάδι της μεγάλης επιτυχίας του. Πραγματευόταν τα βάσανα της υπόδουλης Πατρίδας, περνώντας ταυτόχρονα το μήνυμα ότι οι Έλληνες αγωνίζονται για την ελευθερίαν της Ελλάδας από τους κατακτητές δυνάστες της. Μια ενδεικτική εικόνα της απήχησης που είχε το εν λόγω θεατρικό του έργο στο ελληνικό κοινό βρίσκουμε πάλι στο περιοδικό Λόγιος Ερμής: **«...Σε βεβαιώνω, πως, ούτε είδα ούτε είδες ποτέ τόσοι παθαινόμενοι θέατρον. Τα όμματα όλων ήσαν πηγή αένανων δακρύων φλογερών και τα στήθη κρατήρες στεναγμών έκαστος ακούων την φωνήν της καρδιάς του σύμφωνην με τα λεγόμενα...»**.

Τώρα έχει βάλει μπροστά του άλλα έργα μεγαλύτερα απ' αυτό. Ο Δ/ντής όμως του τυπογραφείου στη Μόσχα Σαβαλινόφσκι του παραγγέλλει πως συναντά μεγάλες δυσκολίες με τη ρωσική αστυνομία. Και πρέπει να μεταβεί ο ίδιος εκεί για να δει τι θα κάνουνε. Γιατί η λογοκρισία τού κόβει «λέξεις, του αλλάζει τίτλους, του παραλείπει σελίδες ολάκερες από τα έργα του...». Από τον τίτλο της αφιέρωσής του π.χ. του έργου του στο Ρήγα Βελεστινλή που ήταν: **«Προς τας Ιεράς Σκιάς Ρήγα του Βελεστινλή»** με τη λογοκρισία τού άφησαν μονάχα τα αρχικά γράμματα: **«Ρ... του...Β...»**. Κι από το δεύτερο θεατρικό του έργο: **«Αρμόδιος και Αριστογείτων»** κολοβώνεται ο τίτλος του και γίνεται: **«Α... και Α...»**.

Τώρα με τη μετάφραση του **«Αριστομένη και του Γόργου»**, αναγκάζεται ν' αλλάξει ψευδώνυμο. Το κάνει **«Βασίλειος Γυλίπου»**. Το όνομά του έχει γίνει πασίγνωστο σ' όλες τις ελληνικές παροικίες της Ευρώπης και λογίζεται πλέον κι αυτός ως μεγάλος δάσκαλος, ως **«Δάσκαλος του Γένους»**, μαζί με το συνάδελφό του το Γεώργιο Γεννάδιο.

Οι γραφές όμως, στο αναμεταξύ, φτάνουν απανωτές προς την Αρχή από την περιοχή της Μολδαβίας και της Βλαχίας, όπου «οι υποθέσεις της Εταιρείας, φαίνεται, πως, διέτρεχαν μεγάλο κίνδυνο εξαιτίας της δυσμένειας των ηγεμόνων Σκαρλάτου Καλλιμάχη και Αλέξανδρου Σούτσου, αλλά και των ανεπίτρεπτων

φιλονικιών μεταξύ των ίδιων των Φιλικών...»

Για το σκοπό αυτό, αποστέλλεται στη συνέχεια, εκεί, από την Αρχή, ο Λασσάνης, όπου συναντιέται και συνεργάζεται για τη διευθέτηση των διαφορών, με το Θεόδωρο Νέγρη, «**άνδρα αγχινούστατο και ευπαίδευτο**», φαναριώτη στην καταγωγή, και, αρχιγραμματέα του ηγεμόνα Σκαρλάτου Καλλιμάχη. Και αφού η επισκεψή του αυτή στέφθηκε με επιτυχία λαμβάνει επιστολή από τον άλλο εξέχοντα Πρίγκιπα, τον μονόχειρα Αλέξανδρο Υψηλάντη, ο οποίος εκδηλώνει την επιθυμία του να τον συναντήσει και να τον γνωρίσει καλύτερα από κοντά. Ο Λασσάνης κάθετα αμέσως και του γράφει απαντητική επιστολή και τον καλεί να συναντηθούν στην Οδέσσα «**δια κανονισμόν σπουδαίων Εθνικών Θεμάτων...**»:

«Συμπολίτα αξιοσέβαστε,

Δάκρυα χαράς κατέβρεξαν τας παρειάς μου, όταν κατ' αυτές έλαβα δια του ταχυδρόμου την προς εμέ επιστολήν σου από 10 Μαρτίου 1820. Εμακάρισα την φιλάτην ημών πατρίδα...!».

Όσο να πάει όμως η επιστολή του στον Υψηλάντη, φτάνει άλλο νέο νωρίτερα, πιο ευχάριστο για τον ίδιο και την πατρίδα. Ότι, δηλαδή, ορίζεται από την αρχή ως αρχηγός του Κινήματος, στις 12 Απριλίου 1820, ο ίδιος ο Πρίγκιπας, ο Αλέξανδρος Υψηλάντης. Ο Λασσάνης κατενθουσιάζεται και κάθετα και γράφει την ίδια στιγμή:

«...Και νεανίας σήμερον λαμπρός Έλλην γόνος
Με πλούτη, δόξαν και τιμάς, μ' εύνοιαν Ηγεμόνος,
Αρνείται όσα ήλπιζεν, αρνείται, όσα είχεν,
Ως και τιμήν κ' υπόληψιν - ναι, διακινδυνεύει,
Και μόνον την φιλάτην του πατρίδα να λυτρώσει,
Από το χέλος του κρημνού, απ' όλεθρα φρικώδη
Εργον απρομελέτητον ακάκου σοφρωσύνης
Προσέρχεται αφιλοκερδώς ες της ελευθερίας
τον ακηλίδωτον βωμόν ολόκαυτος θυσία...»

Παίρνοντας τη γραφή του ο Πρίγκιπας Αλέξανδρος αποδέχεται με μεγάλη χαρά και προθυμία την πρόσκλησή του να συναντηθούν στην Οδέσσα, και, στα τέλη του Σεπτεμβρίου, συναντώνται στο σπίτι του Καντακουζηνού. Ο Λασσάνης υποκλίνεται με σεβασμό μπρος στον Πρίγκιπα, κι ύστερα, κάθετα κατά-ντικρυ να τον βλέπει και να τον θαυμάζει καλύτερα. Ο Πρίγκιπας μοιάζει να είναι τέλεια πληροφορημένος για το καθετί που αφορά την υπόθεση της Φιλικής και του Αγώνα. Ο άρχοντας Καντακουζηνός τους πέρασε σ' ένα δωμάτιο, να 'ναι μονάχα οι τρεις τους. Έδωσε εντολή να μη μπει κανείς άλλος μέσα, κι απ' έξω, έβαλε να φυλάει φρουρός.

Τα μάτια όλων ήταν καρφωμένα στο νεαρό κι ενθουσιώδη καθηγητή, τον «επιτελικό νου» της Φιλικής, ο οποίος εισηγείται την «άμεση έναρξη του Αγώνα από τις Παραδουνάβιες περιοχές. Γιατί, πλέον, το μυστικό της Εταιρείας, κινδύνευε να μην είναι πια μυστικό, ύστερα μάλιστα κι από την προδοσία της από τον Αλή Πασά στον ίδιο το Σουλτάνο, ο οποίος ευτυχώς δεν τον πίστεψε...!

Από κει ο Πρίγκιπας φεύγει για το Σμαήλι, παίρνοντας μαζί του και το

Λασσάνη. Από την ώρα εκείνη ο Μακεδόνας Λόγιος ορίζεται ως «ο εξ Απορρήτων Γραμματεύς και εντολοδόχος του Αρχηγού». Οι ομογενείς της παροικίας τους υποδέχονται με αισθήματα χαράς και ενθουσιασμού: **«...Βλέποντες τον εκλεκτόν ευπατρίδην (τον Υψηλάντη)... εν μέσω αυτών, τον ευκλεήν του Έθνους, όλοι εναβρύνοντο και συνέρρεον, όπως, ο μεν ασπασθεί αυτόν, ο δε ήδη μόνον, ο δε λάβη διαταγάς...»**.

Επιστολές φεύγουν προς όλες τις ελληνικές παροικίες για ν' αναγγείλουν το χαρμόσυνο γεγονός: **«...Εχθές μίαν ώραν μετά την δύσιν του ηλίου έφθασεν από Οδέσσαν κατ' ευθείαν εδώ ο εκλαμπρότατος πρίγκηψ Υψηλάντης. Επήγαμεν μερικοί εις προσκύνησίν του, και τούτη την ώρα επεστρέψαμεν εκείθεν. Του εδιωρίσθη κατοικία εις του κυρίου Καλαματιανού· ο ίδιος ο Καλαματιανός είναι εις το Κισνόβι, μόνον έστειλεν ο Άρχων Παπαδόπουλος και τον επροσκάλεσεν· είναι μαζί του ο διδάσκαλος κύριος Λασσάνης από την Οδέσσαν...»**.

Στο Σμαήλι συρρέουν απ' όλες τις μεριές πατριώτες μαθαίνοντας το νέο, ότι ο Πρίγκιπας βρίσκεται εκεί. Απανωτές οι συσκέψεις, η μια μετά την άλλη, οπού συμμετέχει ολάκερη η ηγεσία της Φιλικής: Υψηλάντης, Ξάνθος, Περραιβός, Παπαφλέσσας, Λασσάνης, Θέμελης, Ευμορφόπουλος κι άλλοι.

Πρώτος στη μυστική αυτή σύναξη πήρε το λόγο ο Πρίγκιπας, ο οποίος με ύφος σοβαρό είπε: «Εμελέτησα και πάλιν κύριοι όλας τας αποφάσεις μας. Κατόπιν τόσων συζητήσεων και συνεδριάσεων, καθώς και τόσων αλληλοσυγκρουόμενων γνώμων, άλλοι μεν συντηρητικοί και συνετοί, άλλοι δε λίαν τολμηροί, και, είδον ότι ευρισκόμεθα σήμερον προ δύο μεγάλων αποφάσεων: Πρώτον, ήλθεν η μεγάλη ώρα της Επαναστάσεως ή όχι; Και δεύτερον, εάν μεν, η μεγίστη αυτή ώρα επέστη, από πού πρέπει ν' αρχίσει η Επανάστασις;»

Αφού ακούστηκαν πολλές και διάφορες γνώμες όλοι συμφώνησαν η Επανάσταση ν' αρχίσει τάχιστα, στις 14 Νοεμβρίου 1820 από την Πελοπόννησο. από τη στιγμή μάλιστα που ο Αλή Πασάς και ο Σουλτάνος βρίσκονται σε εμπόλεμη κατάσταση μεταξύ τους, η ευκαιρία είναι ανεπανάληπτη για τη Φιλική. Με τη γνώμη αυτή συμφώνησε κι ο Λασσάνης.

Ο Κοζανίτης δάσκαλος γίνεται από την ώρα αυτή το «δεξί» χέρι του μονόχειρα Πρίγκιπα. Και καλείται να συντάξει την **πρώτη προκήρυξη** προς όλους τους θαλασσινούς πλοίαρχους Έλληνες να είναι ανά πάσα ώρα και στιγμή έτοιμοι. Ο Λασσάνης συντάσσει την πολεμική αυτή προκήρυξη σε μια γλώσσα αντιαγγλική:

«Γενναίοι πλοίαρχοι της Ελλάδος. Συμπατριώται. Προς σας αποτελεί η Ελλάς, η δυστυχής ημών μήτηρ και πατρίς, την φωνήν της. Περικυκλωμένη πανταχόθεν από παντοία δεινά εις σας επιστηρίζει την άγκυραν των ελπίδων της... Αφ' ης ώρας, αναγνώσετε το παρόν εφοδιάστε τα καράβια σας μικράν τε και μεγάλα με όσα δύνασθε, μπαρούτι, βόλια, κανόνια... Από σήμερον και εις το εξής ταξιδεύετε συνηνωμένοι οκτώ ή δέκα καράβια μαζί, ώστε, αν η χρεία το καλέσει ν' αντισταθήτε εις τον εχθρόν δια να μην γίνητε θήραμα ευάλωτων...»
«Το παρόν μοι εσφραγίσθη και μοι εδόθη».

Εν Ισμαηλίω τη 8 τρέχ. 1820 (8 Οκτωβρ. 1820)

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ

Η αρχική απόφαση της Φιλικής, όπως αναφέραμε, ήταν ο Αγώνας ν' αρχίσει στις 14 Νοεμβρίου 1820 από το Μοριά. Κατόπιν προτροπής όμως του Λασσάνη κι άλλων Φιλικών η απόφαση αυτή άλλαξε κι αποφασίστηκε η Επανάσταση να γίνει την άνοιξη του 1821 λόγω του επικείμενου χειμώνα και να μην αρχίσει από το Μοριά, αλλά από τις Παραδουνάβιες περιοχές για λόγους αντιπερισπασμού. Ευτυχώς που άλλαξε το σχέδιο αυτό, γιατί διαφορετικά, αν η Επανάσταση άρχιζε από το Μοριά, ήταν καταδικασμένη σε πλήρη αποτυχία, όπως χαρακτηριστικά γράφει ο Ιωάννης Παπαρρηγόπουλος (πατέρας του Ιστορικού Παπαρρηγόπουλου), ο οποίος υπηρετούσε ως διερμηνέας στο ρωσικό Προξενείο Πατρών και ο οποίος διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο στο ζήτημα της ανταρσίας του Αλή Πασά.

Να, πώς περιέγραψε ο ίδιος σε αναφορά του την 28η Μαΐου 1872 προς την επί των Θυσιών του Αγώνος Επιτροπή:

«... Αρχίσας από τα 1816, εις τα 1820 ηδυνήθην να πείσω τον Αλή Πασά να επαναστατήσει. Και τούτο, ότι προήλθεν από εμέ, φαίνεται από τα δοκίμια του Κολοκοτρώνη και του Ζαΐμη, οι οποίοι γράφουν ότι τρία πράγματα έσωσαν την Ελλάδα, ο θάνατος του Αλή Πασά, η Επανάστασις μη αρχίσασα από την Πελοπόννησον και η μεγάλη δραστηριότης του Παπαρρηγόπουλου...».

Τετάρτη βράδυ, 16 Φεβρουαρίου 1821. Στο αρχοντικό των Υψηλάντηδων στο Κισνόβι της Βεσσαραβίας γύρω στο τραπέζι κάθονται τα τέσσερα από τα πέντε αδέρφια: ο Αλέξανδρος, ο Δημήτριος, ο Νικόλαος και ο Γεώργιος. Και παραδίπλα τους οι δυο Γραμματικοί Λασσάνης και Τυπάλδος γράφουν την Προκήρυξη, ζυγίζοντας προσεχτικά την κάθε λέξη που γράφουν. Ο Τυπάλδος γράφει κι ο Λασσάνης υπαγορεύει. Σβήνουν τα παραπανήσια, συμπληρώνουν άλλα και πάνε παρακάτω. Η γραφή της βρίσκεται κοντά στο τέλος και μοιάζει η ώρα ετούτη με ιερόπρεπη αρχαία τελετή. Μέσα στην ήρεμη και γαλήνια σιωπή ακούγεται χαμηλόφωνη και στεντόρια η φωνή του Πρίγκιπα Αλέξανδρου:

- Ανάγνωσε Λασσάνη το κήρυγμα.

Ο Λασσάνης παίρνει στα χέρια του την προκήρυξη κι αρχίζει να διαβάσει. Βολές-βολές, έβλεπες να χάνεται η φωνή του πνιγμένη στη συγκίνηση...! Βολές-βολές, πάλι, δυνάμωνα άξαφνα και θέριευε, ωσάν να μην μπόραγε να ελέγξει τον αχό της απ' το μεγάλο ενθουσιασμό...! Στις βαριές και γιομάτες πατριωτισμό λέξεις ο Λασσάνης έσερνε τη φωνή του, ωσάν να τις συλλάβιζε, τονίζοντας τες εμφαντικά. Τις τόνιζε έτσι, ωσάν να είχε αρχίσει κιάλας, γι' αυτόν, η Επανάσταση από το μακρινό Κισνόβι...!! Ένιωθε, την ώρα εκείνη, σα να μίλαγε ομπρός σε πλήθη λαού, σε χιλιάδες μάτια σπουδαστών και Ιερολοχιτών, που παραληρούσαν ζητωκραυγάζοντας το: ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Ή ΘΑΝΑΤΟΣ...!

Ίδρος ζεστός κατέβαινε αυλακωτά απ' το λείο και πλατύ μέτωπό του την ώρα που διάβαζε τα λόγια της προκήρυξης:

«Μάχου υπέρ Πίστewς και Πατρίδος. Η ώρα ήλθεν, ω άνδρες Έλληνες...

Οι αδελφοί μας και φίλοι είναι πανταχού έτοιμοι. Οι Σέρβοι, οι Σουλιώται και όλη η Ήπειρος οπλοφορούντες μας περιμένουσι. Ας ενωθώμεν λοιπόν με ενθουσιασμόν. Η Πατρίς μας προσκαλε....

Η Ευρώπη, προσηλώνουσα τους οφθαλμούς της προς ημάς, απορεί δια την ακινησίαν μας. Ας αντηχήσωσι λοιπόν όλα τα όρη της Ελλάδος από τον

ήχον της πολεμικής μας σάλπιγγος και αι κοιλάδες από την τρομεράν κλαγγήν των αρμάτων μας. Η Ευρώπη θέλει θαυμάσει τας ανδραγαθίας μας, οι δε τύραννοι ημών, τρέμοντες και ωχροί, θέλουσι φύγει έμπροσθέν μας...

Στρέψατε τους οφθαλμούς σας, ω συμπατριώται, και ίδετε την ελεεινήν μας κατάστασιν. Ίδετε εδώ τους ναούς καταπατημένους, εκεί τα τέκνα μας αρπαζόμενα δια χρήσιν αναιδεστάτην της ασελγούς φιληδονίας των βαρβάρων τυράννων μας, τους οίκους μας γυμνωμένους, τους αγρούς μας λεηλατημένους και ημάς αυτούς ελεεινά ανδράποδα.

Είναι καιρός ν' αποτινάξωμεν τον αφόρητον τούτον ζυγόν, να ελευθερώσωμεν την Πατρίδα, να κρημνίσωμεν από τα νέφη την ημισέληνον, δια να υψώσωμεν το σημείον, δι ου πάντοτε νικώμεν, λέγω τον ΣΤΑΥΡΟΝ και ούτω να εκδικήσωμεν την πατρίδα και την ορθόδοξον ημών Πίστην από την ασεβή των ασεβών καταφρόνησιν.

...Ας καλέσωμεν λοιπόν εκ νέου, ω ανδρείοι και μεγαλόψυχοι Έλληνες, την ελευθερίαν εις την κλασσικήν γην της Ελλάδος. Ας συγκροτήσωμεν μάχην μεταξύ του Μαραθώνος και των Θερμοπυλών, Ας πολέμησωμεν εις τους τάφους των πατέρων μας, οι οποίοι δια να μας αφήσωσιν ημάς ελευθέρους επολέμησαν και απέθανον εκεί...

... Εις τα όπλα, λοιπόν, φίλοι, η Πατρίς μας καλεί...!»

Σαν τέλειωσε την τελευταία του φράση, στάθηκε βουβός και δακρυσμένος για λίγο μέσα στην ιερή σιωπή, σα ν' άκουε μέσα στ' αυτιά του μυριάδες αλαλαγμούς πολεμιστών κι εκατομμύρια μπαταριές κλεφτών κι αρματολών ν' αντιβοούν μες στα φαράγγια και τα βουνά, και, να γίνονται ένα ακατάσχετο βουητό, που παρασέρνει στο διάβα του τα πάντα και τίποτε δεν μπορεί ν' αντισταθεί μπροστά του και να τον σταματήσει.

Ο Πρίγκιπας ακούει ορθός προσεχτικά, με χαμηλωμένους οφθαλμούς, τα λόγια της προκήρυξης. Τα φλογερά στήθη του δονούνται από παλμό και ιερή συγκίνηση.

Στις 22 του Φλεβάρη του 1821 ο Πρίγκιπας παίρνει μαζί του το Λασσάνη, που φαίνεται να γνωρίζει πολύ καλά τα μέρη εκείνα, του δίνει το βαθμό του υπασπιστή και του χιλίαρχου του Ιερού Λόχου, και, διαβαίνει τα παγωμένα νερά του Προύθου. Μαζί του έχει τα δυο αδέρφια του, το Νικόλαο και το Γεώργιο, το Γεώργιο Μάνο, τον Καντακουζηνό, τον Πολωνό αξιωματικό Γαρνόφσκι και άλλους οπλαρχηγούς. Στην απέναντι όχθη τους περίμενε με τιμές η φρουρά του ηγεμόνα Μιχαήλ Σούτσου.

Και, φτάνοντας στο Γιάσι, εκεί ήταν που φίλιωσαν όλοι. Πολλοί είναι οι αρματωμένοι, πολλοί οι σπουδαστές κι οι Ιερολοχίτες και το πλήθος αμέτρητο. Διασχίζουν το Γιάσι, άλλοι πεζοί κι άλλοι καβάλα στ' άλογα, τραγουδώντας άσματα πολεμικά. Τραγουδούν το Θούριο του Ρήγα και το γυρνούν, κάθε τόσο, στον άλλο Θούριο του Κοραή:

**«φίλοι μου συμπατριώται
Δούλοι να 'μεθα ως πότε
Των αχρείων μουσουλμάνων,
Της Ελλάδος των τυράννων...»**

Κι έμοιαζαν τα πολεμικά εκείνα άσματα κι οι ιαχές των νεαρών Ιερολοχιτών του Λασσάνη, ωσάν αχός οπού 'βγαινε από χιλιάδες στόματα και μυριάδες σάλπιγγες πολέμου, που έκαναν τον τόπο γύρω τους να ριγεί.

.....

Η αποτυχία όμως και η συντριπτική ήττα των Ελλήνων στο Δραγατσάνι στις 6 Ιουνίου του 1821, θα οδηγήσει τα υπολείμματα των επαναστατών να αναζητήσουν καταφύγιο στην Αψβουργική Αυτοκρατορία.

Οι αψβουργικές αρχές, πιστές στον αγώνα τους εναντίον των επαναστατικών στοιχείων που συντάρασαν συθέμελα την Ευρώπη από τη Γαλλική Επανάσταση του 1789, θα φυλακίσουν τον Υψηλάντη και το Λασσάνη μαζί μ' όλους τους πρωτεργάτες τους στα φρούρια του Μούγκατς και της Θεριέζεσταντ. Παρόλο τον εγκλεισμό του στη φυλακή το ηθικό του Λασσάνη δε θα καμφθεί, όπως αυτό φαίνεται και στο πρώτο του ποίημα, αναφορικά με τη φυλάκισή του, που τιτλοφορείται: «Η Φυλακή», και στο οποίο αναφέρεται ότι, παρόλο που συνέλαβαν αυτόν και τους συντρόφους του, «...είν' άλλοι αναρίθμητοι της Ευνομίας Λάτρες...!».

Όσον αφορά για την αυστριακή απολυταρχία και την πολιτική της, η γνώμη του χιλιάρχου είναι σαφέστατη:

**«...Ω τέρας ολοκέφαλον...! Τέρας χωρίς καρδίαν,
χωρίς κανένα αίσθημα φιλάνθρωπον, γενναίον,
πολιτική απάνθρωπη, άσπλαχνη και δολία,
Τι τάχα εκατόρθωσες, αν με κρατείς κλεισμένον;»**

Αντίθετα, το υπόλοιπο ομότιπλό του ποίημα δείχνει την όλο και αυξανόμενη θλίψη του εξαιτίας αυτής της στάσης. Η θλίψη του αυτή μαζί με τις χειρίστες συνθήκες διαμονής τους, που επικρατούσαν στη Θεριέζεσταντ, θα κλονίσουν την υγεία, τόσο τη δική του, όσο και του Πρίγκιπα Υψηλάντη. Ο Λασσάνης, τότε, θα ζητήσει την αποφυλάκισή τους και την έκδοση διαβατηρίου του, ώστε να μεταβεί στη Λειψία, όπου είχε σπουδάσει και είχε πολλούς φίλους από τα φοιτητικά του ακόμα χρόνια. Ο υπουργός όμως Χοεντσόλερν αρνείται και απορρίπτει την αίτησή τους.

Ο Όλυμπος, όμως, φαίνεται, πως, σημαίνει πάρα πολλά για το Γεώργιο Λασσάνη, όπως είδαμε και παραπάνω. Και, στο ποίημά του αυτό, δεν κρύβει τα συναισθήματά του γι' αυτόν. Ο Όλυμπος ενσαρκώνει γι' αυτόν την ίδια την Ελευθερία, που μόνο οι κλέφτες είχαν επιτύχει έως τα τότε.

Στη συνέχεια αναφέρεται και στην αποτυχημένη Παραδουνάβια εκστρατεία τους, λέγοντας, πως:

**«...μας επρόδωσαν ομόθρησκοι αχρείοι,
επίορκοι, τουρκόφρονες, Ελλήνων νόθα τέκνα...»,**

εννοώντας, βέβαια, το Σάββα Καμινάρη, το συνταγματάρχη Καραβιά και το ντόπιο βλάχο οπλαρχηγό Βλαδιμιρέσκου, οι οποίοι εγκατέλειψαν στην πιο κρίσιμη στιγμή της μάχης, τον αγώνα και τον Υψηλάντη...!

Τέλος, εγκλειστος όπως είναι μέσα στις φυλακές, βρίσκει την ευκαιρία ο Λασσάνης ν' αναφέρει σ' ένα του ποίημα, την ιστορία του γάμου των γονιών του, όπου ο Αλή Πασάς έστειλε τους Αλμπάνηδες του ν' αρπάξουν τη μάνα του, ντυμένη νύφη, την ημέρα του γάμου της...!!! Ο θεός του όμως, ο Πρασινονικό-

λας, δεν κρατήθηκε, άδραξε τ' άρματα, κατέβηκε κάτω στην αγορά και εκτέλεσε τους δυο Αρβανίτες του Αλή. Αυτός ήταν και ο κύριος λόγος που ώθησε τον μπάρμπα του, τον Πρασινονικόλα, να βγει κατόπιν κλέφτης στα βουνά, κλέφτης απάνω στον μυθικό Όλυμπο. Να πως περιγράφει, στο ποίημά του αυτό ο Λασσάνης, τη στιγμή της αρπαγής της μάνας του την ώρα του γάμου, όπως ακριβώς τα αφηγήθηκε **ο ίδιος ο Πρασινονικόλας**, στα συγκεντρωμένα κλεφτόπουλα απάνω στον Όλυμπο:

**«...Δυο Τούρκοι εις τον βοέβοδαν ξεπέξευσαν και δείχνουν
Μπουγιουροντή τ' Αλή-Πασά, την νύφην να αρπάξουν
Και εις το αισχρόν χαρέμι του να την ενταφιάσουν
Το κάλλος της επρόδωκεν εχθρός συμπατριώτης
Και εις τα αυτιά μου έφτασε αυτή η αγγελία
Φορώ τα χρυσοκάπνιστα πιστόλια εις την μέσην
Κι ευθύς από τον οίκον μας εις την αγοράν εβγαίνω
Κι αυτούς εσυναπάντησα τους Τούρκους ερχομένους
Μαζί με τον Κοδζάμπαση το έργο ν' αποσώσουν
Καιρόν ποσώς δεν έχασα, στο μέτωπον τον ένα
Κ' εις την καρδιάν τον δεύτερον την μολυβιάν τους δίδω
Και μ' αστραπής ταχύτητα στον οίκον μας γυρίζω
Τον γάμον τελειώσατε γονείς μου την ευχήν σας!
Απόθαναν οι άρπαγες! Το καριοφίλι δράχνω
Και σαν αετός επέταξα στον Όλυμπο απάνω».**

Στις 24 Νοεμβρίου του 1827 οι κρατούμενοι θα απελευθερωθούν και ο διοικητής του φρουρίου Chiesa, θα σημειώσει: **«...Γεώργιος Λασσάνης (Georg Laszanes), γεννημένος στον Όλυμπο στην Ελλάδα, 33 ετών, Ορθόδοξος, άγαμος, κοντός, ωοειδές πρόσωπο, μαύρα μαλλιά, μαύρα μάτια και φρύδια, γαμψή μύτη, μικρό στόμα, μακρύ πηγούνι, με κομμένη γενειάδα και καγκελωτό μουστάκι, μιλεί ελληνικά, γαλλικά, γερμανικά και ιταλικά...».**

Από κει, μετά την αποφυλάκισή τους, θα κατευθυνθούν στη Βιέννη, όπου ο Υψηλάντης θ' αφήσει την τελευταία του πνοή στα χέρια του Λασσάνη, εξαιτίας της χρόνιας κλονισμένης υγείας του.

Μην έχοντας πλέον, κάτι να τον κρατήσει μακριά από την ελεύθερη Ελλάδα, ο Λασσάνης θα προσπαθήσει να φτάσει σ' αυτήν, αλλά θα συναντήσει και πάλι μεγάλα εμπόδια από τις αψιβουργικές αρχές. Μη μπορώντας, λοιπόν, να κατευθυνθεί προς την Τεργέστη κι από κει να περάσει στην Πάτρα, θα επισκεφθεί κάποιες γερμανικές πόλεις με τελικό σκοπό να φτάσει στην Ελλάδα μέσω Γαλλίας.

Στο Μόναχο θα έχει μια ιδιαίτερα σημαντική συνάντηση με το Βασιλιά της Βαυαρίας Λουδοβίκο, στις 6 Ιουνίου 1828. Ο βασιλιάς Λουδοβίκος θα του εκφράσει τα θερμά του φιλελληνικά αισθήματα, θα του αναφέρει τις κινήσεις του προς βοήθεια των Ελλήνων, αλλά και θα του ζητήσει να υποστηρίξει μ' όλες του τις δυνάμεις τον Καποδίστρια στο επίπονο και δύσκολο έργο το οποίο έχει αναλάβει.

Κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του θα κάνει πολλές γνωριμίες, αλλά και θα γνωρίσει ταυτόχρονα τις αρνητικές γνώμες που κυκλοφορούσαν σ' ολόκληρη την Ευρώπη για τον Αλέξανδρο Υψηλάντη και το Κίνημά τους στη Μολδοβλαχία.

Αυτό θα τον οδηγήσει στο να υπερασπιστεί το φίλο του και αρχηγό της Φιλικής Εταιρείας, τον Πρίγκιπα Υψηλάντη, γράφοντας και δημοσιεύοντας πολλά άρθρα και κείμενα στον ευρωπαϊκό τύπο, για να ενημερωθούν σωστά, κι από πρώτο χέρι, όλοι οι ξένοι κι οι Ευρωπαίοι, για το τι ακριβώς συνέβη εκεί πάνω στο Δραγατσάνι, κατά την Παραδουνάβια εκστρατεία τους, αλλά και για να γνωρίσουν καλύτερα την Ιστορία της Ελλάδας.

Τον Ιούλιο του 1828 θα φτάσει επιτέλους στην ελεύθερη Ελλάδα και θα τεθεί στην υπηρεσία του Δημητρίου Υψηλάντη, όπου με το βαθμό του στρατοπεδάρχη θα λάβει μέρος στην εκστρατεία της Ανατολικής Στερεάς Ελλάδας και στις μάχες του Στεβένικου, των Θηβών και της Λειβαδιάς.

Τέλος θα λάβει μέρος και στην τελευταία μάχη της Επανάστασης του 1821, που δόθηκε στην Πέτρα της Βοιωτίας, **κλείνοντας έτσι τη σκηνή του πολέμου**, την οποία αυτός ο ίδιος πρωτόνιξε στο Δραγατσάνι με τον Πρίγκιπα **Αλέξανδρο Υψηλάντη**. Αυτόν και πάλι η Μοίρα έταξε να την κλείσει, πάλι με Υψηλάντη, βέβαια, αυτή τη φορά όμως με το Δημήτριο...!

Στα υπόλοιπα χρόνια της ζωής του ο μεγάλος αυτός Δάσκαλος του Γένους και χιλιάρχος του Ιερού Λόχου, διετέλεσε Επιθεωρητής Στρατού, Νομάρχης, Υπουργός Οικονομικών, Υπουργός Στρατιωτικών και έφτασε μέχρι το βαθμό του υποστρατήγου.

Στα βαθιά γεράματά του δε λησμόνησε τη μεγάλη του αδυναμία, το θέατρο, που τόσο πολύ αγάπησε και με θέρμη υπηρέτησε. Ίδρυσε με διαθήκη του το «**Λασσάνειο Διαγωνισμό**», με τον οποίο βραβεύονταν τα καλύτερα θεατρικά έργα που αναφέρονταν στη βυζαντινή περίοδο και στην Τουρκοκρατία.

Τα τελευταία λόγια του Πρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών Κ. Καλλιγά, στη νεκρώσιμη ακολουθία, λίγο πριν την ταφή του, ήταν:

“...Συ αείποτε περιφανώς ηγωνίσθης υπέρ της Εθνικής Παλιγγενεσίας και αποθνήσκων εις το εθνικό μεγαλείον απέβλεπες υπέρ εθνοφελούς σκοπού, εφ ω και η παρούσα και η μέλλουσα γενεά θέλει ευλογεί το ΟΝΟΜΑ σου, ενώ η Ιστορία με χρυσά γράμματα θέλει εσαεί διακηρύσσει εγκεχαραγμένη εις τας αθανάτους δέλτους της την μνήμην των μεγάλων αρετών, του Πατριωτισμού και των εκδουλεύσεών σου...!”.

Λάζαρος Νάνος
Συγγραφέας - Λαογράφος

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Λάζαρος Ε. Νάνος γεννήθηκε στην Αιανή Κοζάνης. Αποφοίτησε από το 6/τάξιο Βαλταδωρείο Γυμνάσιο Κοζάνης και σπούδασε Παιδαγωγικά στην Παιδαγωγική Ακαδημία Θεσσαλονίκης και Πολιτικές Επιστήμες στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Πήρε μέρος σε πολλά επιμορφωτικά Σεμινάρια κι έχει αναπτύξει πλούσια εκπ/κή και κοινωνική δράση. Στα Γράμματα εμφανίστηκε το 1985. Από τότε ασχολείται συστηματικά με τη λογοτεχνία, την ιστορία, τη Λαογραφία και την Πολιτιστική μας Παράδοση. Από τα έργα του πάρα πολλά έχουν βραβευτεί κι έχουν τύχει διαφόρων διακρίσεων.

Άρθρα και κείμενά του σχετικά με τα γράμματα, τις τέχνες, τον πολιτισμό, την ιστορία και τη λογοτεχνία έχουν δημοσιευτεί στον ημερήσιο τύπο και σε διάφορα επισημονικά περιοδικά.

"Η κυβερνοεπίθεση υπό το πρίσμα του άρθρου 51 του καταστατικού χάρτη του ΟΗΕ - Ανάπτυξη εθνικού νομικού πλαισίου ή πολιτικής για την Κυβερνοάμυνα"

του Ανχη (ΝΟΜ) Θωμά Σκότη, σπουδαστή 13ης ΕΣ της ΑΔΙΣΠΟ

Εισαγωγή

Ένα από τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της σημερινής εποχής, αποτελεί η διαρκής εξάρτηση της κοινωνίας μας από την εξέλιξη της ψηφιακής τεχνολογίας. Ένας τεράστιος όγκος από πληροφορίες διακινείται συνεχώς στο διαδίκτυο, έχοντας ως προορισμό άτομα αλλά και κρατικές οντότητες σε όλα πλάτη και τα μήκη της γης, με σκοπό τη συλλογή και την εκμετάλλευσή τους, όχι πάντα και με τις πιο αγαθές προθέσεις.

Το γεγονός αυτό ξεκίνησε να διαφαίνεται ολοένα και περισσότερο την τελευταία δεκαετία, όπου η μη εξουσιοδοτημένη πρόσβαση σε πληροφοριακές υποδομές πολιτικών ή στρατιωτικών εθνικών φορέων, αποτέλεσε έναν από τους κύριους στόχους, αλλά και μία από τις κύριες αιτίες πολιτικοστρατιωτικής αντιπαλότητας μεταξύ κρατών, που σε ορισμένες περιπτώσεις έφτασε μέχρι και τα πρόθυρα πολεμικής σύρραξης.

Για την επίτευξη του προαναφερόμενου στόχου, τα κράτη άρχισαν να χρησιμοποιούν ένα νέο είδος τεχνολογικής επίθεσης, το οποίο ονομάστηκε κυβερνοεπίθεση (cyberattack), καθώς έκανε χρήση του κυβερνοχώρου για να εκμεταλλευτεί ή να κυριαρχήσει στις Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ΤΠΕ) του αντιπάλου.

Μάλιστα, η εφαρμογή αυτού του νέου τρόπου επίθεσης, παρείχε πολλαπλά πλεονεκτήματα στα κράτη τα οποία επέλεγαν τον κυβερνοχώρο ως το πεδίο διεξαγωγής των επιχειρήσεών τους, όπως πραγματοποιήσουν τους από οποιοδήποτε σημείο του πλανήτη, ελάχιστη προετοιμασία και χωρίς ιδιαίτερο κόστος, ενώ παράλληλα καθιστούσε εξαιρετικά δυσχερή τον ακριβή εντοπισμό της προέλευσης της κυβερνοεπίθεσης.

Η Κυβερνοεπίθεση υπό το πρίσμα του άρθρου 51 του καταστατικού χάρτη του ΟΗΕ

Γενικά

Με το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η διεθνής κοινότητα σε μια προσπάθεια να περιορίσει τη διεξαγωγή πολέμων, θέσπισε τον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών¹, ως ένα κοινό θεσμικό πλαίσιο βασικών κανόνων απαγόρευσης της χρήσης βίας στις διεθνείς σχέσεις μεταξύ των κρατών.

1. Ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών υπογράφηκε στις 26 Ιουνίου 1945 στον Άγιο Φραγκίσκο και κυρώθηκε από την Ελληνική Βουλή με τον Αναγκαστικό Νόμο 585/1945 (ΟΗΕ 1945).

Η έλευση του 21ου αιώνα και η εξέλιξη της τεχνολογίας, έφερε στο προσκήνιο ένα νέο είδος πολέμου, ο οποίος έκανε χρήση των αυξημένων δυνατοτήτων που οι ΤΠΕ και το διαδίκτυο μπορούσαν να προσφέρουν, ο οποίος ονομάστηκε κυβερνοπόλεμος (cyberwar). Το γεγονός αυτό οδήγησε τα κράτη σταδιακά στο να συμπεριλαμβάνουν στον επιχειρησιακό σχεδιασμό τους, τη δυνατότητα προσβολής με κυβερνοεπιθέσεις άλλα κράτη, είτε μεμονωμένα είτε πριν την εξαπόλυση εναντίον τους ένοπλης επίθεσης με κινητικά όπλα, δίνοντας παράλληλα το έναυσμα για την έναρξη συζητήσεων σχετικά με την ανάγκη προσαρμογής των νομικών εννοιών και όρων που αναφέρονται κυρίως στα άρθρα 51 και 2 παρ. 4 του του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ (Red Cross 2015).

Το άρθρο 51 του καταστατικού χάρτη του ΟΗΕ και η έννοια της ατομικής ή συλλογικής αυτοάμυνας

Το Άρθρο 51 του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ, ορίζει πως “Καμιά διάταξη αυτού του Χάρτη δε θα εμποδίζει το φυσικό δικαίωμα της ατομικής ή συλλογικής νόμιμης άμυνας, σε περίπτωση που ένα Μέλος των Ηνωμένων Εθνών δέχεται ένοπλη επίθεση, ως τη στιγμή που το Συμβούλιο Ασφαλείας θα πάρει τα αναγκαία μέτρα για να διατηρήσει τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια”. Με τη διατύπωση αυτή, καθιερώθηκε για πρώτη φορά με έγγραφο τύπο, το νόμιμο, αναφαίρετο και χωρίς προηγούμενη εξουσιοδότηση δικαίωμα ατομικής ή συλλογικής άμυνας σε επίπεδο κρατών, έναντι **ενόπλου** όμως επιθέσεως (ΟΗΕ 1945).

Παρόλο που η διατύπωση του άρθρου 51 του ΚΧ του ΟΗΕ, θεωρείται σαφής και ξεκάθαρη, κατά το παρελθόν προκύψαν πολλές αντικρουόμενες απόψεις σχετικά με την αναφερόμενη έννοια της “ένοπλης επίθεσης”, ενώ ούτε μέχρι σήμερα έχει καθοριστεί με σαφήνεια η έννοια της κυβερνοεπίθεσης, ούτε έχει επέλθει πλήρης διακρατική συμφωνία για το αν τελικά αυτή μπορεί να θεωρηθεί ή να εξομοιωθεί ως ένοπλη επίθεση, σύμφωνα με το δίκαιο του πολέμου (jus ad bellum), όπως αυτό καθορίζεται στον Καταστατικό Χάρτη (ΚΧ) του ΟΗΕ (Dinstein 2001).

Οι έννοιες της “χρήσης βίας” και της “ένοπλης επίθεσης” στον καταστατικό χάρτη του ΟΗΕ

Σύμφωνα με την υφιστάμενη θεωρία, όταν τα κράτη από μια περίοδο ειρήνης δέχονται επίθεση ή συγκρούονται μεταξύ τους κάνοντας χρήση όπλων, τότε μετέρχονται από το κοινά αποδεκτό και αναγνωρισμένο δίκαιο που ισχύει στην ειρήνη, στο “Δίκαιο των Ενόπλων Συγκρούσεων”, υπαγόμενα κατά συνέπεια αφενός στο “jus ad bellum” και αφετέρου υποχρεούμενα να εφαρμόσουν και σεβαστούν τους κανόνες του “jus in bello” (Μακρής 2011).

Το κρίσιμο σημείο καθορισμού της νομιμοποίησης για την επίκληση της αυτοάμυνας για ένα κράτος, αποτελεί η ύπαρξη “ένοπλης” επίθεσης ή στην υπό

2. Το “Jus ad bellum” αναφέρεται στις συνθήκες υπό τις οποίες μέλη μπορούν να καταφύγουν σε πόλεμο ή γενικά στη χρήση ένοπλης βίας ενώ το “Jus in bello” ρυθμίζει τη συμπεριφορά των μερών που εμπλέκονται σε μια ένοπλη σύγκρουση (Red Cross 2015)..

εξέταση περίπτωση, η απάντηση στο ερώτημα του πότε τα αποτελέσματα μιας κυβερνοεπίθεσης, ξεπερνούν το κατώφλι πάνω από το οποίο το κράτος που τη δέχεται, μπορεί να τη θεωρήσει ως ένοπλο επίθεση ώστε να προβεί σε όλες τις νόμιμες ενέργειες σύμφωνα με το Άρθρο 51 του ΚΧ του ΟΗΕ (Schmitt 2013).

Η πρώτη δυσχέρεια στην ερμηνευτική αντιστοιχία της κυβερνοεπίθεσης με την ένοπλη επίθεση, προέρχεται από την ίδια την ορολογία που χρησιμοποιείται στον ΚΧ του ΟΗΕ, όπου ο όρος “ένοπλη βία” (*armed force*) στο Άρθρο 51, ξεχωρίζει σε σχέση με τους υπόλοιπους όρους όπως η “χρήση βίας” (*use of force*) (Άρθρο 2 παρ. 4), παρόλο που ως έννοια εμπεριέχεται μέσα στην έννοια της ένοπλης επίθεσης.

Το εγχειρίδιο του Ταλλίν (The Tallinn Manual)

Για το λόγο αυτό, το NATO πριν λίγα χρόνια συγκέντρωσε μια ομάδα εργασίας αποτελούμενη από ανεξάρτητους διεθνείς νομικούς και τεχνικούς εμπειρογνώμονες και ερευνητές, προκειμένου να συντάξουν μια μελέτη για το πως οι διεθνείς κανόνες δικαίου μπορούν να έχουν εφαρμογή στον κυβερνοπόλεμο.

Η ομάδα εργασίας και οι νομικοί εμπειρογνώμονες έδωσαν ιδιαίτερη προσοχή στους διεθνείς κανόνες που ρυθμίζουν το δίκαιο του πολέμου, συμφωνώντας ομόφωνα πως οι υφιστάμενοι κανόνες δικαίου οι οποίοι ρυθμίζουν το “*jus ad bellum*”, αλλά και το “*jus in bello*”, ισχύουν και για τις επιχειρήσεις στον κυβερνοχώρο (Schmitt 2013).

Η λήψη μέτρων προληπτικής αυτοάμυνας υπό το άρθρο 51 του ΚΧ του ΟΗΕ

Ένα ακόμη ζήτημα που απασχόλησε τους θεωρητικούς που μελέτησαν το Άρθρο 51 του ΚΧ του ΟΗΕ, αποτέλεσε η εξέταση του κατά πόσο τα κράτη έχουν δικαίωμα να προβαίνουν σε “προληπτική άμυνα” έναντι μιας πιθανώς επικείμενης κυβερνοεπίθεσης, που είτε αγγίζει είτε ξεπερνάει το αποδεκτό από το αμυνόμενο κράτος όριο της χρήσης βίας, ώστε να τη θεωρήσει (το ίδιο το κράτος) ως ένοπλη επίθεση (Robertson 2002).

Το κρίσιμο ερώτημα σε αυτού του είδους τις επικείμενες επιθέσεις, αποτελεί το ποια θεωρείται ως “επικείμενη” Κυβερνοεπίθεση, απάντηση η οποία καθορίζει και το αν η αντίδραση του δεχόμενου την Κυβερνοεπίθεση κράτους, μπορεί να θεωρηθεί ως προληπτική ενέργεια ή όχι.

Σύμφωνα μάλιστα με την Αναφορά του 2005 του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ (U.N. Secretary-General 2005), έγινε δεκτό πως το δικαίωμα της λήψης προληπτικών μέτρων αυτοάμυνας εναντίον μιας επικείμενης ένοπλης επίθεσης, συνάδει όχι μόνο με το ισχύον διεθνές δίκαιο αλλά και με το Άρθρο 51 του ΚΧ του ΟΗΕ, καθώς κανείς δεν μπορεί να υποχρεώσει τα κράτη να αναμένουν υπομονετικά να δεχτούν πρώτα επίθεση πριν να έχουν το δικαίωμα να αντιδράσουν.

«Ανάπτυξη Εθνικού Νομικού Πλαισίου ή Πολιτικής για την Κυβερνοάμυνα»

Από την άλλη πλευρά, η ανάπτυξη μιας πολιτικής κυβερνοάμυνας σε εθνικό επίπεδο, θεωρείται πως έχει τη δυνατότητα να θωρακίσει το σύνολο των πληροφοριακών υποδομών του Δημόσιου Τομέα, μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνονται και οι Ένοπλες Δυνάμεις, των οποίων η εκπλήρωση της αποστολής τους στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στην απρόσκοπτη λειτουργία των κρίσιμων Συστημάτων Επικοινωνιών και Πληροφορικής (ΣΕΠ) που χρησιμοποιούν.

Μάλιστα, η κλίμακα και η πολυπλοκότητα των κυβερνοεπιθέσεων προς πολιτικούς ή στρατιωτικούς στόχους που τα τελευταία χρόνια αυξάνονται συνεχώς, μπορούν να οδηγήσουν σε διαρροή διαβαθμισμένων πληροφοριών, δυσλειτουργία του Συστήματος Διοίκησης και Ελέγχου (ΣΔΕ), δυσχέρεια στην εκτέλεση επιχειρήσεων ή ακόμα και σε καταστροφή υλικού αλλά και απώλεια ανθρώπινων ζωών (ΓΕΕΘΑ/ΔΙΚΥΒ 2014a).

Τα ανωτέρω καθιστούν φανερά την ανάγκη για τη σχεδίαση ενός ολοκληρωμένου εθνικού νομικού πλαισίου και πολιτικής κυβερνοάμυνας, προκειμένου να εξασφαλίζεται ένα επαρκές εθνικό επίπεδο ασφάλειας στον κυβερνοχώρο, από τους (πολιτικούς και στρατιωτικούς) φορείς που χρησιμοποιούν κρίσιμες πληροφοριακές υποδομές (Suter 2007).

Παρά όμως την προαναφερόμενη επικινδυνότητα των κυβερνοεπιθέσεων, η Ελλάδα αποτελεί σήμερα μία από τις λίγες χώρες της ΕΕ που δε διαθέτει ακόμα μια ολοκληρωμένη Εθνική Πολιτική Κυβερνοάμυνας, η οποία να συμπεριλαμβάνει και το αντίστοιχο νομικό πλαίσιο το οποίο είναι απαραίτητο για την αποτελεσματική υποστήριξή της (BSA.ORG 2015). Αντίθετα αναθέτει την ευθύνη και την αρμοδιότητα σε θέματα κυβερνοάμυνας σε διάφορους κυβερνητικούς φορείς και οργανισμούς, με αποτέλεσμα αφενός να μην υφίσταται μια ενιαία γραμμή στον τρόπο αντιμετώπισης των κυβερνοαπειλών και αφετέρου να προκύπτει κατακερματισμός των διαθέσιμων πόρων ή και επικάλυψη καθηκόντων μεταξύ των αρμόδιων φορέων και Αρχών.

Συμπεράσματα – Προτάσεις

Γενικά

Στα πλαίσια εκπόνησης της έρευνας για τη διερεύνηση των υπό εξέταση θεμάτων, καταγράφηκαν, αναλύθηκαν και σχολιάστηκαν αφενός οι κυριότερες μέχρι σήμερα δημοσιευμένες επιστημονικές απόψεις, οι αντίστοιχες θέσεις που πρεσβεύουν ορισμένα από τα κράτη μέλη του ΟΗΕ, αλλά και οι σημαντικότερες αποφάσεις του Διεθνούς Δικαστηρίου, οι οποίες δύνανται να εφαρμοστούν αναλογικά στις περιπτώσεις των κυβερνοεπιθέσεων, και αφετέρου η διαπιστωθείσα απουσία μιας ενιαίας εθνικής πολιτικής Κυβερνοάμυνας.

Το επιστέγασμα αυτής της έρευνας ήταν να καταλήξει στα κατωτέρω συμπεράσματα και προτάσεις, με δυνατότητα άμεσης αξιοποίησής τους, κυρίως

αυτών που αναφέρονται στην ανάπτυξη ενός εθνικού νομικού πλαισίου ή πολιτικής για την Κυβερνοάμυνα.

Συμπεράσματα

Καταρχήν θα πρέπει να τονιστεί πως ο ορισμός της αυτοάμυνας σε κυβερνοεπιθέσεις, ως έννοια στο Άρθρο 51 του ΚΧ του ΟΗΕ, παραμένει μέχρι σήμερα αμφιλεγόμενος, καθώς δεν υπάρχουν σαφείς γραπτοί κανόνες ως προς το πότε τα κράτη δύνανται να προβαίνουν σε νόμιμες ενέργειες αυτοάμυνας, στην περίπτωση που εκδηλώνονται εναντίον τους κυβερνοεπιθέσεις.

Αντίστοιχα δεν υφίστανται οποιασδήποτε μορφής σαφείς κανόνες διεθνούς δικαίου, σχετικά με το ποιες θεωρούνται ως νόμιμες ενέργειες αντίδρασης που να δικαιολογούν την επίκληση του δικαιώματος αυτοάμυνας, στο ίδιο ή σε διαφορετικό πεδίο από αυτό του κυβερνοχώρου, κυρίως από την άποψη της αναλογικότητας σε ενδεχόμενη κυβερνοεπίθεση.

Το Διεθνές Δικαστήριο, διάφοροι μελετητές, αλλά και τα ίδια τα κράτη έχουν εκφράσει διαφορετικές ερμηνείες του άρθρου 51 του ΚΧ των Ηνωμένων Εθνών, μέσω του διεθνούς εθνικού δικαίου, το οποίο προσπαθεί να παρέχει κάποια νομικά αποδεκτή ερμηνεία στην αναλογική εφαρμογή της έννοιας της κυβερνοεπίθεσης σε σχέση με αυτήν της ένοπλης επίθεσης (I.C.J. 1996, Μακρή 2011).

Η διάκριση μεταξύ των εννοιών της “χρήσης βίας” και της “ένοπλης επίθεσης”, εξακολουθεί να διχάζει την επιστημονική κοινότητα, ενώ το κύριο ερώτημα που υφίσταται μέχρι σήμερα, αποτελεί το αν η επίθεση στον κυβερνοχώρο είναι μια δράση κάτω από το όριο της χρήσης βίας, θεωρείται ως χρήση βίας, ή ανέρχεται στο επίπεδο που να εξομοιώνεται με ένοπλη επίθεση.

Οι επικρατούσες σήμερα επιστημονικές απόψεις για την εφαρμογή του “*jus ad bellum*” στις κυβερνοεπιθέσεις, συνοψίζονται σε τρεις κύριες προσεγγίσεις (Hathaway, et al. 2012) και συγκεκριμένα σύμφωνα με:

- Το (οπλικό) μέσο που χρησιμοποιήθηκε για την κυβερνοεπίθεση.
- Το στόχο της κυβερνοεπίθεσης.
- Τα αποτελέσματα της κυβερνοεπίθεσης.

Από τις προσεγγίσεις αυτές, η τρίτη που βασίζεται στη μέτρηση των αποτελεσμάτων της κυβερνοεπίθεσης, αποτελεί την πιο ευρέως σήμερα αποδεκτή αναλογική εφαρμογή και εξομοίωση της κυβερνοεπίθεσης με την ένοπλη επίθεση, εκτιμώντας παράγοντες όπως η βαρύτητα, η σοβαρότητα ή η διάρκεια της ζημιάς, δηλαδή αποτελέσματα τα οποία είναι δυνατόν να αποτιμηθούν όχι μόνο ποιοτικά αλλά και ποσοτικά.

Οι ειδικοί που συνέταξαν το εγχειρίδιο του Ταλλίν, κατέληξαν στο συμπέρασμα, ότι οι επιχειρήσεις στον κυβερνοχώρο από μόνες τους, θα μπο-

ρούσαν δυνητικά να “διασχίζουν το κατώφλι” της έννοιας της “ένοπλης σύγκρουσης”, εφόσον βέβαια πληρούν τα κριτήρια της αναλογικότητας και της αναγκαιότητας, πολύ περισσότερο μάλιστα όταν πιθανολογείται πως θα ακολουθήσει ένοπλη επίθεση με συμβατικά όπλα (Schmitt 2013, Hilfiker 2013).

Επίσης έγινε σαφές ότι η απουσία συνόρων στον κυβερνοχώρο και η δυνατότητα για τους δράστες να κρύβονται πίσω από την ανωνυμία που προσφέρει το διαδίκτυο, καθιστούν εξαιρετικά δύσκολο και χρονοβόρο τον καταλογισμό της επίθεσης σε συγκεκριμένα κράτη (Roscini 2010), γεγονός που δυσχεραίνει το κράτος που δέχεται την κυβερνοεπίθεση να θέσει το ζήτημα ενώπιον του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ (Brenner 2007, International Law Commission 2001).

Προβληματική αποτελεί επίσης και η ερμηνεία του δικαιώματος αυτοάμυνας από κυβερνοεπιθέσεις, οι οποίες όμως δεν προέρχονται απευθείας από κρατικές οντότητες, πρακτική που συνηθίζεται τα τελευταία χρόνια να ακολουθείται για αυτό ακριβώς το λόγο, αλλά και λόγω της δυσχέρειας του καταλογισμού των επιθέσεων στους πραγματικούς δράστες που κρύβονται πίσω από αυτές.

Το σοβαρό αυτό πρόβλημα της αποδεδειγμένης και πέραν πάσης αμφιβολίας απόδοσης ευθυνών σε συγκεκριμένο κράτος, σχετίζεται με τη δυσκολία της σύνδεσης των ηλεκτρονικών επιθέσεων με το κράτος που ευθύνεται (με δόλο) για την κυβερνοεπίθεση, αφού οι μέθοδοι απόκρυψης των ηλεκτρονικών ιχνών και των διαδρομών που ακολούθησε η κυβερνοεπίθεση, αποτελεί ακόμα και σήμερα μια εξαιρετικά πολύπλοκη και χρονοβόρα διαδικασία.

Για όλους αυτούς τους λόγους, εκτιμάται ότι θα συνεχιστούν και στο μέλλον οι νομικές ερμηνευτικές προσεγγίσεις, με σκοπό να επέλθει μια κοινά αποδεκτή συμφωνία ανάμεσα στα κράτη, ως προς το εύρος της χρήσης βίας που απαιτείται κάθε φορά, ώστε να εξομοιώνεται η κυβερνοεπίθεση με την έννοια της απαιτούμενης από το Άρθρο 51 του ΚΧ του ΟΗΕ “ένοπλης επίθεσης”.

Παρόλο που η αναγκαιότητα μιας ολοκληρωμένης εθνικής πολιτικής Κυβερνοασφάλειας είναι ξεκάθαρο σήμερα πως αποτελεί επιτακτική ανάγκη, πολλές χώρες μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, δεν έχουν υλοποιήσει σε εθνικό επίπεδο αντίστοιχη πολιτική (BSA.ORG 2015).

Το γεγονός όμως αυτό δεν ισχύει στις ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις, οι οποίες μέσα από τα δικά τους συντονιστικά ή εποπτικά όργανα (πχ ΓΕΕΘΑ/ΔΙΚΥΒ), υλοποίησαν αντίστοιχα την “Πολιτική Κυβερνοάμυνας” των ΕΔ μέσω των αρμόδιων τμημάτων πληροφορικής των Γενικών Επιτελείων, επιδιώκοντας παράλληλα την αμφίδρομη συνεργασία με άλλους εθνικούς ή διεθνείς φορείς κυβερνοασφάλειας (ΓΕΕΘΑ/ΔΙΚΥΒ 2014b).

Η εκάστοτε Εθνική Πολιτική Κυβερνοάμυνας οφείλει να ενσωματώνει υποχρεωτικά τόσο τη συνεχή επιμόρφωση, εκπαίδευση και αξιολόγηση του

συνόλου του προσωπικού που εμπλέκεται στην προστασία των κρίσιμων πληροφοριακών συστημάτων, παράλληλα με την ενημέρωση των απλών χρηστών, μέσω της περιοδικής διεξαγωγής αντίστοιχων δράσεων πληροφόρησης του κοινού σε θέματα προστασίας από τις κυβερνοαπειλές.

Η ικανότητα των κυβερνήσεων κάθε κράτους να αντιμετωπίζουν τις κυβερνοαπειλές, εξαρτάται από ένα μεγάλο αριθμό παραγόντων, ένας από τους οποίους αποτελεί η ύπαρξη και δυνατότητα εφαρμογής του κατάλληλου νομικού πλαισίου. Με δεδομένη την έλλειψη ενός κοινά αποδεκτού συνόλου διεθνών κανόνων ή νομοθεσίας, που μπορούν να εφαρμοστούν στην περίπτωση των κυβερνοπεριστατικών, το βάρος πέφτει σχεδόν αποκλειστικά στην εφαρμογή της υφιστάμενης νομοθεσίας του κάθε κράτους ξεχωριστά, λαμβάνοντας αποκλειστικά το ίδιο, τις απαραίτητες κάθε φορά νομικές δράσεις (ποινικής ή και αστικής φύσεως).

Έχοντας υπόψη τα ανωτέρω, θεωρείται πως για την ανάπτυξη ενός αποτελεσματικού εθνικού νομικού πλαισίου Κυβερνοάμυνας, απαιτείται η υλοποίηση συγκεκριμένων δράσεων.

Αρχικά επιβάλλεται η πιστή εφαρμογή των υφιστάμενων διεθνών συνθηκών και συμφωνιών που έχουν κυρωθεί μέχρι σήμερα από την Ελλάδα και οι οποίες αποτελούν ένα σημαντικό θεμέλιο λίθο πάνω στον οποίο μπορεί να βασιστεί η έναρξη μιας διακρατικής συνεργασίας στον τομέα της αντιμετώπισης των κυβερνοαπειλών.

Επίσης, η κοινή συναντίληψη όλων των (νομικών και όχι μόνο) εννοιών και των τεχνικών όρων που αφορούν τον κυβερνοχώρο, αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση, όταν επικοινωνούν τα κράτη μεταξύ τους για θέματα κυβερνοασφάλειας.

Επιπρόσθετα, η έλλειψη εξειδικευμένης νομοθετικής ρύθμισης, σε συνδυασμό και με την έλλειψη των κατάλληλων εθνικών μηχανισμών (διωκτικών, εισαγγελικών κλπ) για τη σύλληψη των δραστών και την έγκαιρη απονομή δικαιοσύνης, απαιτεί τη θέσπιση νέων, σύγχρονων και αντίστοιχων ρυθμίσεων προς τις νομοθεσίες των χωρών της Ε.Ε..

Η Ελλάδα παρόλο που διαθέτει την κατάλληλη τεχνογνωσία και επαρκές επιστημονικό δυναμικό για την αντιμετώπιση των κυβερνοαπειλών, μειονεκτεί στο συντονισμό μεταξύ των αρμόδιων για το σκοπό αυτό εθνικών φορέων ασφάλειας πληροφοριακών συστημάτων (εποπτικών, ρυθμιστικών, κανονιστικών, διωκτικών), ενώ πολλές φορές περιορίζεται και από τη διαμορφούμενη κάθε φορά εξωτερική πολιτική ή τις αντιπαλότητες των εμπλεκόμενων στα κυβερνοπεριστατικά κρατών (Κοινωνία της Πληροφορίας Α.Ε. 2008).

Το πρόβλημα αυτό αναδεικνύει ακόμη περισσότερο την ανάγκη ύπαρξης μιας κοινά αποδεκτής διεθνούς συμφωνίας, για την καταπολέμηση των απει-

λών στον κυβερνοχώρο, καθώς και για τη διατήρηση του αποδεκτού κάθε φορά επιπέδου κυβερνοασφάλειας. Αυτό βέβαια προϋποθέτει την ανάληψη των κατάλληλων μέτρων, αλλά και την προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας με τις αντίστοιχες νομοθεσίες των κρατών της ΕΕ, καλύπτοντας παράλληλα τα νομοθετικά κενά που θα εντοπιστούν, διευκολύνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την υπογραφή διμερών διακρατικών συμφωνιών, σχετικά με την ποινική δίωξη και καταδίκη των δραστών παράνομων πράξεων στον κυβερνοχώρο.

Πολύτιμος αρωγός στο σχεδιασμό του νομικού πλαισίου και της εθνικής πολιτικής κυβερνοάμυνας, μπορεί να αποτελέσει και ο αντίστοιχος σχεδιασμός πολιτικής κυβερνοασφάλειας των υπολοίπων κρατών μελών της Ε.Ε., γεγονός που προϋποθέτει όμως τη κοινή συναντίληψη σε επίπεδο εννοιών και τρόπων δράσης.

Επίσης, σημαντική πηγή βοήθειας μπορεί να προέλθει από την ανταλλαγή τεχνογνωσίας αλλά και εμπειριών από διεθνείς φορείς³, των οποίων η εμπειρία και ο όγκος διαθέσιμων πληροφοριών σε θέματα ασφάλειας, θεωρείται ως πολλαπλασιαστής ισχύος για κάθε συνεργαζόμενο κράτος, το οποίο από μόνο του πιθανώς δε δύναται να αντιμετωπίσει το σύνολο των υφιστάμενων κυβερνοαπειλών.

Παράλληλα, το νομικό πλαίσιο για την Κυβερνοάμυνα, πρέπει να λαμβάνει υπόψη του τους διεθνούς κανόνες δικαίου, αλλά και τις ιδιαίτερες συνθήκες που αφορούν τον κυβερνοχώρο, καθώς ατομικά (εθνικά) οποιαδήποτε κρατική νομοθεσία πιθανώς να αποδειχθεί αναποτελεσματική.

Προτάσεις

Έχοντας υπόψη την ανάλυση και τα συμπεράσματα που προηγήθηκαν, προκρίνεται ως αναγκαία η τροποποίηση ή έστω η ερμηνευτική προσθήκη του άρθρου 51 του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ, προκειμένου να διευρυνθούν κατάλληλα τα όρια των εννοιών της “χρήσης βίας” και της “ένοπλης επίθεσης”, ώστε να συμπεριλαμβάνεται σε αυτές και το πεδίο του κυβερνοχώρου.

Βέβαια, η διαφοροποίηση των απόψεων μεταξύ των κρατών μελών του ΟΗΕ, σχετικά με την έννοια της κυβερνοεπίθεσης, με το χαρακτηρισμό των εθνικών τους φορέων ως κρίσιμες υποδομές, αλλά και με το ποιο θεωρούν ως νόμιμο τρόπο αυτοάμυνας στις κυβερνοεπιθέσεις, εκτιμάται ότι θα καθυστερήσει οποιαδήποτε μελλοντική παρέμβαση στο άρθρο 51, λαμβάνοντας υπόψη και την απροθυμία του ΟΗΕ να πάρει σαφή θέση ως προς το θέμα αυτό.

Ως προς την ανάπτυξη μιας εθνικής προσανατολισμένης πολιτικής για την Κυβερνοάμυνα, οι προτάσεις προέκυψαν ύστερα από μελέτη των κυριότερων προτύπων και κατευθυντήριων οδηγιών που έχουν εκδώσει μέχρι σήμερα, τόσο οι αρμόδιοι εθνικοί φορείς όσο και οι αντίστοιχες υπηρεσίες του ΟΗΕ, της Ε.Ε. και του NATO.

3. Όπως για παράδειγμα η Commission/ENISA ή το CERT-EU.

Με βάση τα προαναφερόμενα θεσμικά κείμενα, προτείνεται αρχικά η ανάπτυξη ενός συγκεκριμένου σχεδίου δράσεων, υπό τον τύπο ενός “Οδικού Χάρτη” (Roadmap), λύση η οποία επιλέχθηκε γιατί διασφαλίζει την αποτελεσματικότητα των προτεινόμενων μέτρων μέσω της εφαρμογής δοκιμασμένης και συγκεκριμένης μεθοδολογίας, η οποία διακρίνεται για τη συγκεντρωτική παρακολούθηση των απαιτούμενων ενεργειών, τη χρήση συγκεκριμένων χρονοδιαγραμμάτων υλοποίησης, καθώς και για την παροχή δυνατότητας για χρηματοδότηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η υλοποίηση του προτεινόμενου οδικού χάρτη, προτείνεται να περιλαμβάνει τρεις φάσεις και τα αντίστοιχα κατωτέρω αναφερόμενα στάδια:

- Φάση Α (Προπαρασκευαστικές ενέργειες)
- Φάση Β (Δράσεις υλοποίησης)
- Φάση Γ (Παραλαβή και έναρξη εφαρμογής)

Επιπρόσθετα, προτείνεται η σύσταση ενός “Εθνικού Συντονιστικού Κέντρου” για την προστασία των κρίσιμων πληροφοριακών υποδομών και δικτύων⁴, το οποίο σχεδιάστηκε έτσι ώστε η οργάνωση του να είναι προσαρμοσμένη σύμφωνα τις υφιστάμενες εθνικές απαιτήσεις και ανάγκες, ενώ για το σχεδιασμό του λήφθηκε υπόψη η διεθνής και κυρίως η ευρωπαϊκή πρακτική στον τομέα της προστασίας από τις κυβερνοαπειλές.

Το Οργανωτικό Σχήμα αυτού του νέου φορέα προτείνεται να υπάγεται είτε απευθείας στον Διοικητή της ΕΥΠ, ενώ δύναται να απαρτίζεται από τα παρακάτω τέσσερα Τμήματα:

- Τμήμα Ελέγχου-Εποπτείας Φορέων
- Τμήμα Ενημέρωσης-Πρόληψης
- Τμήμα Αντιμετώπισης Κυβερνοπεριστατικών (στο οποίο θα υπάγονται η Ομάδα Συλλογής Πληροφοριών, η Ομάδα Αντίδρασης και η Ομάδα Διαχείρισης Κρίσεων).
- Τμήμα Διερεύνησης Κυβερνοπεριστατικών

Επίλογος

Όλες οι σύγχρονες κοινωνίες, στηρίζονται σήμερα στις Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών για τη λειτουργία των κρίσιμων υποδομών τους, ενώ ο υψηλός βαθμός εξάρτησής τους από αυτές τις καθιστά περισσότερο ευάλωτες στις κυβερνοεπιθέσεις.

Τα αποτελέσματα μάλιστα μιας κυβερνοεπίθεσης, μπορεί να είναι καταστροφικά σε βάθος χρόνου, ειδικά μάλιστα όταν η επιθετική δραστηριότητα ξεκινήσει με χαμηλή ένταση και κορυφωθεί σταδιακά σε βάθος χρόνου, προκα-

4. Με προτεινόμενη ονομασία: “Εθνικό Συντονιστικό Κέντρο Προστασίας Κρίσιμων Υποδομών”

λώντας σοβαρή δυσχέρεια στο κράτος που δέχεται επίθεση τόσο να αμυνθεί αποτελεσματικά, όσο και να αντιδράσει γρήγορα επικαλούμενο το Άρθρο 51 του ΚΧ του ΟΗΕ.

Παρόλο που η Ελλάδα μέχρι σήμερα δεν απετέλεσε στόχο μεγάλου μεγέθους Κυβερνοεπίθεσης, τίποτε δεν αποκλείει το γεγονός αυτό να συμβεί τα επόμενα χρόνια, όπου οι επιθέσεις στον κυβερνοχώρο αναμένεται να αυξηθούν τόσο σε αριθμό όσο και σε σοβαρότητα, καθώς τα εργαλεία, το λογισμικό και η μεθοδολογία για τις κυβερνοεπιθέσεις καθίστανται ολοένα και πιο ευρέως διαθέσιμα, αλλά και από οικονομικής φύσεως ευκολότερα προσβάσιμα.

Για το λόγο αυτό καθίσταται ακόμα πιο επιτακτική η ανάγκη για την άμεση υιοθέτηση μιας Εθνικής Πολιτικής Κυβερνοάμυνας, πλαισιωμένης από το κατάλληλο για το σκοπό αυτό νομικό πλαίσιο, το οποίο απαιτείται τόσο για τη λειτουργία της όσο και για την αποτελεσματική εφαρμογή της, έργο ναι μεν δύσκολο, αλλά εφικτό και μεσοπρόθεσμα υλοποιήσιμο, ακολουθώντας τις προαναφερόμενες προτάσεις και δράσεις.

Βιβλιογραφία

Brenner, Susan. «At light speed: Attribution and response to cybercrime/terrorism/warfare.» *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 2007.

BSA.ORG. «EU Cybersecurity Dashboard.» A Path to a Secure European Cyberspace. 2015. http://cybersecurity.bsa.org/assets/PDFs/study_eucybersecurity_en.pdf. (πρόσβαση Ιανουάριος 23, 2016).

Dinstein, Yoram. «Computer Network Attacks and Self-Defense in: M.N. Schmitt/O'Donnell (eds), *Computer Network Attack and International Law*.» *International Law Studies Volume 76*, 2001.

Hathaway, Oona, et al. "The law of cyber-attack." *California Law Review*, 2012: 817-885.

Hilfiker, Joseph. «Responding to Cyber Attacks and the Applicability of Existing International Law .» *United States Army War College*, 2013.

ICJ Nicaragua v. United States of America. 1986 I.C.J. 14 (International Court of Justice, 27 June 1986).

International Law Commission. «2001 ILC Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries.» *International Law Commission*. 2001. http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf (πρόσβαση Ιανουάριος 22, 2016).

ΟΗΕ. «Καταστατικός Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών.» 1945.

Robertson, Horace. «Self-defense against computer network attack under international law.» *Int'l L. Stud. Ser. US Naval War Col.*, 76, 2002.

Roscini, Marco. «Jus ad bellum and the Use of Cyber Force.» *Max Planck Yearbook of United Nations Law Volume 14*, 2010.

Schmitt, Michael.. Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare. New York: Cambridge University Press, 2013.

Suter, Manuel. A Generic National Framework For Critical Information Infrastructure Protection (CIIP). Zurich : Center for Security Studies, 2007.

U.N. Secretary-General. "In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All." Doc. A/59/2005, 2005.

ΓΕΕΘΑ/ΔΙΚΥΒ. «Πολιτική Κυβερνοάμυνας στις ΕΔ.» 2014a.

ΓΕΕΘΑ/ΔΙΚΥΒ. «HORIZON 2020 WORK PROGRAMME 2014 – 2015.» Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας. 2014b. www.geetha.mil.gr/media/1.vima-ell-strat-skepsis/kybernoasfaleia.pdf (πρόσβαση Δεκέμβριος 8, 2015).

Κοινωνία της Πληροφορίας Α.Ε. e-Government Forum Ομάδα Εργασίας για την Προστασία των Κρίσιμων Πληροφοριακών και Επικοινωνιακών Υποδομών της Δημόσιας Διοίκησης (CICIP) Προστασία Προστασία Κρίσιμων Πληροφοριακών και Επικοινωνιακών Υποδομών της Δημόσιας Διοίκησης:Στρατηγικός Σχεδιασμός. ΚΤΠ ΑΕ, 2008.

Μακρής, Βασίλειος. «Η επίθεση σε δίκτυα ηλεκτρονικών υπολογιστών (computer network attack) και η χρήση βίας κατά το διεθνές δίκαιο. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία.» 2011.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Αντισυνταγματάρχης Νομικού Θωμάς Σκότης γεννήθηκε το 1969 στην Κοζάνη. Αποφοίτησε το 1995 από τη Στρατιωτική Σχολή Αξιωματικών Σωμάτων με το βαθμό του Ανθυπολοχαγού Στρατολογικού Σώματος. Έχει παρακολουθήσει όλες τις προβλεπόμενες για το βαθμό και την ειδικότητά του εκπαιδεύσεις και αντίστοιχα σχολεία. Επιπλέον είναι απόφοιτος της Σχολής Αναλυτών Προγραμματιστών Ηλεκτρονικών Υπολογιστών (ΣΠΗΥ) και της Ανώτατης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου. Παράλληλα είναι και κάτοχος πτυχίου Master στη Διοίκηση Επιχειρήσεων (MBA). Μιλάει Αγγλικά (First Certificate in English). Έχει υπηρετήσει σε διάφορες Στρατολογικές Υπηρεσίες ανά την Ελλάδα, στην 124 Πτέρυγα Βασικής Εκπαίδευσης, στη Διεύθυνση Στρατολογικού του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας, στο Μηχανογραφικό Κέντρο Στρατολογίας, εκ των οποίων τα 2 τελευταία ως Διευθυντής. Είναι έγγαμος και έχει δύο τέκνα.

"Βελτιστοποίηση της χρήσης των πολεμικών παιγνίων και συμβολή αυτών στη μείωση του κόστους εκπαίδευσης και σχεδίασης των επιχειρήσεων"

του Τχη (ΠΖ) Δήμου Αντωνίου, σπουδαστού 13ης ΕΣ της ΑΔΙΣΠΟ

Εικόνα 1. Δύο παίκτες παίζουν «πέττεια» (φιγούρα τερακότας που βρέθηκε στα βασιλικά ανάκτορα της Αθήνας) (Πηγή: <https://el.wikipedia.org/wiki/Πέττεια>)

Εισαγωγή

Τα πολεμικά παίγνια βρίσκουν εφαρμογή στο πέρασμα των αιώνων είτε ως μέσο χαλάρωσης είτε ως μέσο εκπαίδευσης αξιωματικών σε αντικείμενα τακτικής. Η πρώτη αναφορά πολεμικού παιγνίου απαντάται στην ελληνική μυθολογία, όπου ονομάζονταν «του Παλαμήδους» ή «αθύρματα» ή «πεσσοί» ή «πέττεια» (Εικόνα 1)

Το 1812 ο πρωσικός και ο γερμανικός στρατός αρχίζουν να χρησιμοποιούν το Kriegsspiel για την εκπαίδευση των στελεχών τους και για την εκπόνηση Σχεδίων Επιχειρήσεων. Για την υλοποίηση του παιγνίου είχε διαμορφωθεί ένα τραπέζι με πλέγμα συντεταγμένων, το οποίο είχε δυνατότητα να προσομοιάζει διάφορα πεδία μάχης (Εικόνα 2).

Εικόνα 2. Το πολεμικό παίγνιο Kriegsspiel, όπως αυτό φυλάσσεται στο Βερολίνο, στο Παλάτι Charlottenburg (Πηγή: <https://boardgamegeek.com/image/1879367/kriegsspie>)

Η χρησιμότητα του πολεμικού παιγνίου επισκιάστηκε από τον Ναπολέοντα, ο οποίος αρνούταν να πολεμά ακολουθώντας τρόπους που υποδεικνύονταν από την ακαδημαϊκή προσέγγιση της στρατιωτικής τέχνης. Παρόλο που ο Γερμανικός Στρατός χρησιμοποίησε με επιτυχία τα πολεμικά παίγνια για την εκπόνηση και δοκιμή των Σχεδίων Επιχειρήσεων του Πρώτου και του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, η συστηματική χρήση των πολεμικών παιγνίων στο πλαίσιο της διαδικασίας επιχειρησιακής σχεδίασης καθιερώθηκε τα τελευταία είκοσι χρόνια.

Εφαρμογή των πολεμικών παιγνίων κατά την επιχειρησιακή σχεδίαση

Η επιχειρησιακή σχεδίαση των Ενόπλων Δυνάμεων είναι μία τυποποιημένη μέθοδος, σχεδιασμένη να παρέχει στον στρατιωτικό Διοικητή και στο επιτελείο του τη δυνατότητα να μετατρέπει Στρατηγική και Αντικειμενικούς Σκοπούς σε ένα ολοκληρωμένο, συνεκτικό και αναλυτικό Σχέδιο. Η εφαρμογή των

πολεμικών παιγνίων κατά την επιχειρησιακή σχεδίαση περιγράφεται στον ΔΚ 2-1/ ΓΕΕΘΑ «Επιχειρησιακή Σχεδίαση Ενόπλων Δυνάμεων».

Δυσχέρειες πολεμικών παιγνίων

Ανασταλτικοί παράγοντες για την επιτυχή διεξαγωγή ενός πολεμικού παιγνίου είναι:

1. Το κόστος προετοιμασίας και διεξαγωγής. Αφορά στην προμήθεια χαρτών για διεξαγωγή και για απεικόνιση των Τρόπων Ενεργείας, την κατασκευή πινάκων για χρήση ως πίνακες συγχρονισμού – οργανογραμμάτων - χρονοδιαγραμμάτων και την προμήθεια λοιπών εποπτικών μέσων. Επιπλέον σε μετακινήσεις προσωπικού - συνδέσμων υφισταμένων και γειτονικών Διοικήσεων.
2. Η δυσκολία των συνδέσμων υφισταμένων Διοικήσεων να συμβάλλουν αποτελεσματικά στη διαδικασία. Με την έναρξη της επιχειρησιακής σχεδίασης, το κάθε κλιμάκιο αποστέλλει στο προϊστάμενο, ομάδα συνδέσμων η οποία κατά τη διεξαγωγή του πολεμικού παιγνίου έχει συμβουλευτικό ρόλο και, εφόσον ζητηθεί, εισηγείται επί της χρήσης των δυνάμεών της. Καθώς η ομάδα συνδέσμων δεν έχει την υποστήριξη του επιτελείου της, πολλές φορές η εισήγησή της δεν είναι ολοκληρωμένη και δε συμβαδίζει πλήρως με αυτή του Διοικητή της, επηρεάζοντας την ορθότητα των συμπερασμάτων του πολεμικού παιγνίου.
3. Η εκ των προτέρων γνώση των ενεργειών του αντιπάλου. Κατά τη διεξαγωγή του πολεμικού παιγνίου, οι ενέργειες των αντιπάλων πλευρών παρουσιάζονται με την αλληλουχία Δράση - Αντίδραση - Αντι-αντίδραση. Έτσι ο κάθε ένας γνωρίζει ακριβώς τις ενέργειες του αντίπαλου και πραγματοποιεί τις σχεδιασμένες ενέργειες. Αυτό δυσχεραίνει την αξιολόγηση του εκάστοτε Τρόπου Ενεργείας, καθώς η αντίδραση σε οποιαδήποτε ενέργεια είναι άμεση, σε αντίθεση με τις πραγματικές συνθήκες όπου, λόγω έλλειψης πληροφοριών, αλλά και επιχειρήσεων παραπλάνησης, κυριαρχεί η αβεβαιότητα.

Προτάσεις βελτιστοποίησης της χρήσης των πολεμικών παιγνίων

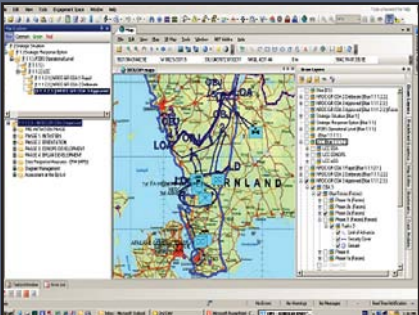
Εφαρμογή του Λογισμικού TOPFAS κατά τη Διεξαγωγή του Πολεμικού Παιγνίου

Το λογισμικό Tools for Operational Planning Functional Area Service (TOPFAS) χρησιμοποιείται από την Ελλάδα στα πλαίσια των Συμμαχικών της υποχρεώσεων. Με την εφαρμογή του, κάθε κλιμάκιο έχει τη δυνατότητα να παρακολουθεί άμεσα τη σχεδίαση του προϊσταμένου του, καθοδηγώντας αντίστοιχα τη δική του και επεμβαίνοντας όποτε απαιτηθεί.

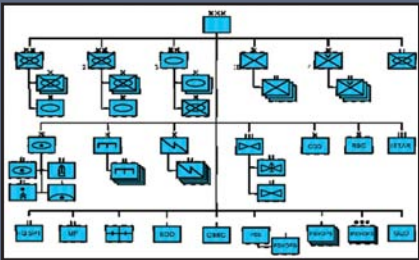
Ως προς τη διεξαγωγή του πολεμικού παιγνίου, οι δυνατότητες του TOPFAS είναι:

1. Πλήρης προετοιμασία των Τρόπων Ενεργείας (φίλιων και εχθρικών) με γραφική απεικόνιση κατά φάση, χρονοδιάγραμμα και οργανόγραμμα απαιτου-

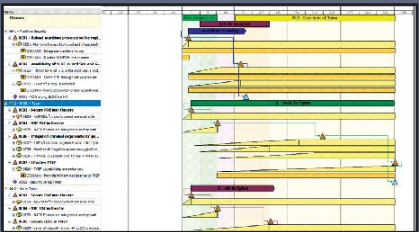
μένων δυνάμεων (Εικόνες 3, 4 και 5). Με αυτόν τον τρόπο δεν απαιτείται η προμήθεια χαρτών και βοηθημάτων, μειώνοντας το κόστος της επιχειρησιακής σχεδίασης.

Εικόνα 3. Γραφική Απεικόνιση Τρόπου Ενεργείας στο TOPFAS (Πηγή: Στιγμιότυπο Οθόνης από την Επιχειρησιακή Σχεδίαση της Άσκησης «GORDIAN KNOT-13» του NATO)

Εικόνα 4. Οργανόγραμμα Τρόπου Ενεργείας στο TOPFAS (Πηγή: Στιγμιότυπο Οθόνης από την Επιχειρησιακή Σχεδίαση της Άσκησης «GORDIAN KNOT-13» του NATO)

Εικόνα 5. Πίνακας Συγχρονισμού Πολεμικού Παιγνίου (Πηγή: Στιγμιότυπο Οθόνης από την Επιχειρησιακή Σχεδίαση της Άσκησης «GORDIAN KNOT-13» του NATO)

2. Παρακολούθηση, σε συνδυασμό με την τεχνολογία της τηλεδιάσκεψης, της διεξαγωγής του πολεμικού παιγνίου από τα υφιστάμενα Στρατηγεία σε πραγματικό χρόνο, έχοντας πλήρη εικόνα της σχεδιαζόμενης επιχείρησης, καθώς είναι δυνατή η πρόσβαση στα βοηθήματα σχεδίασης (πίνακας συγχρονισμού, επιχειρησιακό πρότυπο κλπ.). Αυτό αφενός δίνει τη δυνατότητα παρουσίασης ολοκληρωμένων εκτιμήσεων και εισηγήσεων από τους υφιστάμενους, αν απαιτηθεί, βελτιστοποιώντας τη σύγκριση των Τρόπων Ενεργείας, αφετέρου περιορίζει τον απαιτούμενο αριθμό συνδέσμων μειώνοντας αντίστοιχα το κόστος της επιχειρησιακής σχεδίασης.

3. Δημιουργία του πίνακα συγχρονισμού του πολεμικού παιγνίου καθώς και των πινάκων σύγκρισης των Τρόπων Ενεργείας σε ηλεκτρονική μορφή. Αυτό πέρα από το οικονομικό όφελος, δίνει τη δυνατότητα στους υφιστάμενους να τους χρησιμοποιήσουν για την ανάπτυξη και χρονισμό των δικών τους τρόπων ενεργείας.

Τροποποίηση της Διαρρύθμισης του Χώρου Διεξαγωγής του Πολεμικού Παιγνίου

Η διαμόρφωση που ακολουθείται ως τώρα προβλέπει το Ερυθρό και το Μπλε Επιτελείο να βρίσκονται στον ίδιο χώρο, το ένα απέναντι στο άλλο, προκειμένου να επισημαίνεται η αντιπαράθεσή τους. Η πρόταση αφορά στην εγκατάσταση των επιτελείων σε διαφορετικές αίθουσες προκειμένου να μην υπάρχει άμεση επαφή μεταξύ τους. Σε κάθε αίθουσα θα υπάρχει απεικόνιση του θεάτρου

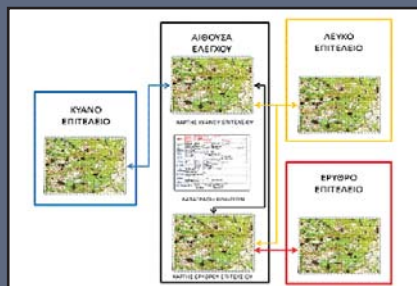
επιχειρήσεων, είτε με μορφή αμμοδόχου είτε χάρτου είτε μέσω TOPFAS, καθώς και σχετικά βοηθήματα για απεικόνιση διατάξεων και κινήσεων. Σε ξεχωριστό χώρο θα βρίσκεται αίθουσα ελέγχου στην οποία θα υπάρχει αντίστοιχη απεικόνιση του εδάφους (Εικόνα 6).

Η διαδικασία που προτείνεται είναι:

1. Το Επιτελείο που έχει την πρωτοβουλία παρουσιάζει τη Δράση που έχει σχεδιαστεί και την απεικονίζει στον χάρτη που βρίσκεται στην αίθουσά του.
2. Ο επικεφαλής της αίθουσας ελέγχου καταγράφει την ενέργεια και ενημερώνει τον αντίστοιχο χάρτη που υπάρχει στην αίθουσά του. Στη συνέχεια απεικονίζει στην αίθουσα που βρίσκεται το αντίπαλο επιτελείο την ενέργεια, με γνώμονα το πότε αυτή θα μπορούσε να γίνει αντιληπτή, ποσό χρονικό διάστημα θα διαρκούσε και τι επιδράσεις θα είχε επί των αντιπάλων δυνάμεων.
3. Το αντίπαλο επιτελείο παρουσιάζει την Αντίδραση που έχει σχεδιαστεί και την απεικονίζει στον χάρτη.
4. Ο επικεφαλής της αίθουσας ελέγχου καταγράφει την ενέργεια, ενημερώνει τον αντίστοιχο χάρτη που υπάρχει στην αίθουσά του και απεικονίζει στην αίθουσα του πρώτου επιτελείου τις κινήσεις με τον αντίστοιχο τρόπο.
5. Ο κύκλος των ενεργειών ολοκληρώνεται με την Αντι-αντίδραση και την καταγραφή της. Κατόπιν ο ομιλητής του Λευκού επιτελείου παρουσιάζει τις ενέργειες που έχουν σχεδιαστεί ή αναμένεται να πραγματοποιήσουν οι υπόλοιποι παίκτες στην Περιοχή Επιχειρήσεων και καταγράφονται τυχόν παρατηρήσεις. Στη συνέχεια ο επικεφαλής της αίθουσας ελέγχου προχωρά σε ανάλυση των καταγραφών και εξάγει συμπεράσματα σχετικά με τους τρόπους ενεργείας. Με αυτόν τον τρόπο η σύγκριση των Τρόπων Ενεργείας πραγματοποιείται σε πιο ρεαλιστική βάση, παρέχοντας τη δυνατότητα να υπάρχει πληρέστερη εικόνα για τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματά τους.

Εφαρμογή των πολεμικών παιγνίων κατά την εκπαίδευση

Τα πλεονεκτήματα της χρήσης των πολεμικών παιγνίων στην εκπαίδευση προκύπτουν από τον συνδυασμό της αποδοτικότητας, της αποτελεσματικότητας και της μείωσης κινδύνου που προσφέρουν. Η αποδοτικότητα είναι αποτέλεσμα συνδυασμού μείωσης του κόστους και αύξησης των δεξιοτήτων. Η αποτελεσματικότητα οφείλεται στη δυνατότητα διεξαγωγής πολύπλοκων ασκήσεων, αξιολόγησης δεδομένων και στην αληθοφάνεια του περιβάλλοντος εργασίας. Η μείωση κινδύνου είναι συνδυασμός της δυνατότητας διεξαγωγής οποι-

Εικόνα 6. Προτεινόμενη Διάταξη Επιτελείων κατά τη Διεξαγωγή Πολεμικού Παιγνίου

ουδήποτε τύπου ασκήσεων, χωρίς κίνδυνο τραυματισμού ή πρόκλησης ζημιών και της εκπαίδευσης χειριστών στον ορθό τρόπο χρήσης των μέσων – οπλικών συστημάτων, στους περιορισμούς τους καθώς και στα απαιτούμενα μέτρα ασφαλείας.

Βελτιστοποίηση της Χρήσης των Εξομοιωτών Οπλικών Συστημάτων και Μέσων

Η χρήση των εξομοιωτών οπλικών συστημάτων και μέσων μπορεί να βελτιστοποιηθεί, αναβαθμίζοντας το επίπεδο εκπαίδευσης, με τους παρακάτω τρόπους:

1. Ένταξη της χρήσης των εξομοιωτών εκτέλεσης βολών και χειρισμού μέσων στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα εκπαιδεύσεως. Η συχνή εξάσκηση του χειριστή θα έχει ως αποτέλεσμα την τυποποίηση των ενεργειών χειρισμού του οπλικού συστήματος ή μέσου και τη δυνατότητα εκτέλεσής τους με ταχύτητα και ασφάλεια.

2. Εντακτική χρήση των εξομοιωτών πριν τη διεξαγωγή ΤΑΜΣ ή βολών, σε περιβάλλον προσομοίωσης του πεδίου ασκήσεων. Αυτό, πέραν της μείωσης του κινδύνου, θα επιφέρει τα παρακάτω πλεονεκτήματα:

α. Μείωση του κόστους. Ο χειριστής ενός οπλικού συστήματος θα χρειαστεί μικρότερο αριθμό πυρομαχικών για την επιτυχή εκτέλεση βολής. Αντίστοιχα, ο χειριστής ενός οχήματος μάχης μικρότερο αριθμό κινήσεων για να κατανοήσει τη μορφολογία του εδάφους στο οποίο θα κινηθεί και ο πιλότος ενός ιπτάμενου μέσου μικρότερο αριθμό πτήσεων για να προσεγγίσει ένα στόχο. Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα μικρότερο αριθμό δοκιμών και προασκήσεων, το οποίο συνεπάγεται μικρότερη καταπόνηση προσωπικού, κατανάλωση καυσίμων και φθορά μέσων.

β. Ανάπτυξη της ικανότητας των χειριστών να προσεγγίσουν περιοχές, να κινούνται σε δρομολόγια και να πραγματοποιούν βολές εναντίον στόχων που βρίσκονται σε τοποθεσίες που δεν έχουν κινηθεί πραγματικά αλλά μόνο σε εξομοιωτή. Αυτό σε συνδυασμό με τις δυνατότητες χαρτογράφησης που υπάρχουν σήμερα δίνει μια ξεχωριστή ώθηση στην επιχειρησιακή εκπαίδευση. Για παράδειγμα η δοκιμή μιας αντεπίθεσης, με τη χρήση εξομοιωτών θα μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς να υφίσταται κίνδυνος καταστροφής καλλιέργεισμων εκτάσεων ή δρομολογίων. Αντίστοιχα, είναι εφικτή η εκπαίδευση στην προσέγγιση και καταστροφή ενός στόχου που βρίσκεται εκτός της επικράτειας της χώρας και η εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων.

Βελτιστοποίηση της Χρήσης των Προσομοιωτών Διακλαδικών Επιχειρήσεων

Πέραν της δοκιμής Σχεδίων, η χρήση προσομοιωτών είναι ιδιαίτερα σημαντική για την εκπαίδευση στελεχών στην εκτίμηση καταστάσεων και στη λήψη απόφασης καθώς και στην εξάσκηση των τυποποιημένων ενεργειών ενός

επιτελείου. Για τη βελτιστοποίηση της χρήσης τους, μειώνοντας το κόστος εκπαίδευσης, προτείνεται η διεξαγωγή Τακτικών Ασκήσεων Άνευ Στρατευμάτων (ΤΑΑΣ), όπως παρακάτω:

1. Καθορισμός του περιβάλλοντος που θα διεξαχθεί η άσκηση και των Σχηματισμών που θα εμπλακούν σ' αυτή. Το περιβάλλον μπορεί να είναι, είτε πραγματικό είτε φανταστικό αναλόγως των Αντικειμενικών Σκοπών της άσκησης. Η Δομή Διοικήσεως των Σχηματισμών θα πρέπει να είναι αντίστοιχη αυτής που καθορίζουν τα Σχέδια Επιχειρήσεων, ώστε να υπάρχει αλληλεπίδραση σε καταστάσεις που θα αντιμετωπίσουν σε περίπτωση εφαρμογής τους.

2. Διεξαγωγή της διαδικασίας επιχειρησιακής σχεδίασης με τη χρήση πολεμικών παιγνίων, ώστε να υπάρχει εκπαίδευση και τυποποίηση διαδικασιών με μικρό κόστος. Σε αυτή τη φάση είναι δυνατόν να εμπλακεί και έτερος Σχηματισμός, εκτός Δομής Διοικήσεως, με αποστολή να πραγματοποιήσει την εχθρική επιχειρησιακή σχεδίαση και την εκπόνηση του εχθρικού Σχεδίου Επιχειρήσεων, επιφέροντας τα παρακάτω πλεονεκτήματα:

α. Εκπαίδευση μεγαλύτερου αριθμού Στρατηγείων στη διαδικασία επιχειρησιακής σχεδίασης.

β. Ρεαλιστικότερη εκπαίδευση του προσωπικού πληροφοριών στην πραγματοποίηση εκτιμήσεων επί του εχθρού, καθώς θα υπάρχει δυνατότητα σύγκρισης των προϊόντων.

γ. Δημιουργία κλίματος συνεργασίας στα Επιτελεία καθώς το Σχέδιο Επιχειρήσεων που θα εκπονηθεί θα πρέπει να αντιμετωπίσει το αντίστοιχο «εχθρικό».

3. Δοκιμή των Σχεδίων που έχουν εκπονηθεί με τη χρήση προσομοιωτών. Οι Σχηματισμοί θα παρακολουθούν τη διεξαγωγή από την έδρα τους, πραγματοποιώντας εκτίμηση καταστάσεως και εκδίδοντας διαταγές προς τους υφιστάμενους τους.

4. Κριτική ασκήσεως και εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με την ανάγκη τροποποίησης διαδικασιών, Αντικειμενικών Σκοπών εκπαιδεύσεως ακόμη και Σχεδίων Επιχειρήσεων.

Είναι δυνατόν να υπάρχει συνδυασμός ΤΑΜΣ και ΤΑΑΣ ώστε κάποια φάση του Σχεδίου Επιχειρήσεων, που εκπονήθηκε στα πλαίσια της ΤΑΑΣ, να πραγματοποιείται σε πεδίο ασκήσεων ως ΤΑΜΣ. Με αυτό τον τρόπο υπάρχει εξάσκηση στις διάφορες διαδικασίες που θα εφαρμοστούν σε περίοδο επιχειρήσεων από τον ανώτατο Διοικητή μέχρι τον χειριστή.

Χρήση των πολεμικών παιγνίων κατά τη διεξαγωγή Ασκήσεων Χειρισμού Κρίσεων

Η εφαρμογή των πολεμικών παιγνίων κατά τη διεξαγωγή Ασκήσεων Χειρισμού Κρίσεων, παρουσιάζει τις παρακάτω δυσχέρειες:

1. Είναι αδύνατο να εκπονηθεί ένα σενάριο που να προσομοιάζει όλες τις καταστάσεις που είναι πιθανό να προκύψουν, καθώς η κρίση είναι μια δυναμική, ταχέως εξελισσόμενη κατάσταση.
2. Δεν είναι εύκολος ο καθορισμός της αρχικής κατάστασης του πολεμικού παιγνίου και των εχθρικών Τρόπων Ενεργείας, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα ως προς την αποτελεσματικότητα των υφισταμένων Σχεδίων.
3. Είναι δύσκολο να εκτιμηθούν, ακόμη και με περιγραφικό τρόπο, τα αποτελέσματα που μπορεί να επιτύχει ο αντίπαλος, εφαρμόζοντας κάποια από τις δυνατότητες που έχει, καθώς αυτές εξαρτώνται από τον χρόνο και τον τόπο εφαρμογής τους.
4. Δεν μπορεί να υπάρξει ασφαλής εκτίμηση για τον τρόπο με τον οποίο θα αντιδράσουν οι συμμαχικές και οι γειτονικές χώρες σε αντίστοιχες περιπτώσεις καθώς οι συμμαχίες διαμορφώνονται κατά περίπτωση και με γνώμονα το συμφέρον.
5. Τα αποτελέσματα που θα προκύψουν από τη διεξαγωγή του πολεμικού παιγνίου δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την εκπόνηση Ενδεχόμενων Σχεδίων, με πιθανούς τρόπους αντίδρασης της χώρας, καθώς θα υπάρχει μεγάλος αριθμός Προϋποθέσεων Σχεδίασης.

Οι παραπάνω δυσχέρειες προκύπτουν από τον πολύπλοκο και πολυδιάστατο χαρακτήρα μιας κρίσης ή ενός θερμού επεισοδίου καθώς και από τη δυσκολία πρόβλεψής τους. Είναι λοιπόν κατανοητό ότι η προσομοίωση τέτοιων καταστάσεων και η εφαρμογή του πολεμικού παιγνίου δεν είναι εύκολο να πραγματοποιηθούν. Παρ' όλα αυτά δεν είναι αδύνατο.

Για εκπαιδευτικούς λόγους, μπορούν να αξιοποιηθούν περιστατικά κρίσεων ή θερμών επεισοδίων του παρελθόντος, ως βάση για τη δημιουργία ενός σεναρίου. Στη συνέχεια, μπορούν να χρησιμοποιηθούν κάποιες από τις υπάρχουσες εχθρικές δυνατότητες, για την εκπόνηση εχθρικών Τρόπων Ενεργείας και διατύπωση της εχθρικής Επιθυμητής Τελικής Κατάστασης. Αντίστοιχα, λαμβάνοντας υπόψη τις υπάρχουσες διεθνείς και διακρατικές συνθήκες, σε συνδυασμό με τις διατάξεις του Διεθνούς Δικαίου, είναι εφικτή η διατύπωση της πιθανής αντίδρασης των συμμαχικών και γειτονικών κρατών στις καταστάσεις που περιγράφει το σενάριο.

Με τις παραπάνω παραδοχές είναι δυνατή η διεξαγωγή πολεμικού παιγνίου κατά τη διάρκεια Ασκήσεων Χειρισμού Κρίσεων, με τη συμμετοχή όλων

των εμπλεκομένων με τη διαχείριση μιας κρίσης ή ενός θερμού επεισοδίου φορέων και υπηρεσιών, επιτυγχάνοντας τα παρακάτω:

1. Κατανόηση απ' όλους τους εμπλεκομένους, μέρους των απειλών που είναι πιθανόν να αντιμετωπιστούν στο μέλλον, των στενών χρονικών περιθωρίων αντίδρασης και της πολυπλοκότητας αντίστοιχων καταστάσεων.
2. Εντοπισμό δυσχερειών στον συντονισμό ενεργειών των διαφόρων φορέων και υπηρεσιών καθώς και τυχόν διαδικασιών που χρήζουν βελτίωσης.
3. Έλεγχο της υπάρχουσας Δομής Διοικήσεως και Ελέγχου των εμπλεκομένων δυνάμεων, προκειμένου να διαπιστωθεί, αν μπορεί να ανταποκριθεί σε αντίστοιχες καταστάσεις καθώς και μελέτη τρόπων βελτίωσης.
4. Κατανόηση της μεθόδου εργασίας, των υποχρεώσεων, των δυνατοτήτων και αδυναμιών των λοιπών εμπλεκομένων φορέων και υπηρεσιών.
5. Προαγωγή της συνεργασίας και του συντονισμού μεταξύ των φορέων και των υπηρεσιών.
6. Πρακτική εκπαίδευση των συμμετεχόντων στην εφαρμογή του Εθνικού Συστήματος Συναγερμού (ΕΘΣΥΣΥ), στην εκτίμηση καταστάσεως και στη λήψη απόφασης.

Εφαρμογή πολεμικών παιγνίων κατά την κρίση/θερμό επεισόδιο

Κατά τη διάρκεια μιας κρίσης ή ενός θερμού επεισοδίου οι δυσχέρειες στην εφαρμογή των πολεμικών παιγνίων είναι:

1. Δυσκολία εκτίμησης των προθέσεων, των Αντικειμενικών Σκοπών και της Επιθυμητής Τελικής κατάστασης του εχθρού. Καθώς ο αντίπαλος προσπαθεί να αποκομίσει οφέλη με την απειλή χρήσης βίας, αποκρύπτει τις πραγματικές προθέσεις του και προβάλλει δυνατότητες μεγαλύτερες ή διαφορετικές από αυτές που σχεδιάζει να χρησιμοποιήσει. Επιπλέον, καθώς η κατάσταση εξελίσσεται, είναι πιθανόν να τροποποιηθούν οι εχθρικές προθέσεις προκειμένου να επιτευχθεί μεγαλύτερο κέρδος.
2. Ύπαρξη περιορισμένου διαθέσιμου χρόνου για την πλήρη ανάπτυξη φίλων Τρόπων Ενεργείας και τη διεξαγωγή πολεμικού παιγνίου, προκειμένου να επιλεγεί ο καταλληλότερος για την αντιμετώπιση της καταστάσεως.

Τα παραπάνω δεν αποκλείουν τη διεξαγωγή του πολεμικού παιγνίου κατά τη διάρκεια μιας κρίσης ή ενός θερμού επεισοδίου, με την προϋπόθεση ότι υπάρχει εκπαιδευμένο προσωπικό και κατάλληλες υποδομές για να το υποστηρίξουν. Σε περίπτωση εφαρμογής, τα οφέλη που θα προκύψουν είναι:

1. Σύγκριση και επιλογή του καλύτερου φίλιου Τρόπου Ενεργείας για την επίτευξη των Εθνικών Αντικειμενικών Σκοπών. Λόγω πίεσης χρόνου, η σύγκριση

αναμένεται να γίνει με χρήση του πίνακα πλεονεκτημάτων – μειονεκτημάτων.

2. Συντονισμός των ενεργειών και χρονισμός της επιχείρησης που έχει αποφασιστεί. Τα παραπάνω είναι ιδιαίτερα σημαντικά λόγω του μεγάλου αριθμού υπηρεσιών και φορέων που εμπλέκονται στον χειρισμό μιας κρίσης ή ενός θερμού επεισοδίου.

Δυνατότητες – αξιοπιστία των πολεμικών παιγνίων

Η εφαρμογή του πολεμικού παιγνίου σε περιόδους κρίσεων και θερμών επεισοδίων είναι εφικτή υπό προϋποθέσεις. Η έλλειψη χρόνου δυσχεραίνει την προετοιμασία και τη διεξαγωγή του πολεμικού παιγνίου, επηρεάζοντας σημαντικά την ορθότητα των συμπερασμάτων που εξάγονται απ' αυτό, όχι όμως και την αξιοπιστία του. Η ύπαρξη εκπαιδευμένου στα πολεμικά παίγνια προσωπικού και κατάλληλων υποδομών, καθιστούν εφικτή την αποτελεσματική χρήση τους σε αντίστοιχες καταστάσεις, συνδράμοντας σημαντικά στον έγκαιρο και αποτελεσματικό χειρισμό τους.

Συμπεράσματα

Το πολεμικό παίγνιο είναι μια τεχνική συγκρίσεως τρόπων χειρισμού πιθανών μελλοντικών καταστάσεων, που εκτός από τις Ένοπλες Δυνάμεις, βρίσκει εφαρμογή και σε άλλους τομείς, όπως η πολιτική και η διοίκηση επιχειρήσεων. Η αποκτηθείσα εμπειρία από τη μέχρι σήμερα εφαρμογή των πολεμικών παιγνίων από τις ελληνικές, αλλά και από τις συμμαχικές Ένοπλες Δυνάμεις, σε συνδυασμό με την εξέλιξη των πληροφοριακών συστημάτων, έχει συμβάλλει σημαντικά στην εξέλιξη του τρόπου διεξαγωγής τους και στην αξιοπιστία των εξαγόμενων συμπερασμάτων.

Η εφαρμογή του πολεμικού παιγνίου κατά τη διαδικασία επιχειρησιακής σχεδίασης διαδραματίζει σημαντικό ρόλο για την ολοκλήρωσή της. Υποστηρίζει τη σύγκριση των Τρόπων Ενεργείας, με σκοπό την επιλογή του καλύτερου για την εκπλήρωση της αποστολής και την εκπόνηση του αντίστοιχου Σχεδίου Επιχειρήσεων. Επιπλέον, αποτελεί τον μοναδικό μηχανισμό επανεξέτασης των υπάρχοντων Σχεδίων, ώστε να διαπιστωθεί ότι αυτά παραμένουν επίκαιρα και βιώσιμα. Η ποιότητα των αποτελεσμάτων του είναι άμεσα εξαρτημένη από την κατάλληλη προετοιμασία, τον βαθμό εκπαίδευσης των εμπλεκόμενων καθώς και την ικανότητα και εμπειρία του Διευθυντή. Δεν αποτελεί εγγύηση επιτυχίας, δεν παρέχει απαντήσεις, ούτε μπορεί να φωτίσει πτυχές ενός προβλήματος, αλλά συνδράμει στην ανάπτυξη, στην επιλογή και στον χρονισμό του καλύτερου για την εκπλήρωση της αποστολής Τρόπου Ενεργείας.

Η επιχειρησιακή εκπαίδευση έχει επίσης επηρεαστεί από τα πολεμικά παίγνια. Οι υπάρχοντες εξομοιωτές οπλικών συστημάτων και μέσων, παρέχουν τη δυνατότητα ρεαλιστικής εκπαίδευσης, χωρίς οικονομικό κόστος, φθορά μέσων και απειλή για το προσωπικό και το περιβάλλον. Η εξομοίωση πεδίων ασκήσεων επιτρέπει την αναπαράσταση πολύπλοκων σεναρίων, τη σύνθεση

εικονικών επιχειρήσεων και την εξάσκηση στη διαδικασία λήψης απόφασης. Παράλληλα, επιτρέπει την αξιολόγηση των δυνατοτήτων οπλικών συστημάτων και μέσω στο πεδίο της μάχης και την εκτίμηση των επιδράσεων τους επί του αντιπάλου.

Σε καταστάσεις χειρισμού κρίσεων και θερμών επεισοδίων, η κυριότερη δυσχέρεια για την εφαρμογή των πολεμικών παιγνίων είναι ο μικρός διαθέσιμος χρόνος. Παρ' όλα αυτά, το πολεμικό παίγνιο μπορεί να χρησιμοποιηθεί κατά τις Ασκήσεις Χειρισμού Κρίσεων για την αξιολόγηση των υπαρχόντων Σχεδίων και την εξάσκηση του προσωπικού των εμπλεκόμενων φορέων και υπηρεσιών, στις καθορισμένες απ' αυτά διαδικασίες. Η τακτική άσκηση του προσωπικού στη διαχείριση καταστάσεων που πιθανόν θα κληθεί να αντιμετωπίσει, θα δημιουργήσει το κατάλληλο υπόβαθρο για τη διεξαγωγή πολεμικού παιγνίου και σε περιόδους κρίσεων και θερμών επεισοδίων.

Βιβλιογραφία

Βιβλία

Ήφαιτος Παναγιώτης, «Ιστορία, Θεωρία και Πολιτική Φιλοσοφία των Διεθνών Σχέσεων», Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 1999.

Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, «Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως Σήμερα», Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2008.

Κονδύλης Παναγιώτης, «Θεωρία του Πολέμου», Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, 1999.

Κουσκουβέλης Ηλίας, «Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις», Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2010.

Λυμπερής Χρήστος, «Εθνική Στρατηγική και Χειρισμός Κρίσεων». Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2009.

Πλατσίδου Μαρία, «Η Συναισθηματική Νοημοσύνη», Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2010.

Μελέτες – Δημοσιεύσεις

Boin Arjen, «Challenges of Crisis Management», Sage, London 2008.

Brennan Richard, «Protecting the Homeland, Insights From Army Wargames», RAND, Santa Monica 2002.

Cayarci Erdal, «NATO's Joint Warfare Centre Perspective on CAX Support Tools and Requirements», Joint Warfare Centre, Stavanger 2006.

Cornell Tim, Thomas B Allen, «War and Games», Boydell Press, San Marino 2002.

Hansen Donald, «Can Decentralized Command and Control Doctrine Complement Networkcentric Warfare», Naval War College, Newport 2004.

Jacobs Robert, Brooks Peter, «Computer Assisted Exercises – Background», Institute for Defense Analyses, Virginia 2003.

Marijn Janssen, JinKyu Lee, Nitesh Bharosa, Cresswell Anthony, «Advances in multi-agency disaster management: Key elements in disaster research», Delft University of Technology, Delft 2009.

Rolfe John, Saunders Danny, Powel Tony, «Simulations and Games for Emergency and Crisis Management», Psychology Press, London 1998.

Schelling Thomas, «The Strategy of Conflict», Massachusetts Harvard University Cambrige, London 1981.

Διατριβές

Ανδριώτης Γεώργιος, Τχης (ΠΖ), «Η χρήση των πολεμικών παιγνίων (με Η/Υ ή Σκέτς) στα στάδια της επιχειρησιακής σχεδίασης διεθνώς. Είναι δυνατή η εφαρμογή του στις ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις;», Θεσσαλονίκη 2010.

Σέργης Κωνσταντίνος, Πλωτάρχης ΠΝ, «Θεωρία Παιγνίων και πράξη στις ημέτερες Ένοπλες Δυνάμεις: Μπορεί η Θεωρία Παιγνίων να αποτελέσει εργαλείο στη διαδικασία λήψης απόφασης σε περίοδο κρίσης ή πολέμου;», Θεσσαλονίκη 2015.

Στρατιωτικά Δημοσιεύματα

ΓΕΕΘΑ/ΔΔΔ. «Διακλαδικό Δόγμα Πληροφοριών», Αθήνα 2013.
«Στρατιωτικό Στρατηγικό Δόγμα», Αθήνα 2013.

ΔΚ 0-4, «Κοινή Ορολογία ΕΔ», ΓΕΕΘΑ, Αθήνα 2006.

ΔΚ 2-1, «Επιχειρησιακή Σχεδίαση Ενόπλων Δυνάμεων», ΓΕΕΘΑ, Αθήνα, 2012.

Έδρα Διακλαδικού Αμυντικού Προσανατολισμού ΑΔΙΣΠΟ, «Σημειώσεις Λήψης Απόφασης», ΑΔΙΣΠΟ, Θεσσαλονίκη 2015.

ΣΚ42-1, «Στρατιωτική Ορολογία», ΓΕΣ, 2001.

Bimstiel Marc, Kammemer Michael, Kerm Stefan, May Thomas, Noeske Andreas, Reershemius Ingo, Seglitz Christoph, Walther Marc-Andre, «Wargaming, Guide to Preparation and Execution» Fuhrungakademie Der Bundeswehr, Hamburg,

SHAPE, «Allied Command Operations Comprehensive Operations Planning Directive v2.0», SHAPE, Mons 2013.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Ταγματάρχης (ΠΖ) Αντώνιος Δήμος γεννήθηκε στα Ιωάννινα στις 30 Ιανουαρίου 1976. Εισήχθη στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων το 1993 και αποφοίτησε το 1997, οπότε και ονομάστηκε Ανθυπολοχαγός Πεζικού. Έχει αποφοιτήσει επιτυχώς από όλα τα προβλεπόμενα για το βαθμό του σχολεία του όπλου του, την Σχολή Διοικήσεων και Επιτελών και την Ανωτάτη Διακλαδική Σχολή Πολέμου. Έχει παρακολουθήσει το Joint Operations Planning Group (JOPG) Course στο NATO School Oberammergau (NSO) στην Γερμανία. Είναι πιστοποιημένος εκπαιδευτής στο λογισμικό Tool for Operational Planning Functional Areas Service (TOPFAS) που χρησιμοποιεί το NATO κατά την διαδικασία επιχειρησιακής σχεδίασης. Ήταν εκπαιδευτής στη 2η Εκπαιδευτική Σειρά του Διεθνούς Σχολείου Επιχειρησιακής Σχολείου (ΔΙΣΕΣ) που διεξήχθη στην ΑΔΙΣΠΟ. Έχει υπηρετήσει σε διάφορες Μονάδες ως Διμοιρίτης, Διοικητής Λόχου, Αξκός 2ου – 3ου – 4ου Γραφείου και Υποδιοικητής Μονάδος. Επιπλέον στο NRDC-GR ως Επιτελής Διεύθυνσης Σχεδίων και Πολιτικής (G5) και ως Διευθυντής Επιτελικού Γραφείου του Επιτελάρχη (COS MA). Την παρούσα περίοδο υπηρετεί στην 50 Μ/Κ Ταξιαρχία «ΑΨΟΣ», ως Διευθυντής 3ου ΕΓ. Του έχουν απονεμηθεί όλα τα μετάλλια και οι διαμνημονεύσεις που προβλέπονται και αντιστοιχούν στο βαθμό του. Ομιλεί Αγγλικά και Τουρκικά. Είναι παντρεμένος και έχει μία κόρη.

"Ο Αμυντικός σχεδιασμός. Βελτιστοποίηση του τρόπου μετατροπής της στρατηγικής σε αμυντικό σχεδιασμό"

του Ανχη (ΠΒ) Νικολάου Β. Ζάρα, σπουδαστού 13ης ΕΣ της ΑΔΙΣΠΟ

Εισαγωγή

Ο αμυντικός σχεδιασμός είναι μια σύνθετη διαδικασία που επηρεάζει τη μελλοντική αποτελεσματικότητα και αποδοτικότητα της άμυνας μιας χώρας. Μέσω αυτής της διαδικασίας, επιδιώκεται όπως εξασφαλισθεί ότι ένα έθνος έχει τις απαραίτητες δυνάμεις, μέσα, εγκαταστάσεις και δυνατότητες για να εκπληρώσει τους Στρατηγικούς Στρατιωτικούς Αντικειμενικούς Σκοπούς (ΑΝΣΚ) του σε ολόκληρο το φάσμα των πιθανών αποστολών του, με μακροπρόθεσμο ορίζοντα. Αντιπροσωπεύει, δηλαδή, τα εργαλεία για τη μετατροπή των ΑΝΣΚ της άμυνας και των διαθέσιμων πηγών εθνικής ισχύος μιας χώρας σε στρατιωτικές δυνατότητες, οι οποίες θα ικανοποιούν την εθνική ασφάλεια για το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα.

Ο μακροπρόθεσμος αμυντικός σχεδιασμός βοηθά στην εκτίμηση των μελλοντικών κινδύνων-αναγκών (needs) και διευκολύνει στην προετοιμασία για την αντιμετώπισή τους, αυξάνοντας την πιθανότητα επιτυχίας. Τέλος, μέσα από προσεκτική εξέταση των αμυντικών ικανοτήτων/δυνατοτήτων¹ (capabilities), οδηγεί στην βέλτιστη κατανομή των πόρων βάσει προτεραιοτήτων για την καλύτερη αναβάθμιση αμυντικών συστημάτων, δομών και διαδικασιών.

Λαμβάνει σαν δεδομένα τα εθνικά συμφέροντα και τους στόχους εθνικής ασφάλειας και εν συνεχεία, μετά από επεξεργασία, έχει ως παραγόμενο προϊόν τα απαραίτητα στοιχεία για τη σύνταξη της Δομής Δυνάμεων (ΔΔ) μιας χώρας. Η ΔΔ καθορίζει τις αλλαγές που απαιτούνται να γίνουν σε όλες τις πτυχές των στρατιωτικών δυνατοτήτων στην πάροδο του χρόνου και καθορίζει προτεραιότητες για ανάπτυξη στοχευμένου μεσοπρόθεσμου -βραχυπρόθεσμου προγραμματισμού. Δεδομένου του σημαντικού χρονικού διαστήματος που αναγκαιοί για την εφαρμογή μιας νέας ΔΔ -κυρίως λόγω του μεγάλου απαιτούμενου χρόνου για την ανάπτυξη, εξέλιξη και απόκτηση μέσω- ο μακροπρόθεσμος αμυντικός σχεδιασμός, συνήθως, εστιάζει σε χρονικό ορίζοντα δέκα έως τριάντα χρόνων (NATO/RTO 2003).

Για τα ελληνικά δεδομένα, ο Εθνικός Αμυντικός Σχεδιασμός (ΕΑΣ) αποτελεί τη θεμελιώδη διαδικασία, όπου βασίζεται η δομή, η οργάνωση, ο εξοπλισμός και τελικά η συνολική αποτελεσματικότητα των Ενόπλων Δυνάμεων (ΕΔ) της χώρας και εξετάζεται για χρονικό διάστημα δεκαπέντε ετών. Με δεδομένη τη σπουδαιότητά του, προκύπτει η αναγκαιότητα διαρκούς βελτίωσης της διαδικασίας και εξεύρεσης τρόπων αύξησης του παραγομένου αποτελέσματος αυτής, αλλά προπαντός της ανταποκρισιμότητάς του στις όποιες κυβερνητικές επιλογές.

1. Με τον όρο δυνατότητα περιγράφεται το σύνολο της δύναμης και της ικανότητας.

Σκοπός, λοιπόν, της μελέτης, περίληψη της οποίας αποτελεί το παρόν κείμενο, είναι η ανάδειξη της βέλτιστης, για τα ελληνικά δεδομένα, γενικής μεθοδολογίας στον αμυντικό σχεδιασμό. Ιδιαίτερα στις μέρες μας, όπου η οικονομική κρίση επηρεάζει σημαντικά πολλούς τομείς της λειτουργίας του κράτους -χωρίς να αφήνει ανεπηρέαστη την εθνική άμυνα- η υιοθέτηση της καταλληλότερης μεθοδολογίας καθίσταται απολύτως απαραίτητη.

Κύριες Προσεγγίσεις στον Αμυντικό Σχεδιασμό στο NATO

Στην πάροδο των ετών, έχουν εφαρμοστεί διάφορες προσεγγίσεις στον τομέα του μακροπρόθεσμου αμυντικού σχεδιασμού. Κάθε μία από αυτές, προέρχεται από συγκεκριμένη προοπτική σχετικά με το πρόβλημα. Το σχετικό εγχειρίδιο του NATO διακρίνει τις ακόλουθες περιπτώσεις (NATO/RTO 2003):

- Σχεδιασμός «Άνω προς τα Κάτω» (Top-Down Planning)
- Αποφυγή Ρίσκου (Risk Avoidance)
- Σχεδιασμός Περιορισμένων Πόρων (Resource-Constrained Planning)
- Τεχνολογική Βελτίωση (Technology Optimism)
- Εξελικτικός Σχεδιασμός (Incremental Planning)
- Ιστορική Εξέλιξη (Historical Extension)
- Σχεδιασμός Ανάπτυξης Επιχειρησιακών Δυνατοτήτων (Capability-Based Planning)
- Σχεδιασμός Αντιμετώπισης Συγκεκριμένων Σεναρίων (Scenario-Based Planning)
- Σχεδιασμός Αντιμετώπισης Συγκεκριμένης Απειλής (Threat-Based Planning)

Επικρατούσες Μεθοδολογίες

Ο αμυντικός σχεδιασμός σπάνια χρησιμοποιεί αποκλειστικά μία μέθοδο. Στην πράξη, εκμεταλλεύεται τα χαρακτηριστικά διαφορετικών μεθοδολογιών, κάνοντας χρήση συνδυασμών αυτών. Βάσει, όμως, της διεθνούς εμπειρίας και της εφαρμογής από διάφορα κράτη, οι επικρατούσες μεθοδολογίες είναι οι παρακάτω:

Σχεδιασμός Αντιμετώπισης Συγκεκριμένης Απειλής (Threat-Based Planning)

Η υπόψη μεθοδολογία προχωρά σε εκτίμηση, ανά Θέατρο Επιχειρήσεων, της συνολικής εχθρικής μαχητικής ισχύος, αξιολογεί τις δυνατότητές του και υπολογίζει τις απαιτούμενες δυνάμεις για την αντιμετώπιση τους, προτείνοντας ποιοτικές και ποσοτικές λύσεις. Κύριο μειονέκτημά της είναι ότι η μέθοδος αυτή ευνοεί τον «ανταγωνισμό των εξοπλισμών», γεγονός το οποίο αντίκειται στις νέες αντιλήψεις οργάνωσης και λειτουργίας των ΕΔ.

Σχεδιασμός Ανάπτυξης Επιχειρησιακών Δυνατοτήτων για Αντιμετώπιση Συγκεκριμένων Σεναρίων (Συνδυασμός των «Capability - Based» και «Scenario - Based» Planning)

Η μέθοδος αυτή εφαρμόζεται από τις πλέον προηγμένες χώρες και οργανισμούς, καθώς παρέχει τα βέλτιστα αποτελέσματα. Συνδυάζοντας τις δύο μεθόδους, εξασφαλίζει ακρίβεια υπολογισμών και κάλυψη του συνόλου των αποστολών. Για να πετύχει τη μέγιστη απόδοση, εξετάζει την εκτέλεση κάθε πιθανής αποστολής, εναντίον υποθετικού εχθρού σε τόπο και χρόνο, με βάση τις πιθανότερες καταστάσεις σχεδίασης (σενάρια). Παράλληλα, εξασφαλίζει και υπολογίζει όχι μόνο το μέγεθος των δυνάμεων (ποσοτική απαίτηση), αλλά και τις αναγκαίες απαιτήσεις βελτίωσης των δυνατοτήτων τους (μετεξέλιξη των δυνάμεων, αλλαγές της δομής τους, ενσωμάτωση νέων οπλικών συστημάτων, χρήση προηγμένης τεχνολογίας, πολλαπλασιαστών ισχύος, κ.λπ.).

Η φύση των σύγχρονων συγκρούσεων και οι αβεβαιότητες στο περιβάλλον ασφαλείας έχουν προκαλέσει, σήμερα, σε όλη την Ευρω - Ατλαντική κοινότητα μια στροφή από τον σχεδιασμό αντιμετώπισης συγκεκριμένης απειλής στον σχεδιασμό ανάπτυξης επιχειρησιακών δυνατοτήτων για αντιμετώπιση συγκεκριμένων σεναρίων (Zrnic 2008).

Ιδιαιτερότητες της Ελλάδας οι οποίες Επηρεάζουν τον Αμυντικό Σχεδιασμό

Για τη χώρα μας, ο αμυντικός σχεδιασμός δεν πρέπει να εξετάζεται - μόνο- με βάση υποθετικά σενάρια έναντι άγνωστου εχθρού, αλλά πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη η υπάρχουσα απειλή. Μία απειλή αδιαμφισβήτητη, σαφής, ορατή και κατά περιόδους, απροκάλυπτα προκλητική. Παράλληλα, οι εξελίξεις στο επίπεδο των ασύμμετρων απειλών οδηγούν στο σχεδιασμό για αντιμετώπιση κάθε πιθανού σεναρίου έναντι δύσκολα αναγνωρίσιμων αντιπάλων.

Αν συνυπολογιστούν η σημαίνουσα γεωστρατηγική αξία της Ελλάδας, οι τελευταίες γεωπολιτικές εξελίξεις, η ραγδαία πληθυσμιακή ανάπτυξη γειτονικών κρατών, μαζί με τα δεδομένα του δημογραφικού προβλήματος και της δημοσιονομικής κρίσης που μαστίζει τη χώρας μας, η υπάρχουσα απειλή θα τείνει διογκούμενη. Ως εκ τούτου, είναι αναγκαία η διατήρηση στο μέγιστο δυνατό επίπεδο όλων των παραγόντων ισχύος της χώρας και ιδιαίτερα του αξιόμαχου των ΕΔ, μέσα από ένα ορθολογικό και προσανατολισμένο στην υπάρχουσα απειλή αμυντικό σχεδιασμό.

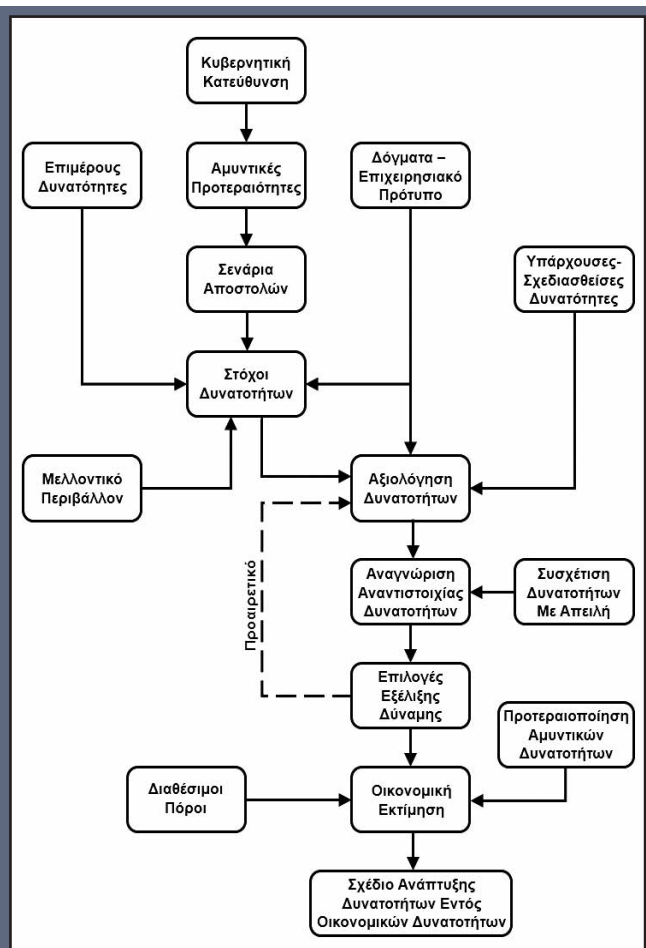
Βέλτιστη Προσέγγιση για τα Ελληνικά Δεδομένα

Η μεθοδολογία σχεδιασμού που χρησιμοποιείται στη χώρα μας βασίζεται στην αντιμετώπιση συγκεκριμένης απειλής. Η μέθοδος αυτή, προσεγγίζει την απειλή ως έννοια με συγκεκριμένα - μετρήσιμα αριθμητικά δεδομένα. Εφαρμόζεται έως σήμερα επί σειρά δεκαετιών και εγκλωβίζει το σχεδιασμό σε αριθμητικές αναλογίες δυνάμεων και μέσων. Η μελέτη, λαμβάνοντας υπόψη τα αριθμητικά δεδομένα της συγκεκριμένης απειλής, οδηγεί νομοτελειακά/μοιρολατρικά σε ψυχρή, λογιστική αντιπαράθεση αριθμών, που απαιτεί τη δημιουργία ενός Στρατού υπερβολικού μεγέθους για τις δυνατότητες της χώρας.

Όπως αναλύθηκε παραπάνω, η διεθνής τάση στον αμυντικό σχεδιασμό αφορά στον σχεδιασμό ανάπτυξης επιχειρησιακών δυνατοτήτων για αντιμετώπιση συγκεκριμένων σεναρίων. Ωστόσο, η Ελλάδα δεν μπορεί να σχεδιάζει όπως οι χώρες οι οποίες δεν έχουν κάποια άμεση απειλή για τα σύνορα και τα εθνικά συμφέροντά τους. Ως εκ τούτου, θα επιχειρηθεί η παρουσίαση μίας μεθοδολογίας, η οποία θα εκμεταλλεύεται τα πλεονεκτήματα που προσφέρει η παραπάνω προσέγγιση, αλλά θα είναι προσαρμοσμένη στην ύπαρξη συγκεκριμένης απειλής.

Ανάλυση Μεθοδολογίας

Λόγω της πολυδιάστατης φύσης του αντικειμένου της αμυντικής σχεδίασης, η ανάλυση της ενδεικτικής μεθοδολογίας γίνεται στη βάση μιας «κατά στάδια» περιγραφής της. Τα γενικά στάδια της προτεινόμενης διαδικασίας φαίνονται στην Εικόνα 1.

Εικόνα 1. Σχεδιάγραμμα γενικής διαδικασίας μακροπρόθεσμου αμυντικού σχεδιασμού

Η παραπάνω γραφική απεικόνιση σχεδιάστηκε βασισμένη στη διαδικασία, που περιγράφεται στον «Οδηγό για τον σχεδιασμό ανάπτυξης επιχειρησιακών δυνατοτήτων-Guide to capability-based planning» **Σφάλμα! Το αρχείο προέλευσης της αναφοράς δεν βρέθηκε.**, τροποποιώντας (αλλάζοντας, προσθέτοντας ή αφαιρώντας) διάφορα στάδια / διαδικασίες, έτσι ώστε να ανταποκρίνονται στα ελληνικά δεδομένα και στις προαναφερθείσες απαιτήσεις του αμυντικού σχεδιασμού. Τα στάδια της αναλύονται παρακάτω:

Επιμέρους Δυνατότητες

Διαιρώντας τις επιχειρησιακές α-

παιτήσεις σε μικρότερες ομάδες, καθίσταται δυνατή η επεξεργασία των δεδομένων στο επιθυμητό επίπεδο λεπτομέρειας και ακρίβειας. Επιπροσθέτως, η προσεγμένη επιλογή των επιμέρους επιχειρησιακών δυνατοτήτων μειώνει τον αριθμό των εγγραφών (αποφυγή διπλοεγγραφών) συγκεκριμένων απαιτήσεων για αμυντικούς εξοπλισμούς (TTCP 2004).

Σε αυτό το στάδιο, λοιπόν, θα πρέπει να συγκεράζονται οι απαιτήσεις (οργανωτικές, εξοπλιστικές) όλων των Κλάδων και να προκύπτουν οι κοινές ανάγκες ανάπτυξης δυνατοτήτων, οι οποίες θα επιδιωχθεί (και συμφέρει) να αντιμετωπισθούν ενιαία. Αυτή η κατάτμηση σε επιμέρους επιχειρησιακές απαιτήσεις θα πρέπει να βασίζεται στην προσπάθεια επίτευξης γενικότερων επιχειρησιακών αποτελεσμάτων, πολλές φορές κοινών για περισσότερους του ενός Όπλου ή Κλάδου (π.χ. Αεράμυνα) και να μην προσανατολίζεται στην απλή αντικατάσταση συγκεκριμένων (κατά Όπλο ή Κλάδο) οπλικών συστημάτων ή μέσων. Έτσι, επιτυγχάνεται η ουσία της διακλαδικότητας, η μέγιστη συνεργασία και η πιο συμφέρουσα τελεσφόρηση των προσπαθειών των Κλάδων των ΕΔ.

Δόγματα – Επιχειρησιακό Πρότυπο

Η διαδικασία του μακροπρόθεσμου αμυντικού σχεδιασμού πρέπει να εξετάζει τη μέθοδο με την οποία μία δύναμη θα ενεργήσει στο μέλλον. Αυτή, γενικά, δίδεται από τα δόγματα (στρατηγικά, επιχειρησιακά, ειδικά, κ.λπ.) και τα επιχειρησιακά πρότυπα (operational concepts) κάθε χώρας ή δύναμης.

Το Στρατηγικό Δόγμα, το οποίο καθορίζει και τον επιχειρησιακό σχεδιασμό, οφείλει να συνδυάσει τη φύση των μελλοντικών απειλών για την χώρα σε συνδυασμό με τον τύπο των επιχειρήσεων τις οποίες θα κληθούν να αναλάβουν οι ΕΔ για την εξάλειψή τους.

Η χρήση καινοτομιών, οι οποίες εκμεταλλεύονται νέες τεχνολογίες, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη στην ανάπτυξη και εφαρμογή των προτύπων αυτών. Παράλληλα, τα επιχειρησιακά πρότυπα θα πρέπει να επικαιροποιούνται τακτικά, ώστε να μην οδηγούν στη διαμόρφωση μίας δύναμης ακατάλληλης για τις σχεδιαζόμενες επιχειρήσεις.

Συνεπώς, καθίσταται απαραίτητη η μελέτη και εξέταση των εγκεκριμένων εθνικών δογμάτων και επιχειρησιακών προτύπων (για τα ελληνικά δεδομένα και του ΓΕΣΑΧ²), τα οποία θα οδηγήσουν στην ορθή επιλογή και αξιολόγηση των στόχων δυνατοτήτων. Συναφώς, στο στάδιο αυτό, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και οι σχετικές δεσμεύσεις/υποχρεώσεις της χώρας προς συμμαχίες και οργανισμούς (NATO, ΕΕ), επιτυγχάνοντας οικονομία και τυποποίηση.

Μελλοντικό Περιβάλλον

Στο μελλοντικό περιβάλλον υπεισέρχονται τόσο ο παράγοντας απειλή, όσο και η διαμόρφωση νέων τεχνολογιών. Η διαμορφούμενη οικονομική κατά-

σταση της χώρας αφορά επίσης στο μέλλον, όμως αυτή εξετάζεται σε μεταγενέστερο στάδιο.

Ο «Σχεδιασμός Αντιμετώπισης Συγκεκριμένης Απειλής» βασίζεται στον προσδιορισμό πιθανών αντιπάλων και στην εκτίμηση των σημερινών και των μελλοντικών δυνατοτήτων τους. Βασική επιδίωξη αυτού του σχεδιασμού είναι η ανάπτυξη ειδικών δυνατοτήτων που θα υπερβαίνουν τις εχθρικές (Zrnic 2008).

Αντίστοιχα, ο «Σχεδιασμός Ανάπτυξης Επιχειρησιακών Δυνατοτήτων για Αντιμετώπιση Συγκεκριμένων Σεναρίων» εξετάζει (μέσω σεναρίων) τις μελλοντικές αποστολές, όχι όσον αφορά στην καταπολέμηση συγκεκριμένων αντιπάλων, αλλά, αντίθετα, για εντοπισμό των γενικών έργων που απαιτείται να εκτελεστούν και των δυνατοτήτων που απαιτούνται να αναπτυχθούν για την επίτευξη τους (Zrnic 2008).

Καθώς, η προτεινόμενη μεθοδολογία συνδυάζει τα παραπάνω, η εξέταση των σεναρίων που έχουν αναπτυχθεί στο προηγούμενο στάδιο της διαδικασίας πρέπει, σε αυτό το στάδιο, να λαμβάνει υπόψη τον παράγοντα απειλή, στο-
χευμένα (καθώς αυτή είναι δεδομένη για τη χώρα μας) και να αναλύονται οι δυνατότητες της (σε προσωπικό, μέσα, τεχνολογία, κ.λπ.).

Παράλληλα, στο ταχέως εξελισσόμενο περιβάλλον του 21ου αιώνα, πρέπει να γίνεται εκμετάλλευση της νέας αλλά και της επόμενης τεχνολογίας. Τα δεδομένα που εισάγονται για τη διαμόρφωση των στόχων δυνατοτήτων θα πρέπει, παρακολουθώντας τις τάσεις της τεχνολογίας και εκμεταλλευόμενα σύγχρονα κέντρα ανάπτυξης της, να παρέχουν νέα κουλτούρα και φιλοσοφία, η οποία θα διαμορφώνει, ως υποπροϊόντα, σύγχρονα δόγματα και πολιτικές.

Στόχοι Δυνατοτήτων

Η θέσπιση στόχων παρέχει τα μέσα για την οριοθέτηση του επιθυμητού επιπέδου των δυνατοτήτων που απαιτούνται για την επίτευξη των τεθέντων ΑΝΣΚ (TTCP 2004). Είναι το πιο απαιτητικό κομμάτι της διαδικασίας και προϋποθέτει συνδυασμό φαντασίας και σχετικής εμπειρίας. Οι στόχοι αυτοί αναπτύσσονται για το ίδιο χρονικό πλαίσιο για το οποίο σχεδιάζονται τα διάφορα σενάρια αποστολών.

Καθώς οι ΕΔ, ενδεχομένως, δεν θα είναι σε θέση να εκτελέσουν ταυτόχρονα το σύνολο των αποστολών τους (κύρια απειλή, θερμά επεισόδια, ασύμμετρες απειλές, διεθνής παρουσία κ.λπ.), είναι αναγκαίο να καθοριστούν οι δυνατότητες που πρέπει να αναπτυχθούν, ώστε να ικανοποιούνται οι πλέον επιβεβλημένες.

Για τα ελληνικά δεδομένα αυτές περιγράφονται με το Επιθυμητό Επίπεδο Εθνικών Αμυντικών Επιδιώξεων (ΕΕΕΑΕ), όπως αποτυπώνεται στην ΕΘΣΣ. Απαιτείται, δηλαδή, να καθοριστούν οι δυνατότητες των ΕΔ, εκφρασμένες σε επίπεδο δυνάμεων και αριθμό – φύση – είδος επιχειρήσεων που είναι σε θέση

να διαχειριστούν/αντιμετωπίσουν, ταυτόχρονα, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές περιβάλλον σε συνάρτηση με τον παράγοντα χρόνο.

Συνεπώς, το ΕΕΕΑΕ παρέχει έναν χρήσιμο «αλγόριθμο», απαραίτητο για τον αντικειμενικό και ορθολογικό προσδιορισμό των απαιτήσεων, σε συνάρτηση με την αποστολή, ο οποίος θα οδηγήσει στον βέλτιστο καθορισμό των στόχων δυνατοτήτων κι αυτοί με τη σειρά τους στην επιθυμητή μορφή της ΔΔ.

Υπάρχουσες – Σχεδιασθείσες Δυνατότητες

Το στάδιο αυτό αφορά στη συσχέτιση των εξαχθέντων στόχων δυνατοτήτων με την ισχύουσα (ή τη σχεδιασθείσα, σε περίπτωση αναθεώρησης της διαδικασίας του σχεδιασμού) ΔΔ, ώστε τα αποτελέσματα αυτής της συσχέτισης να εισαχθούν ως δεδομένα στο στάδιο της αξιολόγησης δυνατοτήτων.

Η διαδικασία αυτή είναι σημαντική, καθώς δύναται να παράσχει σημαντικά στοιχεία από προβλήματα (ή θετικές εκβάσεις), ελλείψεις (ή υπερεπάρκειες) που παρουσιάστηκαν με την ισχύουσα ή σχεδιασθείσα δομή σε ασκήσεις, επιχειρήσεις ή άλλες επιμέρους αποστολές. Αυτά τα στοιχεία θα βοηθήσουν στην καλύτερη αξιολόγηση των δυνατοτήτων που ακολουθεί στο επόμενο στάδιο.

Αξιολόγηση Δυνατοτήτων

Το στάδιο της αξιολόγησης περιλαμβάνει την εξέταση των χαρακτηριστικών κάθε δυνατότητας σε σχέση με τους στόχους δυνατοτήτων, όπως αυτοί θα αναπτύσσονται σε διάφορες μελλοντικές χρονικές περιόδους. Η αξιολόγηση θα πρέπει να απορρέει από την πιο ενδεδειγμένη διαθέσιμη μέθοδο, η οποία δύναται να περιλαμβάνει ανάλυση, αποτελέσματα από πραγματικές επιχειρήσεις και εμπειρίες άλλων στρατών ή από εξομοιώσεις, πολεμικά παίγνια και ασκήσεις.

Είναι σημαντικό να αξιολογείται κάθε δυνατότητα, τακτικά, ώστε να είναι δυνατή η παρακολούθηση των αλλαγών στις αμυντικές δυνατότητες στο χρόνο, καθώς και η άμεση επισήμανση κάθε αλλαγής. Απαιτείται μια διεύρυνση της ανάλυσης στην εξέταση μεμονωμένων σεναρίων ή περισσότερων ταυτόχρονων αποστολών, σύμφωνα πάντα με τα δεδομένα που λαμβάνονται από το ΕΕΕΑΕ. Αυτό θα οδηγήσει σε τεκμηριωμένες αποφάσεις όσον αφορά στην απαραίτητη ισορροπία των επιμέρους στοιχείων της δύναμης (τα οποία θα αποτυπωθούν, τελικά, ως απαιτούμενες δυνατότητες), τόσο στην ποιοτική όσο και στην ποσοτική τους διάσταση.

Αναγνώριση Αναντιστοιχίας Δυνατοτήτων

Στο στάδιο αυτό, εκτελείται ο προσδιορισμός παρουσιαζόμενων «κενών» στις δυνατότητες, τόσο σε θέματα διαλειτουργικότητας - συμβατότητας όσο και σε θέματα ικανότητας επίτευξης στόχων και ΑΝΣΚ.

Μέσω αυτής της ανάλυσης, επιδιώκεται και πρέπει «να διασφαλίζεται η πλήρης εφαρμογή της διακλαδικότητας, να επιτυγχάνονται οι μέγιστες δυνατές συνέργειες και οικονομίες κλίμακας, η μέγιστη δυνατή αποτελεσματικότητα και να λαμβάνονται υπόψη τα δεδομένα των ΕΔ των κρατών-μελών του NATO και της ΕΕ» (Ν.3883/ 2010). Για το λόγο αυτό, απαιτείται μία αντικειμενική ανάλυση των δυνατοτήτων με βάση δεδομένα και των τριών Κλάδων των ΕΔ (και όχι μεμονωμένα) και να γίνονται συγκρίσεις και έλεγχοι με βάση περιπτώσεις όπου παρουσιάστηκαν ανάλογες αναντιστοιχίες.

Συσχέτιση Δυνατοτήτων με Απειλή

Σε αυτό το σημείο της διαδικασίας υπεισέρχεται ένας ακόμα σημαντικός παράγοντας, ο οποίος αφορά στην ύπαρξη συγκεκριμένης απειλής για τη χώρα μας και επηρεάζει άμεσα το προαναφερθέν στάδιο. Αυτό συμβαίνει επειδή είναι απαραίτητος ο έλεγχος, ώστε να εξεταστεί αν αυτές οι δυνατότητες είναι αποτελεσματικές έναντι των συγκεκριμένων και γνωστών (ή έστω απέναντι στις προβλέψεις μας) οπλικών συστημάτων και μέσων, αλλά και των δογμάτων και επιχειρησιακών προτύπων του αντιπάλου.

Επιλογές Εξέλιξης Δύναμης

Στο στάδιο αυτό, πλέον, θα πρέπει να υπάρχουν όλα τα δεδομένα για τη διαμόρφωση σχεδόν ολοκληρωμένων προτάσεων για τη ΔΔ, έχοντας μετριάσει (αν όχι εκμηδενίσει) τις αναντιστοιχίες που προσδιορίζονται στο στάδιο της αξιολόγησης. Οι επιλογές που καθορίζονται, πρέπει να περιλαμβάνουν επαρκείς λεπτομέρειες και να αποδεικνύουν τη δυνατότητα ικανοποίησης των τεθέντων στόχων και ΑΝΣΚ, έναντι όλων των σεναρίων αποστολών.

Τέλος, σε αυτό το στάδιο, δύναται να συμπεριλαμβάνονται, προαιρετικά, διαδικασίες ελέγχου, αξιολόγησης και ανατροφοδότησης της διαδικασίας, ώστε να εξασφαλίζεται η συνέχεια και η συνέπεια στην ολοκλήρωση του έργου.

Οικονομική Εκτίμηση

Ένας από τους πιο δύσκολους τομείς στην ανάπτυξη επιλογών εξέλιξης της δύναμης είναι η αποτύπωση του ρεαλιστικού κόστους αυτών, ιδιαίτερα για αυτές που αφορούν σε μεγαλύτερο βάθος χρόνου ή κατά την εξέταση νέων δυνατοτήτων (Le Roux 2002). Είναι σημαντικό να υπολογίζεται το συνολικό κόστος του κύκλου ζωής (ΚΚΖ) ενός υλικού, καθώς για την πλειοψηφία των αμυντικών εξοπλισμών, το μεγαλύτερο ποσοστό της δαπάνης αφορά στην υποστήριξή τους για όλον τον κύκλο ζωής τους παρά στην απόκτησή τους.

Το πλήρες κόστος των επεξεργαζόμενων δυνατοτήτων (είτε αφορά σε αλλαγές είτε σε νέες προσθήκες συστημάτων και μέσων) επιβάλλεται να περιλαμβάνει πλήρη οικονομοτεχνικά στοιχεία με συγκριτική ανάλυση κόστους - αποτελεσματικότητας και είναι αυτό που θα προσφέρει μια έγκυρη σύγκριση των επιλογών που αναπτύχθηκαν στο προηγούμενο στάδιο της διαδικασίας.

Διαθέσιμοι Πόροι

Για την βέλτιστη οικονομική εκτίμηση στο προηγούμενο στάδιο, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη η οικονομική κατάσταση της χώρας (επηρεάζει τη δυνατότητα διάθεσης κονδυλίων), καθώς και το νομικό πλαίσιο στο οποίο εδράζεται το σύστημα προμήθειας και οικονομικής εξυπηρέτησης των εξοπλισμών.

Επιπροσθέτως, πρέπει να εξετάζονται και όλοι οι συνεπηρεαζόμενοι κοινωνικοπολιτικοί παράγοντες, όπως η δημοσιονομική κρίση και η πιθανή ανάκαμψη, η υπογεννητικότητα και η μελλοντική απόδοση των κλάσεων, το ενδεχόμενο υποχρεωτικής στράτευσης των γυναικών, η συνεισφορά του στρατού σε περιβαλλοντικές καταστροφές και κρίσεις, η ενεργειακή ασφάλεια κ.λπ., οι οποίοι αποτελούν τους διαθέσιμους πόρους για τη διαδικασία και θα συμπληρώσουν την εκτίμηση για το «τι είναι εφικτό» να πραγματοποιηθεί.

Προτεραιοποίηση Αμυντικών Δυνατοτήτων

Κατά τη διαμόρφωση της ΔΔ και του συνεπακόλουθου προγράμματος εξοπλισμών, αν και πρέπει να έχουν υπολογιστεί τυχόν προβλήματα ή αδυναμίες, δυνάμενες να αποτελέσουν τροχοπέδη στην εφαρμογή, για την αντιμετώπισή τους απαιτείται να γίνει μία προτεραιοποίηση των αμυντικών δυνατοτήτων, η οποία θα αποτελέσει και την προτεραιότητα υλοποίησης εξοπλιστικών προγραμμάτων.

Αυτή η προτεραιοποίηση πρέπει να γίνεται σε υψηλό (στρατηγικό) και συνάμα διακλαδικό επίπεδο, βασιζόμενο στις πολιτικές κατευθύνσεις και προτεραιότητες, αλλά και στην αποτελεσματικότητα κάθε προγράμματος, σε συνδυασμό με την κάλυψη των επιχειρησιακών αναγκών. Για το λόγο αυτό είναι απαραίτητη η ιεραρχημένη καταγραφή των απαιτήσεων εξοπλισμών [Σειρά Προτεραιότητας Αναγκών Μέσων (ΣΠΑΜ)].

Σχέδιο Ανάπτυξης Δυνατοτήτων Εντός Οικονομικών Δυνατοτήτων

Περατώνοντας όλα τα στάδια της προτεινόμενης μεθοδολογίας, τα εξαγόμενα αποτελέσματα θα είναι, αρχικά, μία ολοκληρωμένη πρόταση για τη διαμόρφωση της δομής των ΕΔ σε προσωπικό και μέσα και εν συνεχεία, με βάση αυτή, η διαμόρφωση ενός προγράμματος εξοπλισμών. Στη χώρα μας καλείται Μακροπρόθεσμο Πρόγραμμα Προμηθειών Αμυντικού Υλικού (ΜΠΠΑΥ).

Με αυτόν τον τρόπο, η ΔΔ θα δύναται να περιγράφει το συνολικό σχήμα οργάνωσης, λειτουργίας και δυνατοτήτων των ΕΔ, και θα ανταποκρίνεται στην εκτίμηση της απειλής και των τρόπων με τους οποίους αυτή ενδέχεται να εκδηλωθεί, καθώς και στην ανάγκη κάλυψης των πιθανών αποστολών.

Επίλογος

Η πρόταση επικεντρώνεται σε «τι πρέπει να επιτευχθεί» παρά στο «τι

έχουμε και πρέπει να αλλάξει». Επίσης, αποφεύγει την πρόταση λύσεων πολύ νωρίς στη διαδικασία, αποσκοπώντας στην ανάπτυξη περισσότερο καινοτόμων λύσεων και στο να βοηθήσει να ξεπεραστούν παλαιότερες τεχνικές απλής αντικατάστασης δυνάμεων ή/και εξοπλισμών. Επιδιώκει, δηλαδή, να αντικαταστήσει ερωτήσεις όπως «τι επιλογές υπάρχουν για νέα συστήματα στο πυροβολικό;» με «πώς να παρέχουμε υποστήριξη πυρός στις χερσαίες δυνάμεις;».

Όπως για κάθε καινοτόμα ιδέα στον τομέα του σχεδιασμού, για την υιοθέτηση και ομαλή λειτουργία της απαιτείται, αρχικά, ενδελεχής μελέτη και κατανόησή της, κατάλληλη εκπαίδευση και στη συνέχεια αλλαγή εκ βάθρων στη νοοτροπία των στελεχών που θα κληθούν να την εφαρμόσουν. Αυτή ίσως είναι η μεγαλύτερη πρόκληση για την επιτυχία της αλλαγής και το επίπεδο στο οποίο η εμπλοκή της ηγεσίας (σε στρατηγικό και επιχειρησιακό επίπεδο) καθίσταται άκρως απαραίτητη.

Βιβλιογραφία

CSIS. 2010. «NATO Beyond the Lisbon Summit.» *NATO Beyond the Lisbon Summit, Proceedings of a Conference at the Center for Strategic and International Studies*. Washington, DC: Center for Strategic and International Studies.

Faber, Peter (Col.). 2003. «NATO Long-Term Defense Planning: Implications for the Future.» *Long-Term Defense Planning (LTDP) Seminar for planners*. Rome: NATO Defense College.

Karampekios, Nikolaos, και Iraklis Oikonomou. 2015. *The European Defence Agency: Arming Europe*. London & New York: Routledge Studies in European Security and Strategy.

Le Roux, Len [Maj Gen (ret.)]. 2002. «The Military Budgeting Process: An Overview (Defence Planning, Programming and Budgeting).» *Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)*. 25-26 Φεβρουάριος. Πρόσβαση Ιανουάριος 18, 2016. http://www.sipri.org/research/armaments/milex/publications/other_publ/le-roux.

NATO/RTO. 2003. *Handbook on Long Term Defence Planning*. RTO Technical Report (TR-69), Neuilly-sur-Seine Cedex, France: NATO Research and Technology Organisation (RTO).

Stojkovic, D., και B. R. Dahl. 2007. *Methodology for Long Term Defence Planning*. Kjeller: Norwegian Defence Research Establishment (FFI).

Stoner, J., E. Freeman, και D. Gilbert. 2000. *Management*. Belgrade: Zelnid.

TTCP, The Technical Cooperation Program. 2004. *Guide to Capability-Based Planning*. TR-JSA-TP3-2-2004, Alexandria, VA: Joint Systems and Analysis Group.

Βιβλιογραφία

CSIS. 2010. «NATO Beyond the Lisbon Summit.» *NATO Beyond the Lisbon Summit, Proceedings of a Conference at the Center for Strategic and International Studies*. Washington, DC: Center for Strategic and International Studies.

Faber, Peter (Col.). 2003. «NATO Long-Term Defense Planning: Implications for the Future.» *Long-Term Defense Planning (LTDP) Seminar for planners*. Rome: NATO Defense College.

Karampekios, Nikolaos, και Iraklis Oikonomou. 2015. *The European Defence Agency: Arming Europe*. London & New York: Routledge Studies in European Security and Strategy.

Le Roux, Len [Maj Gen (ret.)]. 2002. «The Military Budgeting Process: An Overview (Defence Planning, Programming and Budgeting).» *Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)*. 25-26 Φεβρουάριος. Πρόσβαση Ιανουάριος 18, 2016. http://www.sipri.org/research/armaments/milex/publications/other_publ/le-roux.

NATO/RTO. 2003. *Handbook on Long Term Defence Planning*. RTO Technical Report (TR-69), Neuilly-sur-Seine Cedex, France: NATO Research and Technology Organisation (RTO).

Stojkovic, D., και B. R. Dahl. 2007. *Methodology for Long Term Defence Planning*. Kjeller: Norwegian Defence Research Establishment (FFI).

Stoner, J., E. Freeman, και D. Gilbert. 2000. *Management*. Belgrade: Zelnid.

TTCP, The Technical Cooperation Program. 2004. *Guide to Capability-Based Planning*. TR-JSA-TP3-2-2004, Alexandria, VA: Joint Systems and Analysis Group.

Vego, M. 2006. «Effects-Based Operations: A Critique.» *Joint Force Quarterly* 52.

Young, Thomas-Durell. 2006. «Capabilities-Based Defense Planning: Techniques Applicable.» *Center for Civil-Military Relations at the U.S. Naval Postgraduate School Quarterly Journal (Spring-Summer)* 35-54.

Zrnic, Bojan. 2008. «The New Trends in Defence Planning and Their Impact on Defence Planning Systems in Transitional Countries.» *VojnoDelovol*. 60, no.1 25-47.

Αλεξανδρόπουλος, Ανδρέας. 2015. «Οι Ασύμμετρες Απειλές και Εθνική Ασφάλεια.» *Μεσογειακό Κέντρο Στρατηγικής Ανάλυσης και Πληροφοριών (ΜΕ.ΚΕ.Σ.Α.Π.)*. 27 Νοέμβριος. Πρόσβαση Φεβρουάριος 24, 2016. <http://www.medintelligence.org>.

Βικιπαίδεια. 2016. *Wikipedia*. 20 Μάρτιος. Πρόσβαση Απρίλιος 2, 2016. <https://el.wikipedia.org/wiki/Κοσσυφοπέδιο>.

-. 2016. *Wikipedia*. 31 Ιανουάριος. Πρόσβαση Απρίλιος 2, 2016. https://el.wikipedia.org/wiki/Αποκλειστική_Οικονομική_Ζώνη.

Κονδύλης, Παναγιώτης. 2004. *Θεωρία του Πολέμου*. Αθήνα: Θεμέλιο.

Κουσκουβέλης, Ηλίας. 2003. *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*. Θεσσαλονίκη: Ποιότητα.

Μάζης, Ιωάννης Θ. 2008. *Η Γεωπολιτική της Ευρύτερης Μέσης Ανατολής*

και η Τουρκία. Αθήν: Α.Α. Λιβάνη.

N.2292/. 1995. «Οργάνωση και Λειτουργία Υπουργείου Εθνικής Άμυνας, Διοίκηση και Έλεγχος των Ενόπλων Δυνάμεων και Άλλες Διατάξεις.» Αθήνα: ΦΕΚ Α-35.

N.3883/. 2010. «Υπηρεσιακή εξέλιξη και ιεραρχία των στελεχών των ΕΔ - Θέματα διοίκησης των ΕΔ, Στρατολογίας και συναφείς διατάξεις.» Αθήνα: ΦΕΚ Α-167.

Νταβούτογλου, Αχμέτ. 2010. *Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*. Μετάφραση: Νικόλαος Ραπτόπουλος. Αθήνα: Ποιότητα.

Παπαποστόλου, Σεραφείμ (Αντγος ε.α.). 2015. «Η Πολιτική Εθνικής Άμυνας.» *ModernDiplomacy*. Πρόσβαση Φεβρουάριος 22, 2016. http://press-code.gr/index.php?option=com_k2&view=item&id=754:2015-02-19-17-09-21&Itemid=782.

Σιάτρας, Ιωάννης. 2015. «Το πραγματικά μεγάλο πρόβλημα της Ελλάδας είναι η δημογραφική της κατάρρευση.» *Capital.gr*. 20 Μάιος. Πρόσβαση Ιανουάριος 21, 2016. <http://www.capital.gr>.

Βιογραφικό Σημείωμα

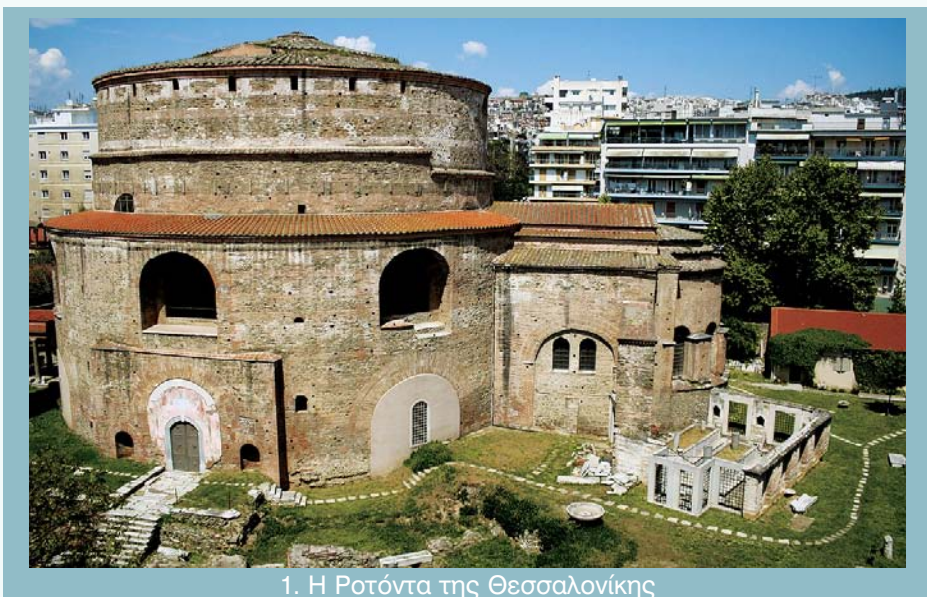

Ο Αντισυνταγματάρχης Πυροβολικού Νικόλαος Ζάρας γεννήθηκε το 1974 στην Αθήνα. Εισήχθη στην Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων το 1991 και αποφοίτησε το 1995. Έχει παρακολουθήσει όλες τις προβλεπόμενες για το βαθμό και την ειδικότητά του εκπαιδεύσεις και αντίστοιχα σχολεία. Επιπλέον παρακολούθησε σχολεία της ειδικότητας του και χημικού πολέμου στις ΗΠΑ καθώς και σχολεία του ΝΑΤΟ στην Ευρώπη. Είναι απόφοιτος της Σχολής Διοίκησης και Επιτελών (ΣΔΙΕΠ) και της Ανώτατης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου (ΑΔΙΣΠΟ). Παράλληλα είναι κάτοχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος στη «Διαχείριση Κρίσεων Μαζικών Καταστροφών και Επειγουσών Καταστάσεων» του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου. Μιλάει Αγγλικά (Proficiency of Cambridge), Γαλλικά (Sorbonne I) και Ιταλικά (Celi 3). Έχει υπηρετήσει σε διάφορες Μονάδες του ΣΞ ανά την Ελλάδα (ΣΠΒ, ΚΕΠΒ, 164 ΤΕ, 193 ΜΠΕΠ, 188 ΠΠΑΡ). ΣτοΓΕΣ/ΔΑΣΠ και το Multinational Cimic Group (Ιταλίας) ως επιτελής. Στην ΕΛΒΟ/ΠΒΧ (2010 - 2013) και την 79 ΜΑ/ΑΠ (2016 - σήμερα) ως Διοικητής. Είναι έγγαμος και έχει δύο τέκνα.

Το Μαυσωλείο του Κωνσταντίνου στη Θεσσαλονίκη

Ο των αγίων Σύλλογος: Στρατιωτικοί, εκκλησιαστικοί και αυλικοί στα ψηφιδωτά της Ροτόντας.

Η «σκοτεινή» πλευρά ενός λαμπρού μνημείου.

Η Ροτόντα, όπως έχει επικρατήσει να ονομάζεται το επιβλητικότερο όλων των μνημείων της Θεσσαλονίκης, εξήλθε μεν σχεδόν αλώβητη ως κτίσμα από τις δοκιμασίες του φθοροποιού χρόνου, συγκυρίες όμως δεν επέτρεψαν τη σύνθεση του πολυπύχου της ιστορίας της (εικ. 1). Για την ίδρυση, την ταυτότητα και την αρχική χρήση του μεγάλου αυτού περίκεντρου τρουλλαίου κτηρίου, που δεσπόζει βορείως του ανακτορικού συγκροτήματος της υστερορωμαϊκής Θεσσαλονίκης δεν υπάρχουν πληροφορίες στις γραπτές πηγές. Μοναδικά στοιχεία ταυτότητάς του είναι η αρχιτεκτονική μορφή και ο ψηφιδωτός διάκοσμός του, στη μελέτη των οποίων στράφηκε από τα μέσα του 19ου αι. το ενδιαφέρον των ερευνητών, χωρίς όμως να καταλήξουν, όπως θα δούμε πιο κάτω, σε συγκεκριμένα και κοινώς αποδεκτά συμπεράσματα για τη χρονολόγηση και λειτουργία του μνημείου και την ερμηνεία των λαμπρών ψηφιδωτών του¹. Η απουσία

1. Πλήρη φωτογραφική παρουσίαση και σχέδια του ψηφιδωτού διακόσμου δημοσιεύθηκαν στο Ψηφιδωτά της Θεσσαλονίκης, 4ος-14ος αιώνας, Χ. Μπακιρτζής (επιμ.), εκδ. Καπόν, Αθήνα 2012, 51-127.

πληροφοριών στις γραπτές πηγές και οι αντικρουόμενες περίπλοκες απόψεις των ερευνητών, που στηρίχθηκαν περισσότερο σε ιστορικές σκοπιμότητες και πολλαπλές υποθέσεις παρά στα ίδια τα πράγματα, και συνεχώς επαναλαμβάνονται, με εμμονή στον παγανιστικό χαρακτήρα του οικοδομήματος και την αποκλειστικά χριστιανοκεντρική ερμηνεία των ψηφιδωτών του, προκαλούν σύγχυση, δεν διευκολύνουν και αποπροσανατολίζουν την κατανόηση του μνημείου, καθιστούν δυσνόητο το έργο αυτό και πολυδιάστατο αριστούργημα της Ύστερης Αρχαιότητας και δεν πείθουν για όσα με σαφήνεια σε αυτό εικονίζονται, σαν να έπρεπε να είναι κάτι άλλο από αυτό που είναι.

Η εξαντλητική ωστόσο και εκ του σύνεγγυς παρατήρηση και μελέτη των ψηφιδωτών κατά την τελευταία περίοδο εργασιών συντήρησής τους (1997-2007), η πολυετής βιβλιογραφική μελέτη και ο έλεγχος των ποικίλων απόψεων στο πλαίσιο του υπηρεσιακού καθήκοντός μου για την αρχαιολογική τεκμηρίωση του μνημείου, επέτρεψαν για πρώτη φορά τη διάκριση υποθετικών και πραγματικών στοιχείων, την ανάλυση όσων προσδιορίζουν την ταυτότητά του και τη συναγωγή πρωτοτύπων συμπερασμάτων².

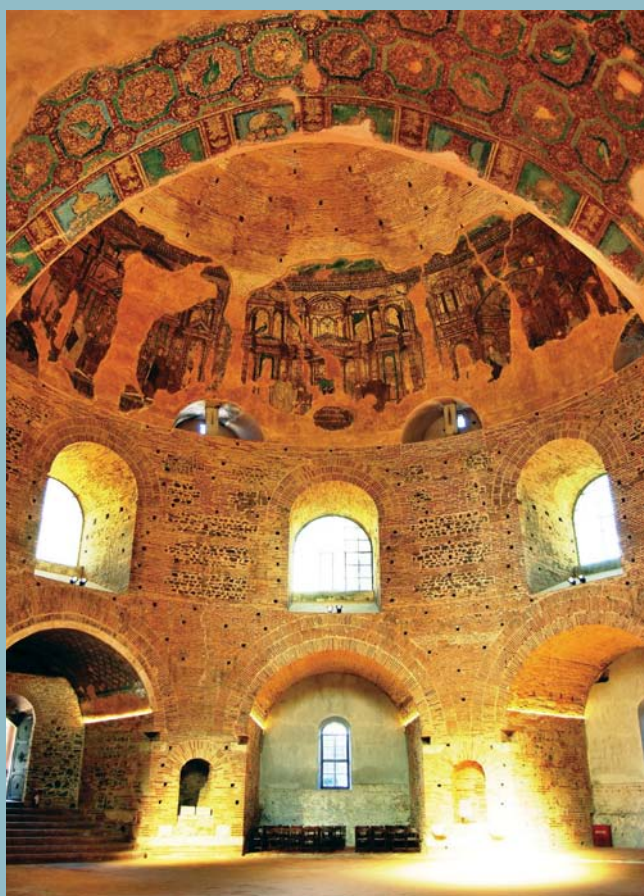
Περί της ίδρυσης και της μετατροπής της Ροτόντας σε χριστιανικό ναό.

Λόγω του μεγέθους, της αρχιτεκτονικής μορφής και της γειτνίασης με το υστερορωμαϊκό ανάκτορο της Θεσσαλονίκης η Ροτόντα εύλογα χαρακτηρίστηκε ως αυτοκρατορικό κτίσμα. Ειδικότερα η ίδρυση του κτηρίου αποδόθηκε στον Μαξιμιανό Γαλέριο, καίσαρα (293-305) και κατόπιν αυτοκράτορα (306-311) στην πρώτη περίοδο της Τετταρχίας, λόγω της θέσης του σε αξονική σχέση με το θριαμβικό τόξο (Καμάρα) του Γαλερίου, επί της σημερινής Εγνατίας οδού. Στον ανάγλυφο διάκοσμο της Καμάρας εξιστορούνται οι νίκες του ρωμαϊκού στρατού εναντίον των Περσών (295/6), Δακών και άλλων βαρβάρων λαών υπό την ηγεσία του Γαλερίου. Λόγω ομοιοτήτων της Ροτόντας με το περίκεντρο τρουλλαίο Πάνθεον του Αγρίππα (27π.Χ. και 125μ.Χ) στη Ρώμη και με αυτοκρατορικά ρωμαϊκά μαυσωλεία (του Μαξεντίου στη Ρώμη, του Διοκλητιανού στο Σπαλάτο) προτάθηκε η λειτουργία της είτε ως ναού αφιερωμένου στους Καβείρους ή στους προστάτες θεούς των αυτοκρατόρων της Τετταρχίας και στην αυτοκρατορική λατρεία, είτε ως μαυσωλείου του Γαλερίου. Το δεύτερο ενδεχόμενο αποκλείστηκε οριστικά μετά την ανακάλυψη του μαυσωλείου του Γαλερίου στη γενέτειρά του Romuliana (Gamzigrad στη Σερβία). Σε κάθε περίπτωση

2. Οι εργασίες συντήρησης των ψηφιδωτών και αρχαιολογικής τεκμηρίωσής τους της περιόδου 1997-2007 πραγματοποιήθηκαν από την 9η Έφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων του Υπουργείου Πολιτισμού υπό τη διεύθυνση του Εφόρου Αρχαιοτήτων Χ. Μπακιρτζή και από συνεργεία συντηρητών με επικεφαλής τη Σοφία Μαρμαρά (2001-2002) και τον Νίκο Πιτσαλίδη (1997-2001, 2002-2007). Βλ. Ch. Bakirtzis P. Mastora, "Are the mosaics in the Rotunda in Thessaloniki linked to its conversion into a Christian church?", IX International Symposium "Nis and Byzantium", Nis, 3-5 June 2010, The Collection of Scientific works IX, Nis 2011, 33-45 • Των ιδίων, «Σχετίζονται τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Ροτόντας Θεσσαλονίκης μὲ τὴ μετατροπὴ τῆς σὲ χριστιανικὸ ναό;», Προθήκη-Δελτίον Βελτιώσεως τῆς Κοβενταρείου Βιβλιοθήκης Κοζάνης 1 (2016), 26-34. Στο ἄρθρο αὐτὸ περιλαμβάνονται ἀπόψεις που αναπτύσσονται διεξοδικὰ στο ὑπὸ δημοσίευση βιβλίο των Χ. Μπακιρτζή και Π. Μάστορα, Το μαυσωλεῖο του Μεγάλου Κωνσταντίνου στη Θεσσαλονίκη.

ωστόσο η διακόσμησή της Ροτόντας με ψηφιδωτά ανάγεται σε μεταγενέστερη περίοδο, όταν μετετράπη σε χριστιανικό ναό (βλ. παρακάτω).

Η νεώτερη έρευνα διέκρινε σημαντικές αρχιτεκτονικές διαφορές μεταξύ των μαυσωλείων της εποχής των Τετταρχών και της Ροτόντας, οι βασικότερες από τις οποίες αφορούν στην απουσία ταφικής κρύπτης και στην ύπαρξη μεγάλων παράθυρων και τοξωτών ανοιγμάτων (φωτιστικών θυρίδων), από τα οποία εισέρχεται στη Ροτόντα άπλετο φυσικό φως (εικ. 2).³ Τα μεγάλα παράθυ-

2. Γενική άποψη του κτηρίου και των ψηφιδωτών

3. Η απουσία υπόγειας ταφικής κρύπτης, απαραίτητη για την ταύτιση κτηρίου με τετταρχικό μαυσωλείο, βεβαιώθηκε από τις ανασκαφικές τομές που πραγματοποιήθηκαν το 1918 μέσα στη Ροτόντα υπό την εποπτεία του E. Hibrard ("Les travaux du Service Archéologique de l'Armée d'Orient à l'Arc de Triomphe "de Galère" et à l'église Saint-Georges de Salonique", BCH 44 (1920), 5-40, πίν. I-VIII). Ανασκαφική τομή της περιόδου αυτής είναι και σήμερα ορατή κάτω από το δάπεδο της Ροτόντας, στην ανατολική πλευρά, μπροστά στο μεταγενέστερο ιερό βήμα, η οποία δημιουργεί στον επισκέπτη την παραπλανητική εντύπωση κλίμακας καθόδου σε κτιστή κρύπτη, διότι οι παρειές της είχαν επενδυθεί με πλίνθους το 1918.

ρα αποδεικνύουν ασύμβατη και περιττή την υπόθεση ότι στην κορυφή του τρούλλου της Ροτόντας υπήρχε κυκλικό άνοιγμα (οπαίο) κατά αναλογία με το Πάνθεον.⁴ Αντίθετα, το μέγεθος της Ροτόντας, το κυκλικό σχήμα, ο ενιαίος εσωτερικός χώρος που στεγάζεται με ημισφαιρικό τρούλλο, η απουσία κρύπτης, τα μεγάλα παράθυρα και οι φωτιστικές θυρίδες αποτελούν βασικά στοιχεία των περίκεντρων μαυσωλείων μελών της κωνσταντινείας δυναστείας, όπως το μαυσωλείο της Αγίας Ελένης (328) στη Ρώμη, ιδρυμένο από τον Κωνσταντίνο για τον ίδιο όπου τελικά ετάφη η μητέρα του, το μαυσωλείο που ίδρυσε για την κόρη του Κωνσταντίνα (Santa Constanza, 354) στη Ρώμη και το μαυσωλείο του Κώνσταντος (337-350), γιού του Κωνσταντίνου, στις Centcelles της Ισπανίας.⁵ Τα μαυσωλεία αυτά αποτελούν ομάδα διότι ανταποκρίνονται στις αντιλήψεις της εποχής για την αρχιτεκτονική διαμόρφωση χριστιανικών ταφικών μνημείων και ηρώων-μαρτυριών. Βάσει των χαρακτηριστικών αυτών και σύμφωνα με το ιστορικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η ίδρυση της Ροτόντας, Sl. Ćurčić διατύπωσε την άποψη ότι η Ροτόντα οικοδομήθηκε ως μαυσωλείο του Μεγάλου Κωνσταντίνου περί το 322-324, όταν ο Κωνσταντίνος διέμενε στη Θεσσαλονίκη προετοιμάζοντας την τελική αναμέτρησή του με τον Λικίνιο στη Χρυσούπολη της Θράκης το 324, στην οποία αναδείχθηκε μονοκράτορας, και διακοσμήθηκε με ψηφιδωτά όταν μετετράπη σε χριστιανική εκκλησία από τον Θεοδοσίο Α΄ στα τέλη του 4ου αι.⁶

Βασικό σταθμό της οικοδομικής ιστορίας της Ροτόντας αποτελεί η μετατροπή της σε χριστιανικό ναό, όπως πασιφανώς δηλώνει η προσθήκη μεγάλου ιερού βήματος στο ανατολικό τμήμα του αρχικού κτηρίου. Στην ίδια περίοδο χρονολογήθηκε και η κατασκευή εξωτερικού περιμετρικού διαδρόμου, παρεκκλησιών και άλλων κτισμάτων, τα οποία έχουν εν μέρει αποκαλυφθεί σε ανασκαφές και είναι ορατά στο περιβάλλοντα χώρο νοτίως της Ροτόντας. Με τη μετατροπή της Ροτόντας σε χριστιανικό ναό, η οποία χρονολογείται βάσει διαφορετικών απόψεων μεταξύ του τέλους του 4ου αι. και το πρώτο μισό του 6ου αι., έχει συσχετισθεί η διακόσμησή της με εντοίχια ψηφιδωτά και ορθομαρμαρώσεις. Αφετηρία του συσχετισμού αυτού αποτέλεσε η πρόσληψη αφενός της Ροτόντας ως γαλεριανού, «παγανιστικού» κτηρίου – που δεν ισχύει – και αφετέρου της τέχνης των εντοίχων ψηφιδωτών ως κατεξοχήν χριστιανικού είδους

4. Η υπόθεση ύπαρξης οπαίου στηρίζεται σε άλλη υπόθεση ότι η κατασκευή του τρούλλου της Ροτόντας έμεινε ημιτελής λόγω του θανάτου του Γαλερίου το 311, εάν όμως είχε ολοκληρωθεί, θα υπήρχε οπαίο λόγω των ομοιοτήτων της Ροτόντας με το Πάνθεον (βλ. ενδεικτικά Κ. Θεοχαρίδου, «Η Ροτόντα της Θεσσαλονίκης. Νέα στοιχεία και αποσαφηνίσεις με αφορμή τις αναστηλωτικές εργασίες», ΔΧΑΕ 16 (1991-1992), σελ. 66). Ωστόσο, τα μεγάλα παράθυρα, τα φωτιστικά ανοίγματα της Ροτόντας, τα οποία δεν είναι μεταγενέστερα αλλά ανήκουν στην αρχική κατασκευή της, σε αντίθεση με το περίκλειστο και φωτιζόμενο μόνον από το οπαίο Πάνθεον, καθιστούν σαφές το αβάσιμο της μεταξύ των δύο κτηρίων σύγκρισης.

5. M. Johnson, *The Roman Imperial Mausoleum in Late Antiquity*, Cambridge University Press 2009, σελ. 110-156. Δεχόμενος την ένταξη της Ροτόντας με το οικοδομικό έργο του Γαλερίου δεν τη συμπεριέλαβε, παρά τις ομοιότητες που έχει, στην ομάδα των χριστιανικών κωνσταντινείων μαυσωλείων (βλ. Johnson, ό.π., σελ. 75).

6. Sl. Ćurčić, *Some Observations and Questions Regarding Early Christian Architecture in Thessaloniki*, Θεσσαλονίκη: 9η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, 2000, σελ. 11-12.

τέχνης, η οποία παρά τις ρωμαϊκές καταβολές της, διαδόθηκε και έφθασε σε πλήρη άνθηση από τα τέλη του 4ου αι. και μετά.

Νεώτερα ευρήματα απέδειξαν αβάσιμο τον αποκλειστικό αυτό συσχετισμό και επιβεβαίωσαν τη μεγάλη διάδοση της τέχνης του εντοίχιου ψηφιδωτού κατά τη ρωμαϊκή αυτοκρατορική περίοδο. Ειδικότερα, η πρόσφατη αποκάλυψη εκτενούς εντοίχιου ψηφιδωτού διακόσμου του β' μισού του 1ου αι. μ.Χ. σε υπόγεια στοά (cryptoporticus) δημοσίου κτηρίου κάτω από τις Θέρμες του Τραϊανού στη Ρώμη,⁷ η θεματογραφία του οποίου συνίσταται σε πολυτελή δώροφα αρχιτεκτονήματα με σαφείς μορφολογικές ομοιότητες με τα κτήρια που εικονίζονται στα ψηφιδωτά της Ροτόντας, αναιρεί τους χρονολογικούς περιορισμούς που οι προηγούμενες μελέτες έθεταν εξαρτώντας την κατασκευή των ψηφιδωτών της Ροτόντας από τη μετατροπή της από «παγανιστικό» κτήριο σε χριστιανικό ναό.

Η παλαιότερη μεθοδολογική προσέγγιση του κτηρίου και του διακόσμου του προκάλεσε σειρά θεωρητικών ζητημάτων, τα οποία δεν επαληθεύονται από την αρχαιολογική έρευνα. Για παράδειγμα, υποστηρίχθηκε από τον Νορβηγό ιστορικό της χριστιανικής τέχνης H. Torp ότι λόγω του θανάτου του Γαλερίου (311), η κατασκευή της Ροτόντας διεκόπη πριν από την ολοκλήρωση του τρούλλου και έμεινε ασκεπής μέχρι τη μετατροπή της σε χριστιανικό ναό.⁸ Η υποτιθέμενη εγκατάλειψη εντός πόλεως μεγάλου υστερορωμαϊκού κτηρίου ημιτελούς για τουλάχιστο 70 χρόνια, κατά την άποψη όσων χρονολογούν τη μετατροπή του σε χριστιανικό ναό επί Θεοδοσίου Α' (379-395), ή για αιώνες ακόσμητο και εν αχρηστία, κατά την άποψη όσων χρονολογούν τη μετατροπή και τον ψηφιδωτό διάκοσμο στα μέσα του 5ου αι. ή στις πρώτες δεκαετίες του 6ου αι., δεν δικαιολογείται από τα ιστορικά και αρχαιολογικά συμφραζόμενα ούτε και από την κοινή λογική. Είναι γνωστό ότι τα οικοδομικά έργα στο ανακτορικό συγκρότημα της Θεσσαλονίκης, στο οποίο η Ροτόντα εντάσσεται, συνεχίστηκαν από τους άμεσους διαδόχους του Γαλερίου και κυρίως από τον Κωνσταντίνο, όπως θα δούμε αναλυτικά στη συνέχεια.⁹ Επιπλέον, δεν υπάρχει κανένας λόγος να σχηματίζεται η σκέψη ότι τα αυτοκρατορικά έργα στη Θεσσαλονίκη αλλά και η ίδια η πόλη παρουσίαζαν εικόνα εγκατάλειψης και παρακμής από τις αρχές του 4ου αι. και για πολλά χρόνια μετά, ενώ η ίδια η πόλη ευρίσκετο στο επίκεντρο του πολιτικού ενδιαφέροντος.

Οι θεωρίες περί ημιτελούς δόμησης του τρούλλου της Ροτόντας, περί κατάρρευσης αυτού σε σεισμό το 363 ή και σε μεταγενέστερες περιόδους¹⁰, είναι υποθετικές. Εκκινούν από τη βεβαιότητα ότι τα ψηφιδωτά του τρούλλου συνδέονται με τον χριστιανικό ναό και επιχειρούν να διασκευάσουν αναλόγως

7. G. Caruso, M. Giacobelli, F. Pacetti, S. Serra, C. Termini, R. Volte, "Prima delle terme di Traiano: mosaici parietali dal colle Oppio", στο G. Trovabene (έπιμ. σέ συνεργασία με τον Α. Bertoni), Atti XII Colloquio AIEA, Venezia, 11-15 settembre 2012, Παρίσι 2012, σελ. 93-98.

8. H. Torp, "The date of the conversion of the Rotunda at Thessaloniki into a church", Papers from the Norwegian Institute at Athens, 1, 1991, σελ. 13-18.

9. Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού, Το μικρό τόξο του Γαλερίου, Αθήνα 1996.

10. Čurčić, Some Observations, ό.π., σελ. 14 και Α. Mentzos, "Reflections of the interpretation and dating of the Rotunda of Thessaloniki", Εγνατία 6 (2001-2002), ό.π., σελ. 62-63.

την κατασκευαστική συνάφεια του κτηρίου και του διακόσμου του, η οποία άλλωστε αποδεικνύεται από τεχνικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά τους.¹¹ Άλλωστε το εικονογραφικό πρόγραμμα των ψηφιδωτών του τρούλλου μετά βίας αναγιγνώσκεται ως αμιγώς θρησκευτικό, χριστιανικό έργο, καθώς από αυτό απουσιάζει, όπως έχει επισημανθεί, ο ευχαριστηριακός και σωτηριολογικός χαρακτήρας που διέπει τον διάκοσμο των παλαιοχριστιανικών ναών,¹² πόσο μάλλον τον διάκοσμο ενός «εκχριστιανισμένου» ρωμαϊκού μνημείου, δηλαδή της Ροτόντας. Από την άλλη πλευρά η εξέλιξη των σπουδών της ιστορίας της τέχνης της Ύστερης Αρχαιότητας εύλογα επέβαλε την ανάγκη επαναξιολόγησης των παλαιότερων απόψεων για τη Ροτόντα, οι οποίες, μολοντί συνεχίζουν να επαναλαμβάνονται με διάφορες παραλλαγές, δεν συνάδουν με τα στοιχεία που αντλούνται από τον ίδιο το κτήριο σχετικά με το οικοδομικό ιστορικό του και τη διακόσμησή του με εντοίχια ψηφιδωτά. Επιπλέον, οι έρευνες που πραγματοποιήθηκαν τις τελευταίες δύο δεκαετίες στη Ροτόντα από την Αρχαιολογική Υπηρεσία απέδειξαν την ενιαία κατασκευή του περίκεντρου κτηρίου και τη σύγχρονη με αυτό κατασκευή των ψηφιδωτών του τρούλλου και των κογχών (πλην της Νοτίας). Κατασκευαστικά λοιπόν και μορφολογικά στοιχεία υποστηρίζουν, όπως θα δούμε, τη χρονολόγηση τόσο του κτηρίου όσο και των ψηφιδωτών στη βασιλεία του Κωνσταντίνου και την κατάταξή τους μεταξύ των έργων που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο της πολιτιστικής πολιτικής του πρώτου χριστιανού αυτοκράτορα.

Η Ροτόντα και η πολιτιστική πολιτική του Κωνσταντίνου.

Στην επιθετική στρατηγική που εφάρμοσε ο Κωνσταντίνος Α΄ κατά τη σταδιακή κατατρόπωση των αιρετών ή σφετεριστών αυγουστών της β΄ περιόδου

11. Όπως αποκαλύφθηκε κατά οι εργασίες συντήρησης του ψηφιδωτού στην κορυφή του τρούλλου το 1953, μεταλλικοί σύνδεσμοι (τζινέτια), που συγκρατούν το υπόστρωμα του ψηφιδωτού στην πλινθοδομή του τρούλλου, πακτώθηκαν στο κονίαμα μεταξύ των πλίνθων κατά τη διάρκεια της δόμησης του τρούλλου. Το τεχνικό αυτό χαρακτηριστικό αποδεικνύει ότι κατά τη δόμηση του τρούλλου πραγματοποιήθηκαν προεργασίες για την κατασκευή των ψηφιδωτών. Δεδομένου όμως ότι αυτό δεν συνάδει με την παγιωμένη άποψη ότι τα ψηφιδωτά είναι μεταγενέστερα του κτηρίου και ανήκουν στην περίοδο της μετατροπής της Ροτόντας σε χριστιανικό ναό, υποστηρίχθηκε ότι ο αρχικός τρούλλος ή έμεινε ημιτελής ή ανοικοδομήθηκε κατόπιν σεισμού, και ότι οι σύνδεσμοι (τζινέτια) ανήκουν στο τμήμα του τρούλλου που προστέθηκε ή ανοικοδομήθηκε (H. Torp, "Quelques remarques sur les mosaïques de l'église Saint-Georges à Thessalonique", Πεπραγμένα του Θ' Διεθνούς Βυζαντινολογικού Συνεδρίου, τόμ. 1, Αθήνα 1955, σελ. 491). Ωστόσο μεταλλικοί σύνδεσμοι (τζινέτια) πακτωμένοι στην πλινθοδομή αποκαλύφθηκαν τόσο στις εργασίες του 1953 όσο και στις εργασίες του 1978-1985 κατά τη συντήρηση των ψηφιδωτών στις καμάρες των κογχών, οι οποίες ανήκουν στο αρχικό κτήριο και δεν τίθεται ζήτημα ημιτελούς δόμησης ή ανοικοδόμησής τους κατά τον «εκχριστιανισμό» του κτηρίου (Ε. Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου, «Η πρώτη φάση εργασιών συντήρησης των ψηφιδωτών της Ροτόντας, 1978-1994», στο Χ. Μπακιτζής (έπιμ.), Πρακτικά 8ου Συνεδρίου τής Διεθνούς Έπιτροπής για τη Συντήρηση των Ψηφιδωτών, «Εντοίχια και Έπιδαπέδια Ψηφιδωτά: Συντήρηση, Διατήρηση, Παρουσίαση», Θεσσαλονίκη 29 Οκτωβρίου-3 Νοεμβρίου 2002, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 452).

12. Για την απουσία αποκαλυπτικών χαρακτηριστικών, βλ. ενδεικτικά D. Janes, *God and Gold in Late Antiquity*, Cambridge 1998, σελ. 100, 118 και Mentzos, "Reflections of the interpretation", ό.π., σελ. 66-70, 76.

της Τετραρχίας περιλαμβάνονταν η οικοδόμηση αναθηματικών έργων, τα οποία μνημόνευαν τις νίκες του, αλλά και κοινωφελών έργων με τα οποία εξασφάλιζε την προβολή του ως λαοφιλούς ηγεμόνα και ανακαινιστή της δόξας της αυτοκρατορικής ρωμαϊκής εποχής. Μετά την νίκη του εναντίον του Μαξεντίου στη Μουλβία Γέφυρα (313), ο Κωνσταντίνος έθεσε τη σφραγίδα του στη Ρώμη, στην οποία εισήλθε ως ελευθερωτής, ιδρύοντας νέα κτήρια στο Forum Romanum και ολοκληρώνοντας ημιτελή έργα του προκατόχου του.¹³ Οι μεταμορφώσεις της αυτοκρατορικής μνημειακής τοπογραφίας της Ρώμης, στις οποίες εντάσσεται και η ανέγερση του θριαμβικού τόξου, δίπλα στο Κολοσσαίο, που ο λαός και η σύγκλητος αφιέρωσε το 315 στον Κωνσταντίνο για τη δεκαετή επέτειο της εξουσίας του, επικυρώνουν τη νίκη, θεσμοθετούν τη νομιμοποίησή του στην εξουσία και τη συσχετίζουν με την ένδοξη εποχή των λεγομένων «καλών» αυτοκρατόρων, Τραϊανού, Αδριανού και Μάρκου Αυρηλίου.

Η μετακίνηση του Κωνσταντίνου στα Βαλκάνια, η έλευσή του το 322 στη Θεσσαλονίκη, έδρα του Λικινίου, διαδόχου του Γαλερίου στην τετραρχική διοίκηση των Ανατολικών Επαρχιών της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, έγινε χωρίς να προηγηθεί πολεμική αναμέτρηση. Ο Λικίνιος είχε αποσυρθεί στη γενέτειρά του Δακία μετά τη ήττα του στις 8 Οκτωβρίου στις Cibalae (σημ. Vinkovci) και ως εκ τούτου τα Βαλκάνια, το Σίρμιον και η Θεσσαλονίκη πέρασαν αμαχητί στην εξουσία του Κωνσταντίνου. Ο αυτοκράτορας έχαιρε γενικής αποδοχής από τις τοπικές αρχές και τους πολίτες. Επί δύο χρόνια ο Κωνσταντίνος διέμεινε στην πόλη, όπου προετοίμασε τις πολεμικές επιχειρήσεις του εναντίον του Λικινίου. Σύμφωνα με τον ιστορικό Ζώσιμο, κατασκεύασε νέο λιμάνι, στο οποίο ναυπηγήθηκαν περίπου διακόσια πλοία και συγκεντρώθηκαν περισσότερα από δύο χιλιάδες μεταγωγικά, ενώ στην πόλη συγκεντρώθηκαν εκατόν είκοσι χιλιάδες πεζοί, δέκα χιλιάδες ναύτες κι άλλοι τόσοι ιππείς.¹⁴ Όπως αναφέρεται από άλλους ιστορικούς και επιβεβαιώνεται από τα αρχαιολογικά ευρήματα, στα έργα του Κωνσταντίνου περιλαμβάνονταν η βελτίωση της υδροδότησης της πόλης και η ενίσχυση των τειχών, η ανέγερση νέων κτηρίων στο ανακτορικό συγκρότημα, η ίδρυση νάων, λουτρών και άλλων δημοσίων κτηρίων και η πολυτελής διακόσμησή τους.¹⁵ Η Θεσσαλονίκη υπήρξε μεταξύ των επιλογών του Κωνσταντίνου για εγκατάσταση της πρωτεύουσάς του, πριν από την τελική επιλογή του Βυζαντίου και την ίδρυση της Κωνσταντινούπολης. Ωστόσο, στη Θεσσαλονίκη αποδίδεται ο ρόλος της στρατιωτικής πρωτεύουσας του Κωνσταντίνου, τον οποίο διατήρησε και μετά την συμβολή της πόλης στην νίκη του εναντίον του Λικινίου (μάχη της Χρυσούπολης το 324), ο οποίος φυλακίστηκε και θανατώθηκε εδώ.¹⁶

13. Gr. Kalas, *The transforming the Roman Forum in Late Antiquity. Transforming Public Space*, University Press of Texas, Austin 2015.

14. Ζώσιμος, *Νέα Ιστορία*, Β', 22.1.

15. Γεώργιος Κεδρηνός, *Σύνοψη Ιστοριών*, I, 496 9. *Ανώνυμον Χρονικόν*, έκδ. Kirpitschnikow, BZ 1(1892), σελ. 305-315.

16. G. Dagron, *Η γέννηση μίας πρωτεύουσας. Η Κωνσταντινούπολη και οι θεσμοί της*, Αθήνα 2000, σελ. 34.

Η θέση της Ροτόντας σε σχέση με το ανακτορικό συγκρότημα της Θεσσαλονίκης δεν διαφέρει από τη θέση του μαυσωλείου του Κωνσταντίνου σε σχέση με το Μεγάλο Παλάτιο στην Κωνσταντινούπολη.¹⁷ Επιπλέον, η Ροτόντα παρουσιάζει πλήρη μορφολογική αντιστοιχία με το μαυσωλείο της Κωνσταντινουπόλεως εξ όσων γνωρίζουμε από την περιγραφή του από τον βιογράφο του Κωνσταντίνου Ευσέβιο, επίσκοπο Καισαρείας.¹⁸ Περίκεντρα οικοδομήματα και τα δύο, με μεγάλα παράθυρα από τα οποία εισέρχεται άφθονο το φως του ηλίου, χωρίς υπόγεια κρύπτη και με πολυτελή ορθομαρμάρωση στους κάθετους τοίχους και ψηφιδωτά στον τρούλλο.¹⁹ Όπως προαναφέρθηκε πρόκειται για κοινά χαρακτηριστικά μαυσωλείων των μελών της κωνσταντινείας δυναστείας. Κατά αναλογία προς τα μαυσωλεία αλλά σε μικρότερο μέγεθος ιδρύθηκαν περίκεντροι ναοί-μαρτύρια, στα οποία φυλάσσονταν λείψανα αγίων και μαρτύρων της χριστιανικής θρησκείας. Περίκεντρος και κατά πολύ μικρότερος από τη Ροτόντα Θεσσαλονίκης είναι ο Παναγίος Τάφος στην Ιερουσαλήμ, που συνιστά ένα από τα κωνσταντινεία μνημεία ιστορικής αναβίωσης της επίγειας ζωής του Χριστού, έργο οικουμενικής σημασίας στο οποίο διατυπώνεται ακραιφνώς η θρησκευτική και πολιτιστική πολιτική του Μεγάλου Κωνσταντίνου.²⁰

Τα κωνσταντινεία μαυσωλεία, όπως και η Ροτόντα, μετατράπηκαν από τους βυζαντινούς αυτοκράτορες σε χριστιανικούς ναούς, ενώ οι ναοί και τα δημόσια κτήρια που ο Κωνσταντίνος ίδρυσε στην Κωνσταντινούπολη σταδιακά ανακαινίστηκαν ή ανοικοδομήθηκαν εκ βάθρων μέχρι και τη βασιλεία του Ιουστινιανού Α΄ (527-565). Οι οικοδομικές επεμβάσεις που υπέστη το μαυσωλείο του Κωνσταντίνου στη Θεσσαλονίκη κατά τη μετατροπή του σε χριστιανικό ναό, δεν άλλαξαν ουσιαστικά την αρχιτεκτονική μορφή του, άλλα προκάλεσαν απώλεια μεγάλου μέρους του ψηφιδωτού διακόσμου του τρούλλου. Η προσθήκη του ιερού βήματος είχε ως συνέπεια την ελεγχόμενη κατεδάφιση και ανάκτηση του ανατολικού τμήματος του τρούλλου και στην οριστική απώλεια αντιστοιχού μέρους του ψηφιδωτού διακόσμου. Στην ίδια επέμβαση φαίνεται ότι επίσης απομακρύνθηκαν σκοπίμως τμήματα του διακόσμου με θέματα, η εικονογραφία των οποίων προφανώς δεν ήταν εφικτό να προσαρμοστεί στα εννοιολογικά ζητούμενα των εικονογραφικών προγραμμάτων των χριστιανικών ναών.²¹

17. Για την θέση των δύο αυτοκρατορικών μαυσωλείων εντός των τειχών των πόλεων σε αντίθεση με τον κανόνα της εκτός τειχών ίδρυσης ταφικών μνημείων, βλ. J. Elsner, *Imperial Rome and Christian Triumph, The Art of the Roman Empire AD 100-450*, Ώξφόρδη-Νέα Υόρκη 1998, σελ. 164.

18. Ευσέβιος Καισαρείας, *Εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου βασιλέως*, λόγος Γ΄, κεφ.33-4, στο *Εὐσεβίου Καισαρείας, Ἱστορικά*, τομ. Δ΄, Εἰσαγωγή-κείμενο-μετάφρασις-σχόλια Π. Κ. Χρήστου, Πατερικαὶ Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», Θεσσαλονίκη 1982, σελ. 382-388.

19. C. Mango, "Constantine's Mausoleum and the Translation of Relics", *Byzantinische Zeitschrift* 83 (1990), σελ. 51-61. Ćurčić, *Some Observations*, ό.π., σελ. 12.

20. Η αρχιτεκτονική μορφή του Παναγίου Τάφου, ο οποίος ιδρύθηκε μεταξύ των ετών 326/6-336 και καταστράφηκε από τους Πέρσες το 614, είναι γνωστή από τις περιγραφές που παραθέτει ο Ευσέβιος Καισαρείας, βλ. R. Krauthimer, *Παλαιοχριστιανική καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχιτεκτονική*, ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 1991, σελ. 77-78.

21. Τα κατεστραμμένα ψηφιδωτά συμπληρώθηκαν με τοιχογραφίες λιγοστά ίχνη των οποίων εντοπίστηκαν στις εργασίες συντήρησης της περιόδου 1997-2007, ενώ περισσότερα στοιχεία γι' αυτές προκύπτουν από τη μελέτη αρχειακών φωτογραφιών, βλ. Π. Μάστορα, «Ο

Στα διατηρηθέντα τμήματα των ψηφιδωτών επικεντρώθηκε το ενδιαφέρον της έρευνας επιχειρώντας την ερμηνεία της θεματογραφίας τους. Υπό το πρίσμα της θεολογικής θεώρησης της βυζαντινής τέχνης, η έρευνα οδηγήθηκε συχνά σε παραφράσεις των εικονιζομένων θεμάτων βάσει συνειρμικών αναγωγών στη σφαίρα του συμβολισμού, καθώς και σε παραλείψεις ορισμένων εικονογραφικών στοιχείων, τα οποία εκλήφθηκαν ως διακοσμητικά και άνευ εννοιολογικής σημασίας. Ωστόσο, κύριο χαρακτηριστικό του ψηφιδωτού διακόσμου της Ροτόντας είναι η αληθοφάνεια και η σχολαστική περιγραφική απόδοση της υλικής υπόστασης όλων των στοιχείων που ανήκουν στον πραγματικό κόσμο των ανθρώπων και η απροσχημάτιστη αναγωγή τους στην σφαίρα του υπερβατικού με αναλλοίωτη την πραγματική τους υπόσταση.

Μεταξύ επίγειου και επουράνιου κόσμου

Το ημισφαίριο του τρούλλου της Ροτόντας καλύπτονταν εξ ολοκλήρου από σύνθετο εικονογραφικό πρόγραμμα οργανωμένο σε τρεις επάλληλες κυκλικές ζώνες γύρω από κορυφαίο, κεντρικό μετάλλιο. Στη χαμηλότερη και καλλίτερα σωζόμενη σήμερα ζώνη του διακόσμου, στη βάση του τρούλλου, σχηματίζεται στο ψηφιδωτό είδος εξώστη ή υπερώου με πεσσούς, οι οποίοι διαμορφώνουν οκτώ μεγάλα, ορθογώνια διάχωρα ανοίγματα. Στα διάχωρα προβάλλονται σε χρυσό φως πολυτελή διώροφα κτήρια που επαναλαμβάνονται ανά δύο διάχωρα, αντιδιαμετρικά ή εναλλάξ, έτσι ώστε ο εισερχόμενος από την νότια, κύρια είσοδο του κτηρίου, να έχει πανοραμική θέα του αστικού τοπίου το οποίο συνθέτουν τα κτήρια (εικ. 3-4). Ομοιάζουν με θεατρικά σκηνικά οικοδομήματα που υψώνονται σε βαθμιδωτά κρηπίδωματα: κιονοστήριχτες ημικυκλικές κόγχες, τετρακίονια πρόπυλα με αετωματικές επιστέψεις, στοές και θολοσκεπή περίπτερα περιλαμπρα στολισμένα με ανάγλυφα και ένθετους ημιπολύτιμους λίθους. Μπροστά από τα κτήρια παρουσιάζονται ανά δύο ή τρεις σε κάθε διάχωρο και σε αυστηρά συμμετρική θέση επίσημα ενδεδυμένοι άνδρες με τα χέρια διάπλατα ανοιχτά σε στάση δέησης. Τα ονόματα και οι ιδιότητες τους δηλώνονται σε επιγραφές πλησίον των προσώ-

3. Ν διάχωρο, ο Ονησιφόρος και ο Πορφύριος εκατέρωθεν «σταυρικού σίγνου»

4. ΝΔ διάχωρο, ο Κοσμάς και ο Δαμιανός εκατέρωθεν κιβωρίου με δίφρο και βιβλίο

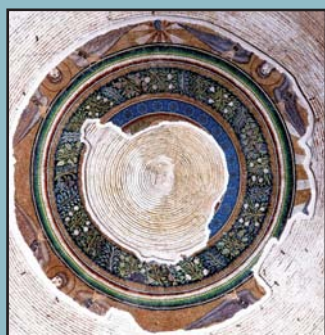
επίσκοπος Αρίσταρχος στα ψηφιδωτά της Ροτόντας Θεσσαλονίκη» στο Γ Επιστημονικό Συμπόσιο «Βυζαντινή Μακεδονία», Θεσσαλονίκη, 14-15 Μαΐου 2016, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών (υπό δημοσίευση).

πων τους, στις οποίες επίσης αναφέρεται μήνας που πιθανόν αντιστοιχεί σε σημαντικό γεγονός της ζωής τους, π.χ. Δαμιανού ιατρού μηνί Σεπτεμβρίου, Φιλίππου επισκόπου μηνί Οκτωβρίου. Πρόκειται για στρατιωτικούς, κληρικούς, έναν ή δύο ιατρούς, έναν χοραύλη και έναν με κατ' εξαίρεση αδήλωτη ιδιότητα. Κεντρική θέση στα κτήρια μεταξύ των ανά δύο εικονιζομένων ανδρών κατέχουν κιβώρια, στα οποία φυλάσσονται πολύτιμα τελετουργικά αντικείμενα: διάλιθος σταυρός στο Β και Ν διάχωρο, βιβλίο με λιθοστόλιστο κάλυμμα ακουμπισμένο σε δίφρο επάνω από το οποίο υπάρχει αναρτημένο στέμμα στο ΝΔ και ΒΔ διάχωρο. Αναμμένες λαμπάδες σε επιδαπέδιους κηροστάτες, κανδήλες και θυμιατήρια αναρτημένα από τις οροφές των κτηρίων, και μαρμάρινα σιντριβάνια εν λειτουργία δημιουργούν ατμόσφαιρα τελετουργικού δρώμενου, τη σιωπηλή και ασάλευτη τέλεση του οποίου ζωντανεύουν περισσότερα και παπαγάλοι, παγώνια και ερωδιοί που βηματίζουν στις στέγες των κτηρίων.

5. Πόδια ανδρών στο πράσινο έδαφος (μεσαία ζώνη του διακόσμου).

Οι πεσσοί που ορίζουν τα διάχωρα ανακρατούν γείσο με ιωνικό κυμάτιο, το οποίο ορίζει τη μετάβαση από το αστικό τοπίο της χαμηλότερης ζώνης στο φυσικό τοπίο της μεσαίας ζώνης του διακόσμου. Από αυτή διατηρούνται μόνον μικρά τμήματα στα οποία εικονίζονται σανδαλοφορεμένα πόδια ανδρών που κινούνται σε καταπράσινη χλόη (εικ. 5). Πυκνές σκιές ανάμεσα στα πόδια δηλώνουν τη διάχυση έντονου φωτός ερχόμενου από ψηλά. Επρόκειτο για πολυπρόσωπη παράσταση περίπου τριάντα έξι ανδρών, οι οποίοι σχημάτιζαν ελεύθερο κυκλωτερή χορό, όπως μπορούμε να κρίνουμε από τη στάση των ποδιών τους.

6. Αρχάγγελοι ανακρατούν μετάλλιο στην κορυφή του τρούλλου.

Στην άνω ζώνη, επίσης κατεστραμμένη στο μεγαλύτερο τμήμα της, διατηρούνται τα πρόσωπα τριών από τέσσερις αρχάγγελους ενδεδυμένων με στολές στρατιωτικών, οι οποίοι υπερίππανται ανακρατώντας πλούσια στολισμένο μετάλλιο (εικ. 6). Μεταξύ των αρχαγγέλων, ανατολικά, διατηρείται φωτοστεφανωμένο το μυθικό πουλί φοίνικας, που στρέφει το κεφάλι του προς

τον βορρά, όπου διακρίνονται πλατειές δέσμες ροδοπόρφυρου φωτός προερχόμενες πιθανόν από σταυρό. Το μέταλλιο που φέρουν στα χέρια τους οι αρχάγγελοι περιβάλλεται από τρεις ταινίες, εκ των οποίων η εξωτερική συνιστάται σε ίριδα, η μεσαία σε στεφάνι από κλάδους καλλωπιστικών και οπωροφόρων φυτών και η εσωτερική σε χρυσά οκτάκινα αστέρια σε μπλε ουρανό. Στο ασήμενιο μέταλλιο εμφανιζόταν το τιμώμενο πρόσωπο της παράστασης. Λιγοστά στοιχεία δηλώνουν σήμερα την παρουσία του: η άκρη του δεξιού χεριού υψωμένου σε στάση παντοδυναμίας, τμήμα χρυσού φωτοστεφάνου και η άκρη της ράβδου που κρατούσε στο αριστερό χέρι. Στην τοιχοποιία σώζεται το προκαταρκτικό σχέδιο της παράστασης, καμωμένο με κάρβουνο πριν από την κατασκευή του ψηφιδωτού, βάσει του οποίου μακρύς χιτώνας ανέμιζε πίσω από την πλάτη της εικονιζόμενης ανδρικής μορφής αποκαλύπτοντας τα γυμνά πόδια καθώς βάδιζε.

Απόψεις και ερμηνείες Το εικονογραφικό πρόγραμμα στον τρούλλο της Ροτόντας παρουσιάζει ερμηνευτικές δυσκολίες που εδώ και δεκαετίες διχάζουν την έρευνα. Έχουν διατυπωθεί πολλές αντικρουόμενες απόψεις, οι οποίες καθιστούν δυσανάγνωστο το αριστουργηματικό αυτό έργο, το οποίο είναι σύνθετο αλλά όχι ακατάληπτο και οπωσδήποτε ήταν ευανάγνωστο την εποχή στη οποία ανήκει. Φαίνεται όμως ότι απαρχή «ερμηνευτικών προβλημάτων» υπήρξε η βεβαιότητα, λόγω της «ιερότητας» που αποπνέουν οι δεόμενες ανδρικές μορφές, πολλές από τις οποίες είναι επίσκοποι και πρεσβύτεροι, ότι τα ψηφιδωτά είναι χριστιανικά και ανήκουν στη περίοδο της μετατροπής της Ροτόντας σε χριστιανικό ναό. Στην άποψη αυτή στηρίζεται η ταύτιση του τιμώμενου προσώπου του εικονογραφικού προγράμματος στο κεντρικό μέταλλιο με τον Χριστό.

7. Αποτύπωση του ψηφιδωτού και του προσχεδίου στην κορυφή του τρούλλου

Όμως δεν είναι γνωστά άλλα παραδείγματα απεικόνισης του Χριστού ως μεμονωμένης, ολόσωμης μορφή στον τρούλλο παλαιохριστιανικών ναών και ειδικότερα ημίγυμνου, όπως προκύπτει τουλάχιστον από το προσχέδιο της ψηφιδωτής μορφής στην τοιχοποιία του τρούλλου.²² Στο βαθμό που μπορεί να αποκατασταθεί η κατεστραμμένη μορφή που προβαλλόταν εντός του μεταλλίου, παρουσιάζει σαφείς ομοιότητες με τις απεικονίσεις του Ανίκητου Ηλίου (Sol invictus), προστάτη των στρατιωτών, στο πρότυπο του οποίου απεικονίζονταν οι αυτοκράτορες ως ήρωες σε ανδριάντες και σε παραστάσεις της θριαμβικής έλευσής τους (adventus) στη Ρώμη μετά από νικηφόρες εκστρατείες (εικ. 7-8).²³ Τις ομοι-

22. Μεταγενέστερο και μοναδικό γνωστό παράδειγμα απεικόνισης ολόσωμου και σε στάση παντοδυναμίας Χριστού σε θόλο απαντά στον ναό του Αγίου Αλτι Κιλίσε (μετά τον 9ο αι.) στην Καππαδοκία (Ν. Γκιολές, "Ένα εικονογραφικό παράλληλο των μωσαϊκών του τρούλλου της Ροτόντας της Θεσσαλονίκης", Παρουσία 1 (1982), σελ. 123-137). Προφανώς οι τοιχογραφίες του καππαδοκικού ναού αντλούν εικονογραφικά στοιχεία από τα ψηφιδωτά της Ροτόντας.

23. E. W. Kleinbauer, "The Iconography and the Date of the Mosaics of the Rotunda of Hagios Georgios, Thessaloniki," Viator 3 (1972), σελ. 32.

8. Αγαλματίδιο του Ανίκη-
του Ηλίου (Sol invictus,
Μουσείο Λούβρου).

ότητες επισήμαναν πολλοί ερευνητές, αλλά υπό το πρίσμα της συμβολικής αφομοίωσης της αυτοκρατορικής εικονογραφίας στην χριστιανική τέχνη προτάθηκε η ερμηνεία της απεικόνισης του Χριστού ως αναλαμβάνοντος στους ουρανούς ή κατερχόμενου δια της επουράνιας δόξας κατά τη Δευτέρα Παρουσία. Δεδομένου όμως ότι στην παράσταση της Ανάληψης ο Χριστός εμφανίζεται καθήμενος σε ουράνιο τόξο και ευλογών, ενώ στις αποκαλυπτικές παραστάσεις απαραίτητη είναι η παρουσία αποκαλυπτικών συμβόλων και της απεικόνισης του τετράμορφου των ευαγγελιστών, οι παραπάνω ερμηνείες δεν έγιναν ομόφωνα αποδεκτές.

Ελλείψει άλλων ερμηνευτικών προτάσεων, το εικονογραφικό θέμα της άνω ζώνης εκλαμβάνεται γενικότερα ως παρουσία του Χριστού βασιλέα θριαμβευτή φερόμενου σε δόξα φωτός από αρχαγγέλους. Συνεκδοχικά η μεσαία ζώνη του διακόσμου ερμηνεύεται ως απεικόνιση αποστόλων, αγγέλων ή και των είκοσι τεσσάρων πρεσβυτέρων της Αποκάλυψης του Ιωάννη, χωρίς ωστόσο η τμηματική διατήρηση της παράστασης να επιτρέπει τέτοιες ερμηνείες. Συνεπώς, η διασαφήνιση του χαρακτήρα του εικονογραφικού προγράμματος του τρούλλου επαφίεται στην ερμηνεία της χαμηλότερης ζώνης των δεομένων ανδρών, στην οποία όμως διαπιστώνεται πληθώρα ιδιαιτεροτήτων.

Για τις σύνθετες απεικονίσεις κτηρίων και δεομένων ενώπιόν τους ανδρών προτάθηκαν ποικίλες ερμηνείες εστιάζοντας κάθε φορά σε μεμονωμένα θέματα και όχι στο σύνολο των στοιχείων που περιλαμβάνονται στις παραστάσεις. Καταρχήν η έρευνα επικεντρώθηκε στην ταύτιση των εικονιζομένων ανδρών με αγίους και μάρτυρες της χριστιανικής πίστης εκλαμβάνοντας ως υπόμνηση της εορτής τους τον αναφερόμενο μήνα στις επιγραφές. Ωστόσο, πέρα από την απουσία της λέξης «άγιος» ή «όσιος» ή του συμβόλου του σταυρού πριν από το όνομα των μη φωτοστεφανωμένων μορφών και την παράλειψη του αριθμού της αφιερωμένης στη μνήμη του ημέρα, η ταύτιση τους με τους αναφερόμενους στα αγιολόγια και μαρτυρολόγια αγίους, οσίους ή μάρτυρες είναι υποθετική. Στις περισσότερες περιπτώσεις δεν συμπίπτει ο μήνας ή η ιδιότητα. Για τον λόγο αυτό υποστηρίχθηκε από τον Kleinbauer ότι οι δεόμενοι άντρες είναι ζώντα πρόσωπα, κτήτορες του χριστιανικού ναού της Ροτόντας και των ψηφιδωτών του.²⁴ Η πρωτότυπη αυτή άποψη δεν γνώρισε ευρεία αποδοχή, μολονότι τα αυτοκρατορικά επίσημα (insignia) στις στολές των στρατιωτικών αποδεικνύουν την κοσμική ταυτότητά τους και όχι τη συμβολική αναγωγή τους

24. E.W. Kleinbauer, "The Orants in the Mosaic Decoration of the Rotunda at Thessaloniki: Martyr Saints or Donors?" *Cahiers archéologiques* 30 (1982), 25-45. Για την ταύτιση των δεομένων με αγίους και μάρτυρες βλ. H. Torp, "An interpretation of the Early Byzantine Martyr Inscriptions in the Mosaics of the Rotunda at Thessaloniki", *Acta ad Archaeologiam et Artium Historiam Pertinentia*, τόμ. XXIV (2011), σελ. 11-41.

σε μάρτυρες-στρατιώτες που παρουσιάζονται ως αυλικοί στο επουράνιο ανάκτορο του βασιλέα Χριστού.²⁵

Κύριος δημιουργός της θεωρίας περί της θείας προέλευσης της μοναρχίας και της εξομοίωσης μεταξύ επουράνιου και επίγειου βασιλείου υπήρξε ο Ευσέβιος Καισαρείας.²⁶ Τόσο ο Βίος Κωνσταντίνου όσο και ο εγκωμιαστικός λόγος του Ευσεβίου για την τριακονταετηρίδα της βασιλείας του Κωνσταντίνου βρίθουν από αναφορές σε «στρατιές αρχαγγέλων» και θριαμβικές «επουράνιες αψίδες» του βασιλέα Χριστού, εκπρόσωπος του οποίου επί της γης ήταν ο αυτοκράτορας. Άλλωστε ο ίδιος ο αυτοκράτορας απέδωσε όλες τις νίκες του και τον θρίαμβο του στον Χριστό. Είναι λοιπόν εύλογο ότι στη βασιλεία του Κωνσταντίνου διαμορφώθηκαν οι εικαστικές διατυπώσεις της πολιτικής αυτής θεωρίας. Από την άλλη πλευρά όμως στους παλαιοχριστιανικούς ναούς είναι συνηθέστερη η απεικόνιση αυτοκρατόρων και αυλικών στο επίγειο ανάκτορο, όπως το πολύ γνωστό παράδειγμα των αναθηματικών παραστάσεων του Ιουστινιανού και της Θεοδώρας στον Άγιο Βιτάλιο (547) της Ραβέννας, και όχι απεικονίσεις του Χριστού ως αυτοκράτορα και των αγίων ως αυλικών στο επουράνιο ανάκτορο. Ειδικότερα στην περίπτωση των ψηφιδωτών της Ροτόντας η ερμηνεία των κτηρίων ως συμβολικής απεικόνισης του επουράνιου ανακτόρου ή ακόμη, όπως έχει υποστηριχθεί, της Άνω Ιερουσαλήμ, αποδεικνύεται αβάσιμη διότι ο εμβληματικός ανάγλυφος διάκοσμος των κτηρίων δηλώνει απερίφραστα την ρωμαϊκή, αυτοκρατορική τους ταυτότητα.

Συγκεκριμένα, στα αετώματα των κτηρίων του Β και Ν διαχώρου εικονίζεται η σφαίρα του κόσμου μέσα σε άκανθα, γνωστό έμβλημα της αυτοκρατορικής εξουσίας σε χρήση έως και την περίοδο της Τετταρχίας (εικ. 9). Σφαίρα του

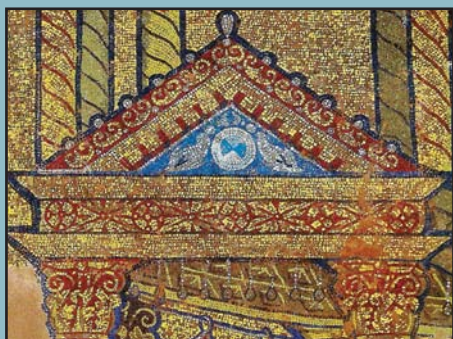
9. Σφαίρα του κόσμου σε άκανθα

25. L. Nasrallah, "Empire and Apocalypse in Thessaloniki: Interpreting the Early Christian Rotunda", J ECS 13.4 (2005), 465-508.

26. Για τον Ευσέβιο Καισαρείας ως κύριο δημιουργό της θεωρίας περί της θείας προέλευσης και της παγκοσμιότητας της μοναρχίας, βλ. Ε. Σαράντη, «Η Οικουμενικότητα του Βυζαντίου», στο Το Βυζάντιο ως Οικουμένη, Κατάλογος έκθεσης «Ωρες Βυζαντίου. Έργα και Ημέρες στο Βυζάντιο», Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, Οκτώβριος 2001-Ιανουάριος 2002, Αθήνα 2001, σελ. 21-33.

10. Το σκήπτρο του Μαξεντίου (Παλατίνος Λόφος, Ρώμη)

11. Δελφίνια πλαισιώνουν την σφαίρα του κόσμου

12. Αυτοκρατορικό πορτραίτο πλαισιωμένο από Νίκες

κόσμου εντός άκανθας κοσμούσε το σκήπτρο του Μαξεντίου, το οποίο αποκαλύφθηκε σε ανασκαφή στον Παλατίνο λόφο στη Ρώμη (εικ. 10).²⁷ Στα αετώματα των κτηρίων του Δ διαχώρου εικονίζεται η σφαίρα του κόσμου πλαισιωμένη από αντωπά δελφίνια, θέμα ιδιαίτερα προσφιλές σε επιτύμβιες στήλες ρωμαίων λεγεωνάριων (εικ. 11).²⁸ Αντίστοιχα, στο αέτωμα του κεντρικού κτηρίου του ΒΑ και ΝΑ διαχώρου εικονίζεται προτομή ανδρός πλαισιωμένη από δύο φτερωτές Νίκες (imago clipeata), θέμα με ευρεία διάδοση σε ταφικά κυρίως πορτραίτα ρωμαίων αριστοκρατών, ένα από τα οψιμότερα παραδείγματα του οποίου απαντά στο μαυσωλείο του Διοκλητιανού στο Σπαλάτο.²⁹ Το ίδιο θέμα απομειώθηκε στη χριστιανική τέχνη με την αντικατάσταση των Νικών από φωτοστεφανωμένους αγγέλους. Στην περίπτωση του αετώματος της Ροτόντας οι φτερωτές μορφές δεν φέρουν φωτοστέφανους, ενώ στο πορτραίτο του ανδρός αναγνωρίζονται τα προσωπογραφικά χαρακτηριστικά του Κωνσταντίνου (εικ. 12). Μάλιστα, παρά τη σχηματοποιημένη απόδοση του ανάγλυφου διακόσμου στο ψηφιδωτό, διακρίνεται το χρυσό διάδημα που στέφει τον αυτοκράτορα αποκλείοντας την ταύτιση με τον Χριστό, η οποία προτάθηκε στο πλαίσιο της «χριστιανοκεντρικής» ερμηνείας του ψηφιδωτού.

Στο ίδιο πλαίσιο προτάθηκε θεολογική ερμηνεία των παρακάτω εικονογραφικών θεμάτων.³⁰ Ο «διάλι-

27. Για το σκήπτρο του Μαξεντίου, βλ. C. Panella, *I segni del potere: realtà e immaginario della sovranità nella Roma imperiale*, Bari: Edipuglia 2011. Μετά την εδραίωση της μοναρχίας του Κωνσταντίνου το ίδιο έμβλημα μετασχηματίζεται: η άκανθα καταργείται και επί της σφαίρας του κόσμου στερεώνεται ο νικηφόρος σταυρός.

28. Βλ. ενδεικτικά V.M. Hope, *Constructing Identity: The Roman Funerary Monuments of Aquileia, Mainz and Nimes*, Οξφόρδη 2001 (διάσπαρτα).

29. Elsner, *Imperial Rome and Christian Triumph*, ό.π., σελ. 159.

30. H. Torp, "Dogmatic Themes in the Mosaics of the Rotunda at Thessaloniki", *Arte*

θος σταυρός με το άγιον πνεύμα εν είδει περιστεράς» στο Β και Ν διάχωρο ερμηνεύθηκε ως έμμεση απεικόνιση της βάπτισης του Χριστού, όπου ο σταυρός συμβολίζει τον Χριστό (εικ. 13). Πέρα από την απουσία συμβολικής απεικόνισης του Θεού-πατρός, άνευ του οποίου δεν νοείται η Βάπτιση του Χριστού, το θέμα στη Ροτόντα επιδέχεται άλλη ερμηνεία. Στην κορυφή του σταυρού υπάρχει μεταλλικός πείρος που στερεώνει στον σταυρό όχι το φως του αγίου πνεύματος αλλά μεταλλικό, κυκλικό διάτρητο δισκάριο με τη μορφή περιστεριού με ανοιχτά φτερά (εικ. 14). Δεν πρόκειται δηλαδή για συμβολική απεικόνιση του αγίου πνεύματος και του Χριστού αλλά για πραγματικό ξύλινο σταυρικό αντικείμενο ντυμένο με φύλλα χρυσού, στολισμένο με αστραφτερά πετράδια και στερεωμένο σε μαρμαρίνη βάση, το οποίο δεν διαφέρει από το εικονιζόμενο λάβαρο στη σαρκοφάγο του Βατικανού (πριν από τα μέσα του 4ου αι.) ή στο χάλκινο νόμισμα Κωνσταντίνου Α΄ του 327.³¹ Η περιστέρα δεν είναι μόνον χριστιανικό σύμβολο αλλά και στρατιωτικό έμβλημα της Ύστερης Αρχαιότητας ως ταχυδρομικό μέσο μεταφοράς γραπτών στρατιωτικών μηνυμάτων.³² Εμβάλλεται, λοιπόν, εύλογα η σκέψη ότι ο «σταυρός» της Ροτόντας είναι μία εκδοχή του νικηφόρου τρόπαιου του Κωνσταντίνου, το οποίο ως θεϊκό μήνυμα του αποκαλύφθηκε ουρανόθεν πριν από τη μάχη στη Μουλβία, τον Οκτώβριο του 312, και μάλιστα απεικονίζει το ονομαζόμενο από τον Ευσέβιο Καισαρείας «σίγνον»,

13. Ν διάχωρο, ο Βασιλίσκος και ο Πρίσκος εκατέρωθεν «σταυρικού σίγνου»

14. Δισκάριο στερεωμένο στο «σταυρικό σίγνον».

medievale, n.s. 1.1 (2002), σελ. 11-34.

31. G. Bovini, H. Brandenburg, Repertorium der christlich-antiken Sarkophage, I, Wiesbaden 1967, σελ. 48, άριθ. 49, πίν. 16. Ch. Walter, The Iconography of Constantine the Great. Emperor and Saint, Alexandros Press, Leiden 2006, εικ. 29.

32. Βλ. colombe (λ), στο P. Lavedan, Dictionnaire illustre de la mythologie et des antiquités grecques et romaines, Librairie Hachette, Παρίσι 1931, σελ. 258 και dove (λ.) στο G. Jobes, Dictionary of Mythology Folklore and Symbols, The Scarecrow Press Inc, Νέα Υόρκη 1962, I, σελ. 466.

το οποίο, μετά το όραμα, έδωσε εντολή ο Κωνσταντίνος να κατασκευασθεί από ξύλο, χρυσό και πολύτιμα πετράδια.³³ Από την άποψη αυτή τα έμπροσθεν του σταυρού ρέοντα ύδατα δεν είναι δεξαμενή βάπτισης, όπως υποστηρίχθηκε προκειμένου να παραβληθεί η παράσταση με τη Βάπτιση, αλλά ο ποταμός Τίβερης που αποδίδεται με κυματιστές γραμμές όπως και στο θριαμβικό τόξο του Κωνσταντίνου στη Ρώμη. Άλλωστε, δεν είναι τυχαίο ότι το «σταυρικό σίγγον» πλαισιώνεται στο Β διάχωρο από νεαρούς στρατιωτικούς, τον Βασιλίσκο και τον Πρίσκο, και στο Ν διάχωρο από τον νεαρό επίσης στρατιωτικό Ονησιφόρο και τον άνευ δηλούμενης ιδιότητας Πορφύριο. Η παρουσία στρατιωτών σε συμβολική απεικόνιση της Βάπτισης του Χριστού δεν δικαιολογείται, αντίθετα με την παρουσία τους ως υπερασπιστές του νικητήριου «σίγγον» του αυτοκράτορα. Στο αέτωμα του κεντρικού κτηρίου ψηλά, επάνω από το «σταυρικό σίγγον», η σφαίρα του κόσμου μέσα σε άκανθα τοποθετεί το γεγονός στο οποίο αναφέρεται η παράσταση στην αυτοκρατορική Ρώμη και υπομνηματίζει την αποκατάσταση της τάξης σε αυτή μετά την νίκη του Κωνσταντίνου επί του Μαξεντίου.

Το κλειστό βιβλίο επί σκιμποδίου σε κλιμακωτό βάθρο στο ΒΔ και ΝΔ διάχωρο συσχετίστηκε με ευαγγέλιο τοποθετημένο σε πολυτελές μαξιλάρι επί θρόνου, ο οποίος αποτελεί τον επισκοπικό θρόνο των παλαιοχριστιανικών εκκλησιών (εικ. 15). Βάσει του συσχετισμού αυτού υποστηρίχθηκε ότι το όλο θέμα συνιστά έμμεση απεικόνιση του Χριστού. Προσεκτικότερη ωστόσο ανάγνωση της παράστασης, καθιστά φανερό ότι το αναρτημένο σε οριζόντια ράβδο ύφασμα (βήλο) δεν είναι ερεισίνωτο θρόνου και το βιβλίο δεν στηρίζεται σε μαξιλάρι αλλά στην άνω επίπεδη επιφάνεια πτυσσόμενου δίφρου επενδυμένου με πολυτελές ύφασμα. Δεν πρόκειται δηλ. για θρόνο αλλά για τη γνωστή *sella*

15. ΒΔ διάχωρο, ο Αλέξανδρος και ο Ανανίας εκατέρωθεν κιβωρίου με δίφρο και βιβλίο

33. Walter, *The Iconography of Constantine*, ό.π., σελ. 39.

curulis, στην οποία οι Ρωμαίοι τοποθετούσαν το βιβλίο του Νόμου κατά την απονομή δικαιοσύνης και με τον τρόπο αυτό δήλωναν εμμέσως την παρουσία του αυτοκράτορα ως μεγίστου κριτή. Η λεκτική διαφορά είναι λεπτή: ο θρόνος παραπέμπει σε χριστιανικές παραστάσεις, ενώ η *sella curulis* στην αυτοκρατορική τέχνη. Εξάλλου το διάλιθο στέμμα, που εν μέρει κατεστραμμένο κρέμεται επάνω από τη *sella curulis* στη Ροτόντα παραπέμπει περισσότερο στην αυτοκρατορική τέχνη παρά στη χριστιανική, όπως διαπιστώνεται από απεικονίσεις της *sella curulis* σε ρωμαϊκά νομίσματα επί της οποίας είναι τοποθετημένο το χρυσό στεφάνι του Ιουλίου Καίσαρα (εικ. 16).³⁴

16. Η *sella curulis* με το στέμμα του Ιουλίου Καίσαρα (Δηνάριο Οκταβιανού, 42 π.Χ.).

17. Δ διάχωρο, ο Ρωμανός (κατεστραμμένη μορφή) μπροστά από φράγμα και εκτατέρωθεν αυτού ανώνυμος και ο Ευκαρπίων.

Στο μέσον του Δ διαχώρου εικονίζεται διάφραγμα με διάτρητα θωράκια εντός κόγχης, μπροστά από το οποίο εικονιζόταν ο πρεσβύτερος Ρωμανός (εικ. 17). Το διάφραγμα συσχετίστηκε με τέμπλο ιερού βήματος, ενώ μπορεί να είναι οποιοδήποτε διάφραγμα με τυπικά θωράκια κωνσταντίνειας εποχής.³⁵ Με το σκεπτικό ότι πρόκειται για ιερό βήμα υποστηρίχθηκε από τον Τορπ ότι πίσω από την κατεστραμμένη μορφή του Ρωμανού θα υπήρχε η αγία τράπεζα και ως εκ τούτου ο Ρωμανός ταυτίστηκε με ομώνυμο μάρτυρα διάκονο γνωστό για τα πύρινα κηρύγματά του. Ωστόσο, αυτό που πραγματικά βλέπουμε είναι ότι το ψηφιδωτό στο σημείο αυτό είναι κατεστραμμένο, η επιγραφή δεν αναφέρεται σε διάκονο αλλά σε πρεσβύτερο, και ότι στην όλη σύνθεση δεν υπάρχει ή δεν σώζεται κανένα καθαρά χριστιανικό σύμβολο.

Η δογματική ερμηνεία της εικονογραφίας των ψηφιδωτών της Ροτόντας αφήνει ανερμήνευτη την εικονογραφία στο ΒΑ και ΝΑ διάχωρο, όπου κανένα στοιχείο δεν μπορεί να συσχετισθεί με τη χριστιανική τέχνη. Εδώ η *imago clipeata* του Κωνσταντίνου στο τριγωνικό αέτωμα του κεντρικού κτηρίου, στην οποία αναφέρθηκα προηγουμένως, και το διάλιθο στέμμα αναρτημένο από την οροφή του κτηρίου δεν αφήνουν περιθώριο αναγωγών στη σφαίρα του αφηρημένου και υπερβατικού ουράνιου βασιλείου ή της Άνω Ιερουσαλήμ ή γενικότερα

34. P. Zanker, *Ο Αύγουστος και η δύναμη των εικόνων*, Αθήνα 2006, σελ. 64, εικ. 25β. Για τις καταβολές του εικονογραφικού θέματος και τη μεταγραφή του στη χριστιανική τέχνη, βλ. N. Ozoline, *Η ιστορία μίας εικόνας. Η εικόνα της Πεντηκοστής*, Αθήνα 2010, σελ. 151-166.

35. J. R. Branham, "Sacred Space under Erasure in Ancient Synagogues and Early Churches", *The Art Bulletin* 74 (1992), σελ. 375-377.

δογματικών θεολογικών εννοιών. Συνεπώς στη χαμηλότερη ζώνη του ψηφιδωτού διακόσμου της Ροτόντας εικονίζεται ο επίγειος κόσμος με εμφανή ρωμαϊκή αυτοκρατορική ταυτότητα, στον οποίο προσδίδει «χριστιανικό» χαρακτήρα το σταυρικό πολεμικό σίγγον του Μεγάλου Κωνσταντίνου και η παρουσία επισκόπων και πρεσβυτέρων, οι οποίοι δέονται μαζί με στρατιωτικούς και άλλους αυλικούς. Ως εκ τούτου η εικονογραφία της χαμηλότερης ζώνης του διακόσμου δεν αποδεικνύει την ταύτιση της μορφής που εικονιζόταν στο ασημένιο μετάλλιο με τον Χριστό και καθιστά πιθανή την ταύτισή της με τον Κωνσταντίνο.

Χριστός και Κωνσταντίνος

Στην ταύτιση της κατεστραμμένης μορφής που προβαλλόταν στον τρούλλο της Ροτόντας με τον Χριστό ώθησε το γεγονός ότι η μορφή κρατά ράβδο με ελαφρώς πεπλατυσμένη απόληξη, η οποία συνειρμικά παραπέμπει σε σταυρόσχημη ράβδο.³⁶ Η άκρη της ράβδου διακρίνεται δίπλα από τον φωτοστέφανο, τον οποίο υπερβαίνει ελαφρώς σε ύψος και κατά συνέπεια εάν η ράβδος ήταν σταυρόσχημη το αριστερό τμήμα της οριζόντιας κεραίας του σταυρού θα κάλυπτε το πρόσωπο του Χριστού.³⁷ Επομένως δεν πρόκειται για σταυρόσχημη αλλά για βασιλική ράβδο, η οποία δεν αποδεικνύει ότι στο ψηφιδωτό εικονιζόταν ο Χριστός.

Τα οκτάκτινα αστέρια, το στεφάνι με τα καρποφόρα κλαδιά και το στεφάνι της ίριδας που περιβάλλουν το κυκλικό μετάλλιο συνιστούν ιδιαίτερα προσφιλή θέματα της ρωμαϊκής αυτοκρατορικής τέχνης. Ειδικότερα η ίριδα ως ηλιακό φαινόμενο πιστοποιεί ήδη από την εποχή του Αυγούστου τη θεοποίηση του αυτοκράτορα και αναλόγως χρησιμοποιήθηκε στην απεικόνιση της θεοποίησης του Μάρκου Αυρηλίου (161-180) στο ναό του Ηρακλή στη Σαμπράθα της Λιβύης.³⁸ Ο Μάρκος Αυρήλιος εικονίζεται με φωτοστέφανο, όπως φωτοστεφανωμένη είναι και η κεντρική μορφή στον τρούλλο της Ροτόντας, ο Κωνσταντίνος στα ανάγλυφα του θριαμβικού τόξου στη Ρώμη και τα μέλη του περιβάλλοντος του Κωνσταντίνου σε τοιχογραφίες αίθουσας του ανακτορικού συγκροτήματος στους Τρεβήρους.³⁹

Εάν λοιπόν τα ψηφιδωτά αποδεσμευθούν από τη χριστιανική-θεολογική ερμηνεία εύλογα αναρωτιέται κανείς για ποιο λόγο το τιμώμενο πρόσωπο του εικονογραφικού προγράμματος στο κωνσταντίνειο μαυσωλείο της Θεσσαλονίκης δεν είναι ο ίδιος ο θριαμβευτής αυτοκράτορας; Στην περίπτωση αυτή οι

36. H. Torp, *Mosaikkene i St. Georg-Rotunden i Thessaloniki. Et hovedverktidlig-bysantinskunst*, Όσλο 1963, σελ. 34-37.

37. Ενδεικτική από την άποψη αυτή είναι η σχεδιαστική αναπαράσταση της σταυρόσχημης ράβδου κοντότερης από την εικονιζόμενη στο ψηφιδωτό, προκειμένου το αριστερό τμήμα της οριζόντιας κεραίας να βρίσκεται στο ύψος του λαιμού και να μην καλύπτει το πρόσωπο, βλ. Μ. Σωτηρίου, "Προβλήματα της εικονογραφίας του τρούλλου του ναού του Αγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης", ΔΧΑΕ, περ. Δ', τ. Στ' (1970-1972), πίν. 65.

38. A. Ahlqvist, "Cristo e l' imperatore romano: I valori simbolici del nimbo", *Acta ad Archaeologiam et Artium Historiam Pertinentia* XV (2001), σελ. 213, εικ. 9.

39. I. Lavin, "The Ceiling Frescoes in Trier and Illusionism in Constantinian Painting", *Dumbarton Oaks Papers* 21 (1967), σελ. 97-113.

πτερωτές μορφές που ανακρατούν το μετάλλιο είναι Νίκες-αρχάγγελοι. Η αυλική τους ενδυμασία αντί του λευκού ιματίου που φέρουν συνήθως τόσο οι κλασικές Νίκες όσο και η χριστιανικοί άγγελοι, τις καθιστά Νίκες αυτοκρατορικές. Οι κλασικές Νίκες δεν φέρουν φωτοστέφανο, όπως και οι χριστιανικοί άγγελοι στις αρχαιότερες απεικονίσεις δεν φέρουν φτερά. Φτερωτοί φωτοστεφανωμένοι άγγελοι με λόγχες περιλαμβάνονταν, κατά το Βιβλίο των παπών (Liber Pontificalis), στο τέμπλο του Λατερανού.⁴⁰ Η απεικόνιση φωτοστεφανωμένων και πτερωτών αγγέλων θεωρείται κατά κοινή παραδοχή επινόηση της κωνσταντινείας τέχνης. Επί Κωνσταντίνου όχι μόνο οι άγγελοι απέκτησαν φτερά και λόγχες αλλά και οι στρατιώτες απέκτησαν φωτοστέφανο, όπως αποδεικνύει το ασημένιο μετάλλιο που βρέθηκε στη Θεσσαλονίκη, στο οποίο ο Κωνσταντίνος περιβάλλεται από σταυρόσχημα σίγμα και φωτοστεφανωμένους ιππείς τους οποίους τιμά για τις νικηφόρες μάχες τους (εικ. 18).⁴¹ Συνεπώς δεν αποκλείεται οι Νίκες/αρχάγγελοι της Ροτόντας να ανήκουν στα πρώιμα παραδείγματα των «στρατιών αγγέλων», που Ευσέβιος Καισαρείας μνημονεύει στα εγκώμια του αυτοκράτορα.

18. Μετάλλιο Κωνσταντίνου (περ. 315).

Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι όλα τα εικονογραφικά στοιχεία συνηγορούν στην ταύτιση της εικονιζομένης μορφής με τον Κωνσταντίνο και καθιστούν εύληπτο τον θριαμβικό χαρακτήρα του εικονογραφικού προγράμματος του μαυσωλείου που ο ίδιος ίδρυσε μεταξύ του 316-324, προκειμένου να μεταλαμπαδεύεται η φήμη του στους αιώνες. Τι πιο ταιριαστό άλλωστε για να τιμήσει την πόλη, την οποία χρησιμοποίησε ως στρατηγείο του για την καθοριστικής σημασίας αναμέτρησή του με τον Λικίνιο; Ο θρίαμβος του Κωνσταντίνου, η έλευσις (adventus) του νικητή αυτοκράτορα στην πόλη και η ανάδειξή του σε μονοκράτορα αποτελούν το κεντρικό θέμα του ψηφιδωτού. Ο αυτοκράτορας ως Ανίκητος Ήλιος, υπερυψωμένος στην επουράνια σφαίρα χάρη στις στρατιωτικές νίκες του προσωποποιημένες ως αρχαγγέλους, απηύθυνε χαιρετισμό παντοδυναμίας στους υπηκόους του. Στην ανατολή, επάνω από το κεφάλι του αυτοκράτορα, ο φοίνικας, που σύμφωνα με τον μύθο ανασταίνεται μέσα από τις στάχτες του και υπομνηματίζει την δια πυρός ανακαίνιση της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και προοιωνίζει την αιωνιότητά της. Στον βορρά, προς τον οποίο ο φοίνικας κοιτά, ακτινοβολούσε πιθανότατα το σταυρικό τρόπαιο του «Εν τούτῳ νίκα», όπως εμφανίστηκε στο όραμα του Κωνσταντίνου πριν από τη μάχη στη Μουλβία γέφυρα. Αυτό πρωτοαντίκριζε εισερχόμενος κανείς από τη νότια είσοδο του

40. S. de Blaauw, "Imperial Connotation in Roman Church Interiors. The Significance and Effect of the Lateran Fastigium", *Acta ad Archaeologiam et Artium Historiam Pertinentia* XV (2001), σελ. 137-146, εικ. 9 1.

41. E.M. Cousinry, *Voyage dans la Macidoine*, Παρίσι 1831, σελ. 31.

κτηρίου αναγνωρίζοντας πάραυτα τον χαρακτήρα του κτηρίου και του διακόσμου του.

Η πυκνή παράταξη τριάντα έξι ανδρών στη μεσαία ζώνη του διακόσμου δεν είναι δυνατόν να αποκατασταθεί από τα σωζόμενα τμήματά της. Η στάση των ποδιών είναι ενδεικτική έντονης κινησιολογίας και εκφράζει την ψυχική ανάταση. Ενδεχομένως, οι εικονιζόμενοι άνδρες σχημάτιζαν κυκλωτερή δοξαστικό χορό. Την ευγενή καταγωγή τους δηλώνουν οι χρωματιστές ταινίες (clavi) των ιματίων τους, η ύφανση και τα χρώματα των οποίων είναι όμοια με τα επιμανίκια των στολών των αρχαγγέλων. Όμοια είναι τα ταβλία, δηλαδή τα διακριτικά επίσημα στις χλαμύδες των στρατιωτικών που εικονίζονται στη χαμηλότερη ζώνη του διακόσμου, και η υφασμάτινη επένδυση του δίφρου, της *sella curulis*, στην οποία όπως προαναφέρθηκε εναποτίθεται το βιβλίο του Νόμου στις παραστάσεις του ΝΔ και ΒΔ διαχώρου.

Στη χαμηλότερη ζώνη τα υπέρλαμπρα και καταστόλιστα κτήρια υπομνηματίζουν την αποκατάσταση/αναστήλωση της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας μετά τους εμφυλίους πολέμους της β' Τετραρχίας. Το νικηφόρο πολεμικό «σίγγον» και το βιβλίο του Νόμου αναφέρονται στις δύο βασικές ιδιότητες και αρετές του ηγεμόνα: την ιδιότητα του υπέρμαχου στρατηγού, που ηγήθηκε των στρατευμάτων του για την αποκατάσταση της τάξης και την ανακαίνιση του κύρους της αυτοκρατορίας με τη στήριξη του θεού, και την ιδιότητα του μεγίστου κριτή, που απένειμε δικαιοσύνη στον κόσμο. Μέσα από τα κτήρια της ανακαινισμένης αυτοκρατορίας εμφανίζονται δεόμενοι άνδρες, οι οποίοι μετέχουν σε δοξολογία. Για την ταυτότητα των ανδρών, το κριτήριο με το οποίο επιλέχθηκαν να μετέχουν στη δοξολογία αυτή, τη σχέση τους με τον Κωνσταντίνο και ενδεχομένως με την Θεσσαλονίκη όπου λαμβάνει χώρα το εξιστορούμενο στα ψηφιδωτά δρώμενο προς τιμήν του αυτοκράτορα μόνον υποθέσεις μπορούν να γίνουν δεδομένης της απουσίας γραπτών πηγών που να διασαφηνίζουν τα παραπάνω ζητήματα. Ωστόσο ασφαλές πλαίσιο στις υποθέσεις αυτές προσφέρει η εικονογραφική ανάλυση του έργου σε συνδυασμό με τα ιστορικά συμφραζόμενα.

19. ΝΑ διάχωρο, ο Λέων

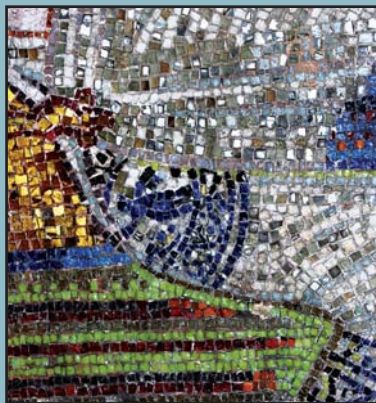
«Ο των αγίων Σύλλογος»: Στρατιωτικοί, εκκλησιαστικοί και αυλικοί στα ψηφιδωτά της Ροτόντας.

Στην τελετουργική δέηση που απεικονίζεται στη χαμηλότερη ζώνη των ψηφιδωτών της Ροτόντας μετείχαν είκοσι άνδρες εκ των οποίων σώζονται δεκαπέντε. Μεταξύ αυτών αριθμητικά υπερτερούν οι στρατιωτικοί: επτά πανομοιότυπα ενδεδυμένοι νεαροί και μεσήλικες άνδρες, η ιδιότητα των οποίων δηλώνεται με τη συντομογραφία «CTPAT» στις επιγραφές που τους συνοδεύουν. Πρόκειται για τους Πρίσκο, Βασιλίσκο, Θερινό, Λεόντιο, Ονησιφόρο, Ευκαρπίωνα και αγνώστου ονόματος -λόγω καταστροφής της επιγραφής στο Δ διάχωρο (εικ. 19-20). Η ανάλυση της συντομο-

γραφημένης λέξης «στρατιώτης» ή «στρατηγός» επαληθεύεται από τις επίσημες ενδυμασίες τους, οι οποίες συνιστούν την κοσμική περιβολή των ανώτατων αξιωματούχων και μελών της συγκλήτου. Η ενδυμασία αποτελείται από λευκό χιτώνα που δένει με χρυσή ζώνη και φέρει διακριτικά σήματα-επιράμματα στους ώμους, στα μανίκια και στα γόνατα, και μακριά χλαμύδα με «ταβλίον» υφασμένο στις δύο όψεις της, η οποία στερεώνεται στον δεξί ώμο με χρυσή πόρπη.⁴² Από το άνοιγμα της χλαμύδας διακρίνεται το επίραμμα στον ώμο, το οποίο διαφέρει σε κάθε στρατιωτικό δηλώνοντας πιθανότατα την προέλευσή του από διαφορετικό στρατιωτικό σώμα.⁴³ Ειδικότερα, στα επιράμματα των χιτώνων του Ονησιφόρου, του Βασιλίσκου και του ανωνύμου διακρίνονται εμβληματικές παραστάσεις ολόσωμων μορφών, όμοιων με των εικονιζομένων στον οπισθότυπο νομισμάτων της κωνσταντινείας περιόδου. Για παράδειγμα, στο επίραμμα στον ώμο του Ονησιφόρου εικονίζεται Νίκη που βαδίζει φέροντας κλάδο στο αριστερό χέρι υποτάσσοντας τον εχθρό που κείται δεξιά στα πόδια της, θέμα που απαντά σε νομίσματα μετά την νίκη του Κωνσταντίνου επί των Σαρματών το 322-324 (εικ. 21). Συνεπώς, τα διακριτά επιράμματα δηλώνουν ότι οι εικονιζόμενοι στρατιωτικοί είναι ιστορικά πρόσωπα και όχι φανταστικοί ως προς την μορφή άγιοι - μάρτυρες της χριστιανικής πίστης, οι οποίοι τιμητικά παριστάνονται ως «στρατιώτες του Χριστού», θύματα των διωγμών που εξαπέλυσαν οι αυτοκράτορες Δέκιος το 249-251 και Διοκλητιανός το 303.⁴⁴

20. ΒΑ διάχωρο, ο Θερινός

21. Ν διάχωρο, επίραμμα στον χιτώνα του Ονησιφόρου.

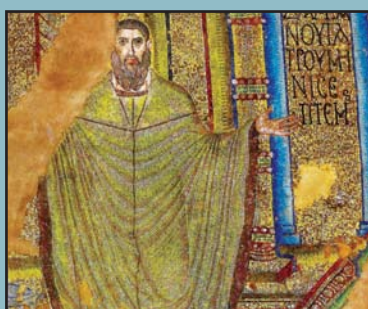
42. Για την καθιέρωση της ενδυμασίας τον 4ο αι. και τη σημασία της ενδυματολογικής διάκρισης των κοινωνικών τάξεων στο πλαίσιο των μεταρρυθμίσεων που εφαρμόστηκαν επί Κωνσταντίνου βλ. P. Brown, *Ο κόσμος της Ύστερης Αρχαιότητας*, 150-750 μ.Χ., Αθήνα 1998, σελ. 31-38. Για τις ενδυμασίες των εικονιζομένων στα ψηφιδωτά της Ροτόντας βλ. C. Walter, *The Warrior Saints in Byzantine Art and Tradition*, Aldershot-Burlington 2003, σελ. 274-275. Ο Walter αποδεχόμενος τη χρονολόγηση των ψηφιδωτών της Ροτόντας στα μέσα του 5ου αι. θεωρεί ότι την περίοδο αυτή καθιερώνεται η ενδυμασία αυτή στην απεικόνιση των στρατιωτικών αγίων.

43. Kleinbauer, "The Iconography and the Date", ό.π., σελ. 47.

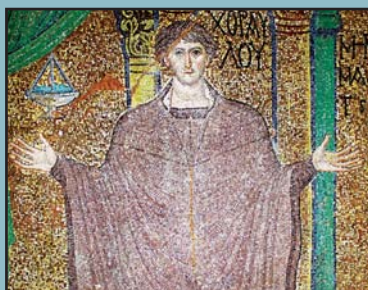
44. Τα επιραμμάτων των ενδυμασιών αποτελούν ένα από τα επιχειρήματα βάσει των οποίων ο R. Kleinbauer υποστήριξε ότι οι εικονιζόμενοι είναι ιστορικά πρόσωπα, εν ζωή κατά

22. ΒΑ διάχωρο, οι επίσκοποι Φίλιππος και Κύριλλος εκατέρωθεν του Θερινού

23. ΝΑ, ο Δαμιανός

24. ΝΑ διάχωρο, ο Φιλήμων

Δεύτερη πολυπρόσωπη ομάδα συνιστούν οι εκκλησιαστικοί: Δύο γηραιοί επίσκοποι, ο Φίλιππος και ο Κύριλλος, εικονίζονται εκατέρωθεν του Θερινού στο ΒΑ διάχωρο (εικ. 22), ο πρεσβύτερος Ανανίας με τον επίσκοπο Αλέξανδρο⁴⁵ στο ΒΔ διάχωρο εκατέρωθεν του κιβωρίου στο οποίο φυλάσσονται ο δίφρος με το βιβλίο του Νόμου και το στέμμα, και ο πρεσβύτερος Ρωμανός, ο οποίος εικονίζονταν στο Δ διάχωρο. Φορούν χιτώνα και φαιλόνιο, τα οποία δεν φέρουν κοσμήματα ή διακριτικά επίσημα των ιερατικών αμφίων. Όμοια ενδεδυμένοι είναι ο Δαμιανός, ιατρός σύμφωνα με την επιγραφή (εικ. 23), και ο Κοσμάς(;) που παρίσταται μαζί του στο ΝΑ διάχωρο εκατέρωθεν κιβωρίου ομοίου με το εικονιζόμενο στο ΒΔ διάχωρο.⁴⁶ Τέλος, ίδιους χιτώνες και φαιλόνια φορούν ο χοραύλης Φιλήμων (εικ. 24) και ο Πορφύριος, στην επιγραφή του οποίου δεν δηλώνεται ιδιότητα. Τα χρώματα των φαιλονίων τους είναι πορφυρά όπως και των επισκόπων και πρεσβυτέρων, αλλά και οι χλαμύδες του Λέοντα και του Ευκαρπίωνα, ενώ των λοιπών στρατιωτικών είναι ανοιχτόχρωμες. Ανοιχτόχρωμα είναι τα φαιλόνια των ιατρών Κοσμά και Δαμιανού και του επισκόπου Αλεξάνδρου.

Η σύνθεση της ομάδας των δεομένων ανδρών παρουσιάζει μοναδικότητα, η οποία εύλογα οφείλεται στην μοναδικότητα του ιστορικού γεγονότος επ' αφορμή του

την κατασκευή των ψηφιδωτών και κήτορες του χριστιανικού ναού, βλ. παραπάνω, σημ. 23. Αντίθετα, η πλειονότητα των ερευνητών υποστηρίζουν ότι πρόκειται για απεικονίσεις μαρτύρων λόγω του ιδεαλιστικού κάλλους των προσώπων τους, στο οποίο απηχείται το χριστιανικό ήθος τους και στο ίδιο συμβολικό πλαίσιο ερμηνεύουν τα ενδύματα χωρίς να σχολιάζουν τα επιράμματα των χιτώνων ως αποδεικτικά στοιχεία κοσμικής-ιστορικής ταυτότητας, βλ. ενδεικτικά Β. Killelrich, "Picturing Ideal Beauty: The Saints in the Rotunda of Thessaloniki", *Antiquity* tardive 15 (2007), σελ. 321-336.

45. Από την κατεστραμμένη επιγραφή του εικονιζόμενου αριστερά στο ΒΔ διάχωρο διατηρούνται λιγοστά γράμματα τα οποία επιτρέπουν την αποκατάσταση του ονόματος «Αλέξανδρος», βλ. Μάστορα, «Ο επίσκοπος Αρίσταρχος», ό.π.

46. Από την κατεστραμμένη επιγραφή του ταυτιζόμενου με τον Κοσμά σώζεται μόνον το αρχικό γράμμα «Κ». Η ταύτισή του με τον Κοσμά οφείλεται στην συναπεικόνισή του με τον Δαμιανό, η οποία παραπέμπει στη γνωστή συζυγία των ιατρών αγίων.

οποίου συνυπάρχουν και συναπεικονίζονται εδώ. Η δήλωση στις επιγραφές της ιδιότητας των εικονιζόμενων ανδρών αναμφίβολα δίνει κοινωνικές προεκτάσεις στην παρουσία και στη σύμπραξή τους. Από την άποψη αυτή οι ιδιότητες διακρίνουν τους μετέχοντες ως μέλη της ανώτερης κοινωνικής τάξης, όπως αυτή διαμορφώθηκε στο πλαίσιο των μεταρρυθμίσεων που επέβαλε ο Κωνσταντίνος, οι οποίες αφορούσαν στη σύνθεση της συγκλήτου και στην απονομή εξουσίας και άλλων προνομίων στους επισκόπους.⁴⁷ Επίσκοποι συνόδευαν τον Κωνσταντίνο στις εκστρατείες του εναντίον των Περσών, καθώς επίσης στρατιωτικοί ιατροί και τελετάρχες, όπως ο χοραύλης Φιλήμων. Υπό την έννοια αυτοί οι δεόμενοι άνδρες μπορούν να θεωρηθούν άνθρωποι του αυτοκράτορα και η επιλογή τους να απεικονιστούν στον ψηφιδωτό διάκοσμο του μαυσωλείου του έγινε κριτηρίων που ο ίδιος έθεσε. Ειδικότερα, η αριθμητική υπεροχή των στρατιωτικών, οι οποίοι παρίστανται διάσπαρτοι ανάμεσα σε εκκλησιαστικούς και άλλους αυλικούς, προσδίδει ιδιαίτερο χαρακτήρα στην παράσταση, ο οποίος συνάδει τόσο με την αυτοκρατορική ταυτότητα του μνημείου όσο και με τον ρόλο της Θεσσαλονίκης ως στρατιωτικής πρωτεύουσας του Κωνσταντίνου.

Η αγιότητα των δεομένων ανδρών στα ψηφιδωτά της Ροτόντας είναι αναμφισβήτητη με την ευρύτερη σημασία της λέξης «άγιος», όπως αυτή απαντά για τον χαρακτηρισμό των ευσεβών ανθρώπων, των αφοσιωμένων στον θεό και όσων πραγμάτων ή χώρων σχετίζονταν με τη θρησκεία. Η ευσέβεια, η αφοσίωση στα θρησκευτικά καθήκοντα προβλήθηκε ως βασική αρετή των ρωμαίων αυτοκρατόρων από την εποχή του Οκταβιανού Αυγούστου (27π.Χ.-14μ.Χ.), ο οποίος αποτέλεσε υπόδειγμα ευσέβειας ως μέλος ιερατικών συλλόγων και κατόπιν ως μέγιστος αρχιερέας (*pontifex maximus*).⁴⁸ Το πρότυπο του Αυγούστου μιμήθηκε ο Κωνσταντίνος, ο οποίος, αφού μεταστράφηκε στον χριστιανισμό, οργάνωσε τη θρησκευτική ζωή του ανακτόρου αλλά και του στρατού.⁴⁹ Σε Σύλλογο τῶν ἁγίων απηύθυνε λόγο ο Κωνσταντίνος, αντίγραφο του οποίου συμπεριέλαβε ο Ευσέβιος ως πέμπτο βιβλίο του Βίου του Κωνσταντίνου. Οι παρειρισκόμενοι στην εκφώνηση του λόγου προσφωνούνται από τον αυτοκράτορα «προσφιλέστατοι καθηγητές και όλοι οι άλλοι φίλοι άνδρες».⁵⁰ Το έργο του Συλλόγου προφανώς αφορούσε στην ενασχόληση με «τα άγια», δηλαδή με πράγματα και υποθέσεις που αφορούσαν στην θρησκεία και σε χώρους λατρείας ανάλογους με τα μαυσωλεία-ταφικά μνημεία που ίδρυσε ο Κωνσταντίνος. Ο Κωνσταντίνος παρουσίασε στον Σύλλογο τη θρησκευτική πολιτική του απέναντι στις μη χριστιανικές κοινότητες, προς τις οποίες δεν επέβαλε διωγμό, και

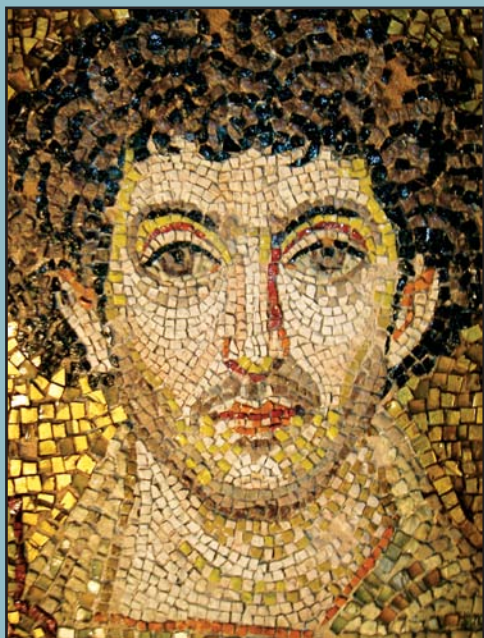
47. Για τις μεταρρυθμίσεις, βλ. ενδεικτικά P. Stephenson, *Constantine, Unconquered Emperor, Christian Victor*, Λονδίνο 2011, σελ. 203-206.

48. P. Zanker, *Ο Αύγουστος και η δύναμη τῶν εἰκόνων*, Ἀθήνα 2006, σελ. 175.

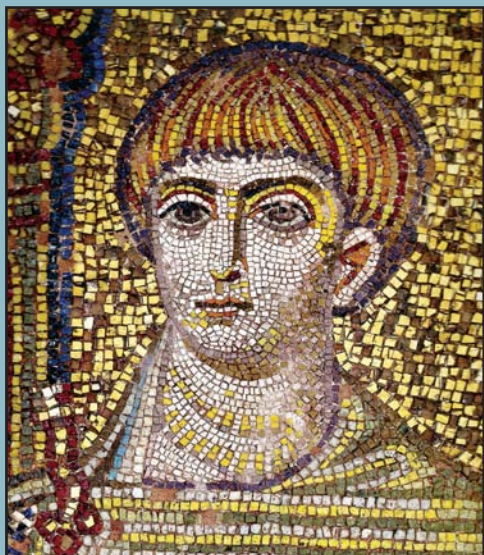
49. Stephenson, *Constantine*, ό.π., 228-230.

50. «Κωνσταντίνος Σεβαστός, Τῷ τῶν ἁγίων συλλόγῳ», Εὔσεβίου Καισαρείας, *Ίστορικά*, τομ. Δ', Εἰσαγωγή-κείμενο-μετάφρασις-σχόλια Π. Κ. Χρήστου, Πατερικαὶ Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμῆς», Θεσσαλονίκη 1982, σελ. 528.

ζήτησε την ειρηνική συνύπαρξη των αλλόθρησκων κοινοτήτων προτάσσοντας τη δύναμη της πίστης στον Χριστό έναντι της δύναμης των όπλων και της πολιτικής εξουσίας.⁵¹ Αντίστοιχα, στα ψηφιδωτά της Ροτόντας ο ρωμαϊκός-«παγανιστικός» κόσμος δεν υφίσταται διωγμό, αλλά αναδεικνύεται λαμπρότερος υπό την νικηφόρο δύναμη του χριστιανικού σταυρού, του «τρόπαιου» του Κωνσταντίνου.

25. ΒΑ διάχωρο, ο Θερινό

26. Β διάχωρο, ο Πρίσκος

Βάσει των παραπάνω γίνεται κατανοητό ότι ο συγκερασμός αυτοκρατορικών και χριστιανικών στοιχείων στον ψηφιδωτό διάκοσμο της Ροτόντας δεν είναι υπαινικτικός ή συμβολικός αλλά πραγματικός. Οι δεόμενοι άντρες αναδεικνύονται ως ιστορικά πρόσωπα, στην απεικόνιση των οποίων αντικατοπτρίζεται η ιδεολογία της εποχής και όχι το ιδεαλιστικό κάλλος της αγιότητας (εικ. 25-26). Η υπέρβαση που συντελέστηκε από τον Κωνσταντίνο με τη γεφύρωση του ελληνорωμαϊκού και χριστιανικού κόσμου αποτελεί ιστορικό γεγονός, το οποίο καταγράφεται στον ψηφιδωτό διάκοσμο του μαυσωλείου του στη Θεσσαλονίκη. Η αγιοποίηση έπεται των γεγονότων, όπως η πιθανή αγιοποίηση των δεόμενων ανδρών και οπωσδήποτε η αγιοποίηση του Μεγάλου Κωνσταντίνου. Όμως με την αγιοποίηση επέρχεται η σχηματοποίηση και η αφαίρεση των πραγματολογικών εκείνων στοιχείων που συνδέουν τους αγίους με το κοσμικό-ιστορικό πλαίσιο στο οποίο ανήκουν, όπως για παράδειγμα τα ρωμαϊκά αυτοκρατορικά σύμβολα στα κτή-

51. H.A. Drake, «Policy and Belief in Constantine's "Oration to the Saints"», *Studia Patristica* 19 (1989), σελ. 40-51.

ρια και στις ενδυμασίες των στρατιωτικών των ψηφιδωτών της Ροτόντας.

Η σημασία της ερμηνείας των ψηφιδωτών της Ροτόντας ως απεικόνισης του θριάμβου του πρώτου χριστιανού αυτοκράτορα γίνεται αντιληπτή στον κάθε άνθρωπο που βλέποντας το αριστουργηματικό έργο σκέφτεται ότι με τον τρόπο αυτό αντιλαμβάνονταν και απεικόνιζαν τον κόσμο τους στην εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου και όχι ότι με τον τρόπο αυτό φαντάζονταν το επουράνιο βασίλειο. Η διαφορά είναι μεγάλη: ο θεατής δεν μένει στον θαυμασμό της εικαστικής απόδοσης του ιδεατού κόσμου αλλά μετέχει της πραγμάτωσης του οράματος και αποκομίζει την εμπειρία του ιστορικού γεγονότος.

Πέλλη Μάστορα
Αρχαιολόγος Εφορείας Αρχαιοτήτων
Πόλης Θεσσαλονίκης

Βιογραφικό Σημείωμα

Η Πέλλη Μάστορα γεννήθηκε στην Κοζάνη το 1970. Σπούδασε Ιστορία και Αρχαιολογία στη Φιλοσοφική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, από όπου έλαβε μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών με ειδίκευση στη Βυζαντινή Αρχαιολογία. Πρόσφατα κατέθεσε τη διδακτορική διατριβή της με θέμα «Επεμβάσεις σε εντοίχια ψηφιδωτά κατά τη βυζαντινή περίοδο» στο Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου. Υπηρετεί στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης. Στο πλαίσιο των υπηρεσιακών της καθηκόντων ασχολήθηκε με την εκ του σύνεγγυς μελέτη και την αρχαιολογική τεκμηρίωση των εργασιών συντήρησης σε εντοίχια ψηφιδωτά της Θεσσαλονίκης (1997-2007). Το ιστορικό διατήρησης των εντοίχιων ψηφιδωτών της Θεσσαλονίκης από τον 19 αι. έως τους σεισμούς του 1978 αποτελεί θέμα ερευνητικής εργασίας που

εκπονεί με άδεια του Υπουργείου Πολιτισμού.

Έχει συμμετάσχει στην Ελληνική Αρχαιολογική Αποστολή στη θέση Άγιος Γεώργιος Πέγειας στην Κύπρο. Είναι συνεργάτης στην έκδοση του Bulletin dell'Association International l'Etude de la Mosaique Antique ως ανταποκρίτρια - συντάκτρια λημμάτων σχετικά με ελληνικά δημοσιεύματα για τη μελέτη των ψηφιδωτών και τακτική συνεργάτης του περιοδικού «Εικονοστάσιον».

Κοινωνικό έργο της ΑΔΙΣΠΟ

Εθελοντική Αιμοδοσία

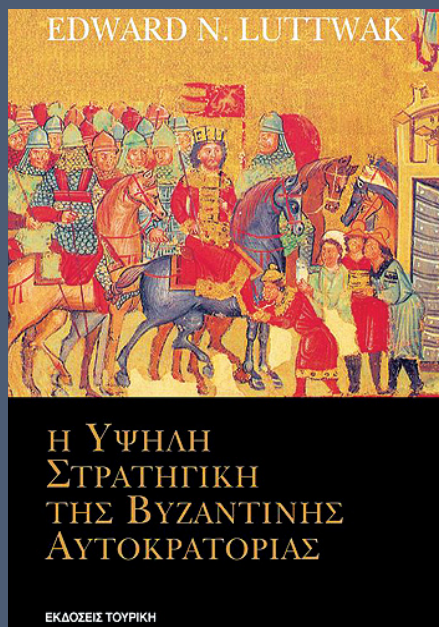
Την Παρασκευή 21 Οκτωβρίου 2016, στο πλαίσιο της κοινωνικής προσφοράς των Ενόπλων Δυνάμεων, πραγματοποιήθηκε αιμοδοσία των μόνιμων στελεχών και των σπουδαστών της Σχολής, από την κινητή μονάδα αιμοληψίας του Νοσοκομείου «ΑΧΕΠΑ».

Η Βιβλιοθήκη μας

Η στήλη με τις προτάσεις της βιβλιοθήκης της σχολής, επιλεγμένων μέσα από το σύνολο των τίτλων που διαθέτει.

Συγγραφέας: Edward Nicolae Luttwak
Τίτλος: Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας
Εκδόσεις: Τουρίκη

Ο Edward Nicolae Luttwak, γεννημένος στις 4 Νοεμβρίου του 1942 είναι ένας στρατιωτικός, στρατηγικός, πολιτικός επιστήμονας και ιστορικός που έχει δημοσιεύσει εργασίες για τη στρατιωτική στρατηγική, την ιστορία, και τις διεθνείς σχέσεις. Παρέχει επίσης συμβουλευτικές υπηρεσίες σε κυβερνήσεις και διεθνείς επιχειρήσεις, συμπεριλαμβανομένων των διαφόρων κλάδων της κυβέρνησης και του στρατού των ΗΠΑ.

Είναι συγγραφέας του Κέντρου Στρατηγικών και Διεθνών Σπουδών. Έχει δημοσιεύσει πολλά άρθρα και βιβλία στρατηγικής μεταξύ των οποίων τα: *The Grand Strategy of the Roman Empire* (Η υψηλή στρατηγική της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας), και *Strategy: The Logic of War and Peace* (Στρατηγική: η λογική του πολέμου και της ειρήνης) και *Coup d'Etat: A Practical Handbook* (Πραξικόπημα: ένα πρακτικό εγχειρίδιο).

Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία, με τη χιλιόχρονη παρουσία της στην παγκόσμια ιστορία, περιβάλλεται από θαυμασμό για τον πλούτο και την ακτινοβολία του πολιτισμού της. Όμως εξίσου αξιοθαύμαστο είναι το πώς επιβίωσε επί τόσους αιώνες σε ένα δυσοίωνα στρατηγικά περιβάλλον, αποκρούοντας διαρκώς επιθέσεις εχθρών που είχαν συνήθως το πλεονέκτημα των αριθμών, μη έχοντας ούτε ανεξάντλητους υλικούς και ανθρώπινους πόρους ούτε στρατηγικό βάθος. Το στρατηγικό πρόβλημα της ήταν ότι με λίγα μέσα έπρεπε να κάνει πολλά. Οι Βυζαντινοί γνώριζαν ότι δεν μπορούσαν να κατακτήσουν τους εχθρούς, όπως οι προκάτοχοι τους Ρωμαίοι, με τη χρήση ωμής βίας. Ο άριστος εκπαιδευμένος και άκρως επαγγελματικός, αλλά δαπανηρός, στρατός τους υστερούσε μονίμως σε αριθμούς. Ούτε είχε νόημα να εξοντώνουν έναν εχθρό, γιατί στη θέση του αμέσως εμφανιζόταν άλλος, το ίδιο ή περισσότερο επικίνδυνος. Αντιλήφθηκαν ότι έπρεπε να καταφύγουν στη διπλωματία, να επιβληθούν με την ήπια δύναμη της πολιτιστικής, θρησκευτικής και πολιτικής τους επιρροής, να εξαγοράσουν τους εχθρούς με "χορηγίες" και να στρέψουν με επωφέλη κίνητρα τον έναν εχθρό εναντίον του άλλου. Η επιτυχία τους βασιζόταν σε υγιή δημοσιονομικά, στο πιο προηγμένο φορολογικό σύστημα της εποχής, σε αποτελεσματική γραφειοκρατία, και στην αδιάκοπη συλλογή και επεξεργασία πληροφοριών για τους γείτονες τους, φίλους ή εχθρούς. Ο βυζαντινός στρατός έμαθε να προσαρμόζεται σε κάθε στρατηγική κατάσταση, μη διστάζοντας να αντιγράψει επιτυχημένες μεθόδους του εχθρού. Διέθετε πολλούς τύπους στρατευμάτων συνεργαζόμενων μεταξύ τους, πληθώρα όπλων, και ένα μεγάλο ανθολόγιο τακτικών για κάθε περίπτωση. Ήταν απρόθυμος να εμπλακεί σε μάχη όταν δεν ήταν εξασφαλισμένη η συντριπτική υπεροχή και η βεβαιότητα της νίκης, γιατί γνώριζε ότι δεν αρκεί να κερδηθεί μια μάχη, όταν το ζητούμενο είναι να κερδηθεί ο πόλεμος. Το αποκορύφωμα της βυζαντινής στρατηγικής αντίληψης είναι η καταγραφή των βασικών αρχών ενέργειας σε σειρά εγχειριδίων που μάς επιτρέπουν να ανασυστήσουμε κάθε πτυχή της ζωής στο βυζαντινό στρατό, από το στάδιο της εκπαίδευσης μέχρι τη στιγμή της νικηφόρας σύγκρουσης. Βασισμένος στους καρπούς της πιο σύγχρονης έρευνας των βυζαντινών σπουδών, ο συγγραφέας αναλύει πρωτότυπες πηγές και εκμαιεύει από αυτές ένα διάγραμμα του βυζαντινού "επιχειρησιακού κώδικα", το σκιαγράφημα δηλαδή του "βυζαντινού τρόπου πολέμου", αποδεικνύοντας τους λόγους για τους οποίους η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία της Ανατολής, δηλαδή η Βυζαντινή, επιβίωσε οκτώ ολόκληρους αιώνες παραπάνω από την ομολογία της της Δύσης. (ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΣΤΟ ΟΠΙΣΘΟΦΥΛΛΟ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ)

Συγγραφέας: Γεράσιμος Αλεξάτος
Τίτλος: Οι Έλληνες του Γκαίρλιτς
1916-1919
Εκδόσεις: Κυριακίδη Μονοπρόσωπη ΙΚΕ

Ο Γεράσιμος Αλεξάτος γεννήθηκε και μεγάλωσε στη Θεσσαλονίκη. Σπούδασε στο Τεχνικό Πανεπιστήμιο του Βερολίνου, όπου για κάποιο διάστημα εργάστηκε ως επιστημονικός συνεργάτης. Διετέλεσε διευθυντικό στέλεχος στη βιομηχανία και επί δύο δεκαετίες ερευνητής-ελεγκτής εφευρέσεων στο Ευρωπαϊκό Κέντρο Ευρεσιτεχνιών. Παράλληλα ασχολήθηκε συστηματικά και επί πολλά χρόνια με τη μελέτη και την έρευνα σε ειδικά ιστορικά θέματα των ελληνογερμανικών σχέσεων, τα οποία κατά καιρούς παρουσιάζει σε διαλέξεις ή τα δημοσιεύει. Το κυρίως έργο του είναι η ανάδειξη της ξεχασμένης έως πρόσφατα «υπόθεσης Γκαίρλιτς», την οποία περιέλαβε στα βιβλία του «Οι Έλληνες του Γκαίρλιτς, 1916-1919» (2010, υποψήφιο για κρατικό βραβείο λογοτεχνίας 2011) και στο συλλογικό έργο «Εν Γκαίρλιτς, 31/12/1917...» (2014). Ως ειδικός επί του θέματος συμμετείχε επίσης στον συλλογικό τόμο «Ορόσημα ελληνο-γερμανικών σχέσεων», που εκδόθηκε το 2010 από το Ίδρυμα Πολιτισμού της Βουλής των Ελλήνων.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΑΛΕΞΑΤΟΣ

**ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ
ΤΟΥ ΓΚΑΙΡΛΙΤΣ
1916-1919**

Β' ΕΜΠΛΟΥΤΙΣΜΕΝΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΘΕΡΛΙΤΖ. Unterbringung der Griechen. Mannschaften beim Essen.

Η περίοδος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου βιώθηκε με ιδιαίτερη ένταση και σφοδρότητα στην Ελλάδα, αφού η διαμάχη του Βασιλιά Κωνσταντίνου με τον πρωθυπουργό Βενιζέλο για την στάση που θα κρατούσε η χώρα απέναντι στα στρατόπεδα των αντιμαχόμενων οδήγησε στον πρώτο Εθνικό Διχασμό και στα θλιβερά επακόλουθά του.

Η ανά χείρας μελέτη του Γεράσιμου Αλεξάτου πραγματεύεται μια από τις τραγικότερες περιπλοκές της περιόδου, το ζήτημα της αιχμαλωσίας, στα τέλη του καλοκαιριού του 1916, του Δ' Σώματος Στρατού και της μεταφοράς και εγκατάστασής του στην Γερμανία, στην μικρή συνοριακή πόλη της Σιλεσίας Γκαίρλιτς. Εκεί περίπου 7.000 Έλληνες στρατιώτες και αξιωματικοί παρέμειναν υπό περιορισμό για δύομισι περίπου χρόνια. Ο συγγραφέας πραγματοποίησε εκτεταμένη έρευνα στα γερμανικά (ομοσπονδιακά και τοπικά) αρχεία, αξιοποίησε τις ελληνικές διαθέσιμες πηγές καθώς και τις μαρτυρίες ορισμένων από τους πρωταγωνιστές και προχώρησε στη σύνθεση μιας νηφάλιας, γλαφυρής και ενδιαφέρουσας μελέτης. Στις σελίδες της ξετυλίγεται το πολιτικό σκηνικό της εποχής, οι συνθήκες μεταφοράς των αιχμαλώτων με τα τρένα από την Καβάλα στη Γερμανία καθώς και η διαδικασία της εγκατάστασης και της διαβίωσής τους εκεί. Αναδεικνύεται επίσης η πλούσια πνευματική κίνηση και παραγωγή των Ελλήνων στρατιωτικών, ανάμεσά τους και του σπουδαίου θεατρικού συγγραφέα Βασίλη Ρώτα. Ιδιαίτερα αποκαλυπτικό είναι ακόμη το κεφάλαιο στο οποίο περιγράφεται η επιστροφή της πλειοψηφίας των αιχμαλώτων στην Ελλάδα, μετά το τέλος του πολέμου. Αλλά εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει και η επόμενη περίοδος της ζωής τους, η υποδοχή στην Ελλάδα, αφού οι περιπέτειες των Ελλήνων αξιωματικών δεν σταμάτησαν στα εδαφικά όρια της Γερμανίας, αλλά συνεχίστηκαν, εντάχθηκαν και αποτύπωσαν τα πάθη και τις εντάσεις του Εθνικού Διχασμού στη διάρκεια του Μεσοπολέμου, καθώς πολλοί από αυτούς κατηγορήθηκαν και καταδικάσθηκαν ως ριψάσπιδες.

Η παραπάνω "Οδύσσεια" των Ελλήνων στρατιωτικών του Δ' Σώματος Στρατού διαθέτει αρκετά από τα χαρακτηριστικά της ελληνικής τραγωδίας, χωρίς ωστόσο η αρχαιοελληνική "κάθαρση" να αγγίζει αρκετούς από αυτούς. Προς αυτή την κατεύθυνση η μελέτη του Γεράσιμου Αλεξάτου αποτελεί πολύτιμη βιβλιογραφική συμβολή, αφού μετά από έναν αιώνα περίπου δίνει το έναυσμα για μια νηφάλια επαναξιολόγηση του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου και των προεκτάσεών του στην Ελλάδα.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Α. ΚΑΤΣΙΚΩΣΤΑΣ

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΞΟΡΙΑ 1941-1944

ΟΡΓΑΝΩΣΗ, ΠΟΛΕΜΙΚΕΣ ΑΠΟΣΤΟΛΕΣ ΚΑΙ ΚΙΝΗΜΑΤΑ
ΣΤΗ ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΛΦΕΙΟΣ

Συγγραφέας: Δημήτριος Α. Κατσικώστας
Τίτλος: Ο Ελληνικός Στρατός στην Εξορία
Εκδόσεις: Αλφειός

Ο Δημήτριος Α. Κατσικώστας είναι συνταγματάρχης ε.α. και διδάκτωρ Σύγχρονης Ιστορίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών (2011). Είναι κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου και πτυχίου από το ίδιο Πανεπιστήμιο. Αποφοίτησε από τη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων το 1990. Κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής του σταδιοδρομίας υπηρέτησε ως αξιωματικός του Πυροβολικού σε μονάδες εκστρατείας και επιτελικές υπηρεσίες.

Το επιστημονικό του έργο περιλαμβάνει συμμετοχή σε ερευνητικά προγράμματα, ανακοινώσεις σε επιστημονικά συνέδρια, δημοσιεύσεις σε συλλογικούς τόμους και αρθρογραφία στον περιοδικό Τύπο. Μετά την έκδοση του βιβλίου με τίτλο «Ο Στρατός στη Εξορία. Μέση Ανατολή 1941-1944», ολοκληρώνει τη συγγραφή της μονογραφίας «Λυδία Λίθος. Η ανασυγκρότηση του Στρατού από την απελευθέρωση έως την έναρξη του Εμφυλίου Πολέμου», η οποία αποτελεί αντικείμενο μεταδιδακτορικής έρευνας.

Είναι ιδρυτικό μέλος και Γενικός Γραμματέας του ΔΣ της Ακαδημίας Στρατηγικών Αναλύσεων

Η μακρά παράδοση της ανάμιξης των στρατιωτικών στα πολιτικά δρώμενα, είτε έχοντας τον πρωταγωνιστικό ρόλο είτε δρώντας παρασκηνιακά, τους είχε καταστήσει βασικό παράγοντα του κοινοβουλευτικού βίου. Από τη στιγμή που στη διάρκεια της ταραχώδους μεσοπολεμικής περιόδου δεν υπήρξε πολιτική ανατροπή χωρίς την εμπλοκή του Στρατού, οι ηγετικές του προσωπικότητες είχαν καθιερωθεί στη λαϊκή συνείδηση ως εν δυνάμει πρωθυπουργοί σε μια δύσκολη ώρα. Η εξέλιξη αυτή -η οποία έχει τις ρίζες στην "άποψη" που άρχισε να αποκτά ο Στρατός για την ορθή διακυβέρνηση της χώρας μετά το 1897, στερεώθηκε με την επικράτηση του κινήματος στο Γουδί το 1909 και θεσμοθετήθηκε με την έκρηξη του Εθνικού Διχασμού- δεν αποτύπωνε τίποτα λιγότερο από την αστάθεια και τα αδιέξοδα του πολιτικού συστήματος. Στη Μέση Ανατολή, ειδοποιός διαφορά με τις προηγούμενες περιπτώσεις ανάμιξης του Στρατού στην πολιτική αποτέλεσε η απουσία της υπόστασης του κράτους. Έως τότε, η εμπλοκή των στρατιωτικών συνίστατο στην υποστήριξη είτε ενός ανώτατου αξιωματικού είτε ενός πολιτικού φορέα. Αν το εγχείρημα τελεσφορούσε, οι πιο προβεβλημένοι αντίπαλοι αποστρατεύονταν, ενώ σε αντίθετη περίπτωση οι πρωτεργάτες της κίνησης έχαναν τη θέση τους. Τώρα, λόγω της ουσιαστικής ανυπαρξίας συγκεντρωτικού κυβερνητικού ελέγχου, ο πολιτικός ρόλος των στρατιωτικών απέκτησε ουσιαστικότερο περιεχόμενο: Για να κυριαρχήσουν επί των πολιτικών τους αντιπάλων, έπρεπε προηγουμένως να αποκτήσουν ευρεία επιρροή στο συγκροτούμενο στράτευμα. (Από την παρουσίαση στο οπισθόφυλλο του βιβλίου).

ΑΔΙΣΠΟ

ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

Αποστολή ΑΔΙΣΠΟ

Αποστολή της Σχολής είναι να παρέχει διακλαδική εκπαίδευση επιχειρησιακού και στρατηγικού επιπέδου, καθώς και επιμόρφωση σε βασικά θέματα γεωπολιτικής σε ανώτερους αξιωματικούς των τριών Κλάδων των Ενόπλων Δυνάμεων (ΕΔ) με σκοπό την προαγωγή της ικανότητάς τους στη σχεδίαση, διεύθυνση, διεξαγωγή διακλαδικών επιχειρήσεων, την κατάρτισή τους για τη στελέχωση εθνικών και συμμαχικών διακλαδικών στρατηγείων, στο εσωτερικό ή εξωτερικό και λοιπών εθνικών - συμμαχικών διεθνών θέσεων και για να τους καταστήσει ικανούς διοικητές και επιτελείς διακλαδικών στρατηγείων.

Η Σχολή λειτουργεί και ως επιστημονικός και επιτελικός φορέας στο χώρο των Ενόπλων Δυνάμεων για θέματα διακλαδικότητας, άμυνας, ασφάλειας και γεωπολιτικής - στρατηγικής εθνικού - συμμαχικού και διεθνούς ενδιαφέροντος.

ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ
Επιθεώρηση

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΔΙΟΤΑΤΗΣ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΟΛΕΜΟΥ
www.edispo.gr / e-mail: info@edispo.gr